

**ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**«Κοινωνία της Πληροφορίας» και «Οικονομία Βασισμένη στη Γνώση»:
Η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η εφαρμογή της στην Ελλάδα.**

ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ ΠΗΝΕΛΟΠΗ

**Επιβλέπων καθηγητής:
Μιχάλης Φραγκομιχελάκης**

ΧΑΝΙΑ, 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η Κοινωνία της Πληροφορίας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στην Ελλάδα.....	7
1.1 Η «Στρατηγική της Λισσαβώνας» και η εξέλιξή της.....	7
1.2 Το Ε.Π. «Κοινωνία της Πληροφορίας».....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ηλεκτρονική διακυβέρνηση (e-government).....	30
2.1 Ηλεκτρονική διακυβέρνηση και Ε.Ε.....	31
2.2 Εισαγωγή της πληροφορικής στο Δημόσιο Τομέα και εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα.....	38
2.3 Ο ρόλος του κράτους στη διαχείριση πληροφοριών.....	43
2.4 Θεσμικές αλλαγές για την υλοποίηση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης.....	45
2.5 Οι μηχανισμοί εξυπηρέτησης πολιτών και επιχειρήσεων.....	46
2.6 Η δυνατότητα πρόσβασης στις δημόσιες πληροφορίες.....	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. «Κοινωνία της Γνώσης» και «Βασισμένη στη γνώση οικονομία».....	54
3.1 Γνώση και εργασία.....	55
3.2. Οι μηχανισμοί μετάδοσης γνώσεων.....	60
3.3. Η συμβολή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στην «Κοινωνία της Γνώσης».....	65
3.4. Το Ε.Π. eLearning και η Ευρωπαϊκή πολιτική για την εκπαίδευση.....	67
3.5. Ο ρόλος της Ανώτατης εκπαίδευσης στην «οικονομία της γνώσης».....	70
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Οι επιπτώσεις της Κοινωνία της Πληροφορίας στην οικονομία και στην αγορά εργασίας.....	80
4.1 Οι στόχοι της Ε.Ε. μέσα από τη στρατηγική της Λισσαβώνας.....	80
4.2 Οι στόχοι για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας.....	81
4.3 Ο ρόλος του «ηλεκτρονικού επιχειρείν» στην οικονομική ανάπτυξη.....	84
4.4 Ενίσχυση της έρευνας και της καινοτομίας για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων.....	86
4.5 Οι στόχοι της Ελλάδας για την απασχόληση.....	92
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η Κοινωνία της Πληροφορίας και η περιφερειακή ανάπτυξη.....	97
5.1 Ο ρόλος των ελληνικών περιφερειών στην οικονομική ανάπτυξη.....	98
5.2 Η θέση της ελληνικής κοινωνίας στον ευρωπαϊκό χώρο ανάπτυξης όσον αφορά τις ΤΠΕ.....	102
5.3 Τα σύγχρονα δίκτυα επικοινωνίας, ως βασικά έργα υποδομής για την ανάπτυξη της ΚτΠ.....	105
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	108
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	111

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Α.Μ.Ε.Α.	: Άτομα με Ειδικές Ανάγκες
Α.Π.	: Αναπτυξιακό Πρόγραμμα
ΑΕγχΠ	: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΠΔ	: Αναλυτική Περιοδική Δήλωση
ΓΓΕΤ	: Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας
Ε&Α	: Έρευνα και Ανάπτυξη
Ε.Ε.	: Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Ε.Κ ή Ε.Επ.	: Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ή Ευρωπαϊκή Επιτροπή
Ε&Κ	: Έρευνα & Καινοτομία
Ε.Κ.Ο.	: Ευπαθείς Κοινωνικές Ομάδες
Ε.Π.	: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ε.Σ.	: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο
ΚΠΣ	: Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης
ΚτΠ	: Κοινωνία της Πληροφορίας
ΜΜΕ	: Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις
ΠΕΠ	: Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
ΠΜΕ	: Πολύ Μικρές Επιχειρήσεις
Τ.Π.	: Τεχνολογίες της Πληροφορικής ή Τεχνολογίες των Πληροφοριών
ΤΠΕ	: Τεχνολογίες της Πληροφορικής και των Επικοινωνιών ή Τεχνολογίες των Πληροφοριών και των Επικοινωνιών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αφετηρία της παρούσας εργασίας αποτέλεσε ένας προβληματισμός για τα τεκταινόμενα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα κατά τα τελευταία εξι χρόνια, δεδομένου ότι από το 2000, η πρώτη έχει στραφεί προς μια πολιτική άρρηκτα συνυφασμένη με τις τεχνολογικές εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο. Η Κοινωνία της Πληροφορίας (ΚτΠ)¹ αποτελεί το επίκεντρο των εξελίξεων και βασικό ζητούμενο όλων των επιμέρους πολιτικών των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατ' επέκταση, αποτελεί το βασικό στόχο της ελληνικής πολιτικής που συνοψίζεται στα κείμενα στρατηγικής για την ΚτΠ, όπως θα δούμε παρακάτω. Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για την Κοινωνία της Πληροφορίας αποτελεί την ενσάρκωση της εν λόγω στρατηγικής και το μεγαλύτερο και πιο δαπανηρό πρόγραμμα του Γ'ΚΠΣ.

Το βασικό κείμενο στο οποίο στηρίχθηκε ο σχεδιασμός του Ε.Π. για την ΚτΠ, είναι γνωστό με τον τίτλο «Η Ελλάδα στην Κοινωνία της Πληροφορίας: Στρατηγική και Δράσεις» και ως η «Λευκή Βίβλος για την ΚτΠ». Η Λευκή Βίβλος εγκρίθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο της Ελλάδας το 1999 και επικαιροποιήθηκε το 2002 και το 2003, λαμβάνοντας υπόψη τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Λισσαβώνας το 2000, για μια νέα πολιτική για την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, και τους συγκεκριμένους στόχους που έθεσε, καθώς και τις οικονομικοκοινωνικές εξελίξεις που ακολούθησαν το 2001 και 2002 (οικονομική κάμψη). Το Ε.Π. «Κοινωνία της Πληροφορίας», που βρίσκεται σε εξέλιξη από το 2001, και έχει ως στόχο την εφαρμογή των βασικότερων σημείων της Λευκής Βίβλου θεωρήθηκε από τους εμπνευστές του καθώς και από όλες τις κυβερνήσεις και τον επιχειρηματικό κόσμο σαν βασικός μοχλός για τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας, του κρατικού μηχανισμού και ειδικά της παιδείας, αλλά παράλληλα και για την ανύψωση του γοήτρου των ελλήνων πολιτών έναντι εκείνων των ήδη ανεπτυγμένων και εκσυγχρονισμένων ευρωπαϊκών χωρών. Η βασική επιδίωξη της ελληνικής κυβέρνησης είναι η ανάπτυξη της οικονομίας, ώστε να καταστεί η χώρα μας ανταγωνιστική και υπολογίσιμη στην παγκόσμια αγορά. Ο μοχλός για την οικονομική ανάπτυξη, θεωρείται ότι είναι η διάχυση των νέων Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ). Βασική δραστηριότητα του Ε.Π. για την ΚτΠ αποτελεί η αναβάθμιση της τεχνογνωσίας και η πλήρης αξιοποίηση των ΤΠΕ στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, προκειμένου ο πολίτης, ο εργαζόμενος, οι επιχειρήσεις και οι διάφοροι φορείς, να απολαμβάνουν ταχύτερες, ασφαλέστερες και υψηλής ποιότητας υπηρεσίες, και παράλληλα, η διάχυση και διάδοση των ΤΠΕ, ώστε ο κάθε πολίτης να αποκτήσει δυνατότητες πρόσβασης στη γνώση, δυνατότητες οργάνωσης της επιχειρηματικότητας, και κυρίως ευκαιρίες να αυξήσει το βιοτικό του επίπεδο. Μέσα λοιπόν από αυτή την προβληματική γεννιούνται διάφορα ερωτήματα που αφορούν κυρίως στους στόχους που έχει θέσει το κράτος μέσα από το σχέδιο δράσης γι' αυτό το Ε.Π., και οι οποίοι αποτυπώνονται στη Λευκή Βίβλο.

Στην παρούσα εργασία θα ακολουθήσουμε ως γνώμονα τη Λευκή Βίβλο, δεδομένου ότι περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα δράσεων της ελληνικής κυβέρνησης, που καλύπτουν όλους τους τομείς της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής (οικονομία, κράτος, παιδεία). Μέσα από τα επιμέρους κεφάλαια θα προσπαθήσουμε να

¹ Για τις συντομογραφίες παραπέμπουμε στο σχετικό πίνακα (σελ.3).

ανιχνεύσουμε σε ποιο βαθμό ακολουθεί η ελληνική πολιτική την ευρωπαϊκή, και ιδιαίτερα σε ποιο βαθμό και με ποιο τρόπο προσπαθεί να μεταφέρει στη στρατηγική της τους στόχους της Λισσαβώνας. Η Ε.Ε. θεωρεί σημαντική, για την οικονομική της μεγέθυνση, την από κοινού υιοθέτηση, εκ μέρους όλων των κρατών μελών, των πολιτικών της επιδιώξεων. Για το λόγο αυτό, όπως θα δούμε και παρακάτω, θέτει συχνά το ζήτημα της μεταφοράς της κοινοτικής νομοθεσίας στα εθνικά δίκαια. Η Ελλάδα, όπως οι περισσότερες χώρες της Ε.Ε., συνήθως ακολουθεί πιστά τις ευρωπαϊκές οδηγίες, προς αυτή την κατεύθυνση. Έχει λοιπόν ενδιαφέρον να δούμε πως διαμορφώνεται η ελληνική πολιτική, ποιες είναι οι συνέπειες από αυτή τη μεταφορά των οδηγιών και των ρυθμιστικών κανονισμών, και πόσο εύκολο είναι να προσαρμοστεί σ' αυτούς. Γι' αυτό το λόγο, στην παρούσα εργασία θα μελετήσουμε εκτός των άλλων, την ευρωπαϊκή πολιτική όπως διαμορφώνεται και ανακοινώνεται μέσα από κείμενα των ευρωπαϊκών οργάνων. Πρέπει να επισημάνουμε, ότι στη βιβλιογραφία μας έχουμε συμπεριλάβει κυρίως κείμενα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (έγγραφα COM), τα οποία περιλαμβάνουν νομοθετικές προτάσεις και άλλες ανακοινώσεις της Επιτροπής στο Συμβούλιο και στα θεσμικά όργανα, καθώς και σχετικές προπαρασκευαστικές εργασίες, ή αποτελούν έγγραφα της Επιτροπής που προορίζονται για τα λοιπά θεσμικά όργανα (νομοθετικές προτάσεις, ανακοινώσεις, εκθέσεις ... κλπ.), κατά τη διευκρίνιση που δίδεται στην επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η επιλογή αυτών των εγγράφων έγινε διότι δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα και παρουσιάζουν ενδιαφέρον όσον αφορά το αν και σε ποιο βαθμό υιοθετούνται από την ελληνική κυβέρνηση για τη χάραξη της πολιτικής της. Από τη μελέτη που ακολουθεί, διαπιστώνουμε ότι η ελληνική πολιτική παρεκκλίνει ελάχιστα από τις κατευθυντήριες γραμμές της Ε.Ε. και συνήθως σε λιγότερο σημαντικά θέματα.

Στο πρώτο κεφάλαιο, θα δούμε το βασικό κορμό της στρατηγικής της Λισσαβώνας, καθώς και τα κύρια σημεία εξέλιξής της, μέσα από τα συμπεράσματα των Ε.Σ. που ακολούθησαν. Η εν λόγω στρατηγική έθεσε ένα στόχο: *να γίνει η Ε.Ε. η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή.* Ο στόχος αυτός εξακολουθεί, μετά από 6 χρόνια (για την ακρίβεια 5, αφού ο στόχος της βιώσιμης ανάπτυξης τέθηκε ένα χρόνο αργότερα), να αποτελεί το κύριο στόχο όλων των ευρωπαϊκών κρατών μελών. Η αδυναμία της Ε.Ε. στο σύνολό της, να επιτύχει αυτούς τους στόχους, θα μας προβληματίσει παρακάτω. Στο δεύτερο μέρος αυτού του κεφαλαίου θα εξετάσουμε τι είναι Κοινωνία της Πληροφορίας, πώς μεταφέρεται η έννοια αυτή μέσα από τα κείμενα για την ομώνυμη στρατηγική της ελληνικής κυβέρνησης, τα οποία καθοδηγούν το σχεδιασμό και την υλοποίηση του Ε.Π. για την ΚτΠ, καθώς και ποιοι είναι οι στόχοι της. Η στρατηγική της ΚτΠ θεωρείται από τις τελευταίες κυβερνήσεις και εκλαμβάνεται από μια μεγάλη μάζα πολιτών, ως το πιο σημαντικό βήμα για τον «εξευρωπαϊσμό» της ελληνικής κοινωνίας. Η μετάβαση στην «ψηφιακή οικονομία», μέσα από αυτό το σχέδιο δράσης, φαίνεται για τους περισσότερους πλέον εφικτή. Πρέπει όμως να δούμε τις επιπτώσεις αυτής της διαδικασίας μετάβασης, και να εξετάσουμε τα προβλήματα που προκύπτουν κατά την υλοποίηση των στόχων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα δούμε το σχέδιο οργάνωσης του κρατικού μηχανισμού στα πλαίσια της μεταβαλλόμενης ΚτΠ. Ο κρατικός μηχανισμός εκσυγχρονίζεται με αργούς ρυθμούς. Η τακτική που ακολουθείται από την ελληνική κυβέρνηση φαίνεται ότι δεν αποδίδει τα αναμενόμενα, με αποτέλεσμα να

σημειώνονται καθυστερήσεις στην ανάπτυξη όλων των άλλων τομέων της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Θα εξετάσουμε λοιπόν το ρόλο του κράτους ως διαχειριστή των δημοσίων πληροφοριών, αλλά και ως παροχέα υπηρεσιών προς όλους τους άλλους κλάδους της οικονομίας και τους τομείς του ιδιωτικού βίου.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζουμε το ζήτημα της «Κοινωνίας της Γνώσης», ως το πιο σημαντικό αλλά και διφορούμενο κομμάτι της ευρωπαϊκής και κατ' επέκταση της ελληνικής πολιτικής. Η μετάδοση γνώσεων ως διαδικασία, ο τρόπος μετάδοσής τους, και το περιεχόμενο των γνώσεων που μεταδίδονται, θα μας απασχολήσουν εκτενώς, εφόσον προσανατολίζουν τη διαμόρφωση των στάσεων και των συμπεριφορών των πολιτών και ειδικότερα των μελλοντικών εργαζομένων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, θα μας απασχολήσει το ζήτημα της σχέσης μεταξύ ΚτΠ και αγοράς εργασίας, καθώς αποτελεί βάση για την οικονομική ανάπτυξη αλλά και σημαντικότερο πεδίο συγκρούσεων. Η στρατηγική της ΚτΠ είναι κυρίως ένα σχέδιο διαμόρφωσης κατάλληλων συνθηκών για την αγορά εργασίας. Και δεν εννοούμε την αγορά εργασίας με την αφηρημένη της έννοια, αλλά τη σαφώς στοχοθετημένη αγορά εργασίας, στην οποία εντάσσονται όλοι οι εργαζόμενοι, και η οποία καλείται να εκσυγχρονιστεί σύμφωνα με τα πρότυπα των ΤΠΕ, σε όλους τους τομείς δραστηριότητας. Μέσα από το σχέδιο δράσης, επιδιώκεται ο εκσυγχρονισμός και η αύξηση της ίδιας της απασχόλησης, μια διαδικασία δυναμική στην οποία καλούνται να συμμετέχουν τόσο οι εργαζόμενοι, όσο και οι εργοδότες, οι επιχειρήσεις, κλπ.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο, θα δούμε τη συμβολή του σχεδίου δράσης της ΚτΠ στην περιφερειακή ανάπτυξη της Ελλάδας, ως «περιφέρειας» της Ε.Ε. και ως χώρας που απαρτίζεται από επιμέρους περιφέρειες. Η συμβολή των ελληνικών περιφερειών στην οικονομική μεγέθυνση της Ε.Ε. είναι μικρή. Τούτο έχει αντίκτυπο και στην εθνική οικονομία. Η άνιση ανάπτυξη των ελληνικών περιφερειών θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα, αφού αποτελεί βασική αιτία καθήλωσης της εθνικής και κατ' αναλογία της ευρωπαϊκής οικονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η Κοινωνία της Πληροφορίας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στην Ελλάδα

1.1 Η «Στρατηγική της Λισσαβώνας» και η εξέλιξή της

«Κοινωνία της Πληροφορίας» επικράτησε να καλείται η νέα κατά πολλούς, μορφή του κοινωνικού συνόλου-συστήματος υπό το πρίσμα της παγκοσμιοποίησης και κάτω από τις συνθήκες που δημιούργησε η ραγδαία ανάπτυξη των ΤΠΕ και η εισαγωγή του διαδικτύου στην καθημερινή ζωή. Πολλοί είναι εκείνοι που θεωρούν (λανθασμένα κατά την άποψή μας) ότι αυτή και μόνο η τεχνολογική εξέλιξη ήταν και είναι ικανή να μετασχηματίσει το παγκόσμιο κοινωνικό σύστημα σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μιλάμε σήμερα για μια νέα επανάσταση, την Πληροφοριακή Επανάσταση (Δερτούζος 1998:41). Η Ε.Ε., ακολουθώντας το παράδειγμα των πλέον ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών και με γνώμονα τις τεχνολογικές εξελίξεις και τη διαμόρφωση μιας παγκόσμιας αγοράς, διαμόρφωσε την τελευταία δεκαετία μια νέα πολιτική. Τούτη η νέα πολιτική, η οποία συνοψίζεται στη «στρατηγική της Λισσαβώνας», όπως θα δούμε παρακάτω, προσανατολίζεται στο «να γίνει (η Ε.Ε.) η πιο ανταγωνιστική και πρωτοποριακή οικονομία της γνώσης στο κόσμο, που θα διασφαλίζει τη βιώσιμη ανάπτυξη και θα δημιουργεί περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας. Ως προϋπόθεση για την εκπλήρωση του στόχου και την υπερκάλυψη του «εδάφους» που έχασε η Ευρωπαϊκή Ένωση στον ανταγωνισμό της με τις ΗΠΑ στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, αποφασιστικό ρόλο παίζει η ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών και η δημιουργία μιας νέας οικονομίας, μιας οικονομίας που θα προκύψει από τους εν εξελίξει μετασχηματισμούς που προκαλούνται μεταξύ άλλων, από ένα συνδυασμό τεχνολογικών και θεσμικών αλλαγών» (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2003:4). Θεωρούμε λοιπόν απαραίτητο να αναφερθούμε ευθύς εξ αρχής στους στόχους της Λισσαβώνας και στο πώς διαμορφώθηκαν ως σήμερα, για να επισημάνουμε ότι οι κατευθυντήριες γραμμές της Ε.Ε., βάσει της εν λόγω στρατηγικής, απευθύνονται σε όλα τα κράτη μέλη και έχουν ως στόχο την οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη των επιμέρους κοινωνιών, αλλά και της «ευρωπαϊκής κοινωνίας» ως σύνολο.

Το Μάρτιο του 2000 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (Ε.Σ.) έθεσε στη Λισσαβώνα τους στόχους για την οικονομική ανάπτυξη της Ε.Ε. και για την εξάλειψη των ανισοτήτων μεταξύ των πολιτών και μεταξύ των περιφερειών. Το 2000, οι προβλέψεις οικονομικής αύξησης ήταν ευνοϊκές και η Ε.Ε. είχε την πεποίθηση ότι μπορεί, με τον κατάλληλο συνδυασμό μακροοικονομικών πολιτικών, να ξεπεράσει κάθε δυσκολία και να δημιουργήσει μια ισχυρή και βιώσιμη οικονομία (Ε.Σ., 2000:3). Το 2001 επήλθε μια παγκόσμια οικονομική κάμψη, αλλά η Ε.Ε. θεωρήθηκε ότι είχε ισχυρή και σταθερή βάση για την οικονομική μεγέθυνση (Ε.Σ., 2001:8, 2002:3). Η προοπτική της νομισματικής ένωσης της Ευρώπης και της καθιέρωσης ενός ισχυρού ευρωπαϊκού νομίσματος στην παγκόσμια αγορά, έδινε την εντύπωση ότι θα δημιουργούσε τις συνθήκες για την επίλυση του προβλήματος της ανεργίας (Ε.Επ. 2002β:2)². Μέσα στο όλο ελπιδοφόρο πνεύμα

² Όπως αναφέραμε ήδη, με τη συντομογραφία Ε.Επ. εννοείται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ή η Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων) και έτσι έχει γίνει η καταχώρηση στη βιβλιογραφία.

της ισχυρής Ευρώπης τέθηκε ο γενικός στόχος της «στρατηγικής της Λισσαβώνας», (όπως επικράτησε να λέγεται), που ήταν να γίνει η Ε.Ε. «ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή» (Ε.Σ., 2000:2) «να καταστεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, έως το 2010, η πιο ανταγωνιστική στον κόσμο κοινωνία που βασίζεται στη γνώση» (Ε. Επ., 2002:8), γενικός στόχος ο οποίος περιλαμβάνει τους 3 παρακάτω επιμέρους στόχους (Ε.Σ., 2000: 2-3):

- ♦ Τη μετάβαση σε μια κοινωνία και οικονομία της γνώσης, μέσα από πρακτικές και μεταρρυθμίσεις για την ΚτΠ, την Έρευνα και Ανάπτυξη (Ε&Α), την ανταγωνιστικότητα και την καινοτομία, και την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς.
- ♦ Τον εκσυγχρονισμό του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου, την επένδυση στον άνθρωπο και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού.
- ♦ Την εφαρμογή των κατάλληλων μακροοικονομικών πολιτικών για τη στήριξη της υγιούς οικονομικής προοπτικής και των ευνοϊκών προβλέψεων οικονομικής αύξησης.

Η στρατηγική αυτή αποσκοπούσε στη δημιουργία των προϋποθέσεων για πλήρη απασχόληση και περιφερειακή συνοχή (ο.π.:3).³ Τονίστηκε η ανάγκη αύξησης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και της βελτίωσης του «επιχειρηματικού περιβάλλοντος» σε όλους τους τομείς, με έμφαση στην ενθάρρυνση της καινοτομίας και στον πρωταγωνιστικό ρόλο των ΜΜΕ και ΠΜΕ, που αποτελούν την κυριότερη δύναμη για τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης στην Ευρώπη (ο.π.:7-8). Απαραίτητη προϋπόθεση για την αύξηση της επιχειρηματικότητας και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, κρίθηκε η αύξηση των επενδύσεων στην έρευνα και την καινοτομία, ακόμα και σε τομείς που ως τότε η Ευρώπη δεν είχε επενδύσει, όπως π.χ. το διάστημα, και οι οποίοι θεωρήθηκε ότι θα προσδώσουν κύρος στην Ε.Ε. και θα αυξήσουν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της.

Το Συμβούλιο της Λισσαβώνας όρισε τους βασικούς άξονες, στους οποίους θα πρέπει να κινηθεί η πολιτική της Ε.Ε. για την επίτευξη των παραπάνω στόχων (ο.π.:3-18). Για την επίτευξη του πρώτου στόχου, που αφορά στη μετάβαση σε μια δυναμική και ανταγωνιστική οικονομία βασισμένη στη γνώση, όρισε τους παρακάτω 6 άξονες:

1. Κοινωνία της Πληροφορίας για όλους.

Σ' αυτόν τον τομέα προβλεπόταν η υιοθέτηση δράσεων για την αξιοποίηση των πληροφοριών και των νέων ΤΠΕ, σε όλα τα επίπεδα και με τέτοιο τρόπο που να επιτρέπεται η πρόσβαση όλων των ευρωπαίων πολιτών και των επιχειρήσεων, σε φθηνές και υψηλής ποιότητας επικοινωνίες και ηλεκτρονικές υπηρεσίες. Στόχος αυτών των δράσεων ήταν «η στροφή προς

³ Σημειώνεται ότι ο στόχος της πλήρους απασχόλησης εμφανίζεται μόνο στο εδάφιο 6 των πρακτικών του Συμβουλίου της Λισσαβώνας (2000:3). Σε άλλο σημείο των πρακτικών του Συμβουλίου της Λισσαβώνας αναφέρεται ότι στόχος είναι οι περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας (2000:13). Επισημαίνεται δε ότι ο όρος εργασία χρησιμοποιείται μόνο στο εν λόγω σημείο και στη συνέχεια αντικαθίσταται από τον όρο απασχόληση, ενώ ο στόχος επικεντρώνεται στη βελτίωση της απασχολησιμότητας των ατόμων (με ότι αυτό συνεπάγεται ως προς τις προθέσεις της Ε.Ε. για την εργασία με την ευρύτερη έννοια) (Ε.Σ. 2000:13). Παρά ταύτα, η πλήρης απασχόληση επαναλαμβάνεται ως ο πυρήνας της Στρατηγικής της Λισσαβώνας στο εδάφιο 28 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Βαρκελώνης, ενώ στη συνέχεια το εν λόγω Συμβούλιο επικεντρώνεται επίσης στον όρο απασχολησιμότητα (2002:10, 45).

μια ψηφιακή οικονομία βασιζόμενη στη γνώση, που θα αποτελέσει την κινητήρια δύναμη για την οικονομική αύξηση, την ανταγωνιστικότητα, και θα βελτιώσει οικονομικά και ποιοτικά τη ζωή των πολιτών» (ο.π.:3), και περιελάμβανε δράσεις όπως: έγκριση της νομοθεσίας σχετικά με το νομικό πλαίσιο για το ηλεκτρονικό εμπόριο, ολοκλήρωση και φιλελευθεροποίηση των αγορών τηλεπικοινωνιών μέχρι τα τέλη του 2001, τόνωση του ανταγωνισμού στον τομέα των τοπικών δικτύων πρόσβασης πριν από το τέλος του 2000 και εισαγωγή χωριστής χρέωσης για τον τοπικό βρόχο, με σκοπό την ουσιαστική μείωση των δαπανών χρήσης του Διαδικτύου, δικτύωση όλων των σχολείων ως το 2001, εξοικείωση του διδακτικού προσωπικού με τη χρήση του διαδικτύου και των πολυμέσων ως το 2002, ηλεκτρονική πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες ως το 2003 και ολοκληρωμένες δράσεις όπως το πρόγραμμα eEurope, που θα δούμε παρακάτω.

2. Ευρωπαϊκός Χώρος Έρευνας και Καινοτομίας.

Με δεδομένη την ιδιαίτερη σημασία που έχει η E&A για την οικονομική αύξηση, την απασχόληση και την κοινωνική συνοχή, υποδεικνύονται δράσεις για τη δημιουργία ενός «Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας και Καινοτομίας», όπως η προώθηση της εθελοντικής δικτύωσης εθνικών και κοινών προγραμμάτων έρευνας, η διευκόλυνση των ιδιωτικών επενδύσεων στην έρευνα, η θέσπιση κοινοτικού διπλώματος ευρεσιτεχνίας, η δημιουργία ευρωπαϊκού δικτύου ηλεκτρονικής επικοινωνίας μεγάλης ταχύτητας για τη σύνδεση ερευνητικών κέντρων, πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και βιβλιοθηκών, η ανάπτυξη μεθόδων αξιολόγησης των εθνικών πολιτικών E&A και των επιδόσεων σε διάφορους τομείς, ιδίως σε ότι αφορά την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού. Επισημαίνεται ιδιαίτερα ότι «η καινοτομία και οι ιδέες πρέπει να αμείβονται ικανοποιητικά στο πλαίσιο της νέας οικονομίας που βασίζεται στη γνώση, ιδίως με την προστασία των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας» (ο.π.:5-6).

3. Καινοτόμες επιχειρήσεις, ιδίως μικρομεσαίες.

Ο μοχλός αύξησης της ανταγωνιστικότητας και των οικονομικών μεγεθών ήταν και είναι η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και κυρίως των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, η οποία κρίθηκε από το Ε.Σ. ότι μπορεί να επιτευχθεί μέσα από πολιτικές και δράσεις που προωθούν την ανάπτυξη της καινοτομίας, την αύξηση των επενδύσεων, την ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος και τη μείωση της γραφειοκρατίας. Τέτοιες δράσεις αφορούν τη σύνδεση των επιχειρήσεων με τα κέντρα έρευνας και καινοτομίας και την οικονομική και διαδικαστική διευκόλυνση της δημιουργίας επιχειρήσεων.

4. Πλήρης και εντελώς λειτουργική εσωτερική αγορά.

Η ανάπτυξη και ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς κρίνεται μεγίστης σημασίας για την ανάπτυξη της οικονομίας της Ε.Ε. και για τη διασφάλιση των συμφερόντων των επιχειρήσεων και των καταναλωτών (ο.π.:8). Είναι λοιπόν αναγκαία, η φιλελευθεροποίηση της αγοράς σε τομείς όπως οι επικοινωνίες, το (φυσικό) αέριο, ο ηλεκτρισμός, οι ταχυδρομικές υπηρεσίες, οι μεταφορές και η διαχείριση του εναέριου χώρου. Παράλληλα για να διασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και η αύξηση του ανταγωνισμού, το Ε.Σ. ζήτησε να ενταθούν οι διαδικασίες μεταφοράς της κοινοτικής νομοθεσίας στο εθνικό δίκαιο και οι διαδικασίες μείωσης των κρατικών ενισχύσεων με ταυτόχρονη μετατόπισή τους προς συγκεκριμένες εταιρείες και κλάδους για την αντιμετώπιση οριζόντιων θεμάτων κοινοτικού

ενδιαφέροντος, όπως η απασχόληση, η περιφερειακή ανάπτυξη, το περιβάλλον, και η κατάρτιση ή η έρευνα (ο.π.:8-9).

5. Κεφαλαιαγορές.

Το Ε.Σ. επεσήμανε ότι η μείωση του κόστους του κεφαλαίου ευνοείται από την ανάπτυξη διαφανών και αποτελεσματικών κεφαλαιαγορών. Η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών αποτελεί το ζητούμενο για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και την αύξηση των θέσεων εργασίας, μέσα από μια δέσμη προτεινόμενων μέτρων εκκαθάρισης και εξυγίανσης της ευρωπαϊκής κεφαλαιαγοράς. Τέτοια μέτρα είναι: η διευκόλυνση της πρόσβασης των επιχειρήσεων στα επενδυτικά κεφάλαια, η επίσπευση της εξυγίανσης πιστωτικών ιδρυμάτων και ασφαλιστικών εταιρειών και η υιοθέτηση φορολογικών μέτρων.

6. Συντονισμός των μακροοικονομικών πολιτικών και δημοσιοοικονομικά.

Η υιοθέτηση των κατάλληλων πολιτικών και η ενίσχυση των διαρθρωτικών πολιτικών κρίθηκε αναγκαία για τη διευκόλυνση της Ε.Ε. στη μετάβασή της στην οικονομία της γνώσης και στην οικονομική αύξηση. Οι πολιτικές αυτές θα έπρεπε να είναι εστιασμένες σε μέτρα όπως: φορολογικές ελαφρύνσεις της εργασίας, κυρίως της χαμηλά αμειβόμενης, μέτρα για την απασχόληση και την κατάρτιση, αύξηση των δημοσίων δαπανών για την έρευνα, την καινοτομία και τις ΤΠΕ, και εξασφάλιση της βιωσιμότητας των δημοσίων οικονομικών.

Η πολιτική για την επίτευξη του δεύτερου στόχου, που αφορά στον εκσυγχρονισμό του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου «με επένδυση στον άνθρωπο και οικοδόμηση ενός ενεργού και δυναμικού κράτους πρόνοιας», κινείται στους παρακάτω 4 άξονες:

1. Εκπαίδευση και κατάρτιση για τη ζωή και την εργασία στην κοινωνία της γνώσης.

Η μετάβαση στην κοινωνία της γνώσης και η «ανάγκη για καλύτερο επίπεδο και ποιότητα απασχόλησης» απαιτούν την προσαρμογή των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων στα νέα δεδομένα. Το Ε.Σ. έκρινε ότι πρέπει να δοθούν σε συγκεκριμένες ομάδες πολιτών (νέους, άνεργους ενήλικες και απασχολούμενους των οποίων οι δεξιότητες κινδυνεύουν να αχρηστευθούν) ευκαιρίες μάθησης και κατάρτισης. Οι διαδικασίες προς την κατεύθυνση της μεταρρύθμισης των εκπαιδευτικών συστημάτων, επισημάνθηκε ότι πρέπει να περιλαμβάνουν τρία κύρια στοιχεία: α) την ανάπτυξη τοπικών κέντρων μάθησης, β) την προαγωγή νέων δεξιοτήτων, ιδιαίτερα στις τεχνολογίες πληροφορίας και γ) τη μεγαλύτερη διαφάνεια των προσόντων. Τα επιμέρους μέτρα που υπέδειξε το Ε.Σ. στα κράτη μέλη και στα όργανα της Ε.Ε. αφορούσαν (ο.π.12-13):

- ♦ την ουσιαστική ετήσια αύξηση των κατά κεφαλήν επενδύσεων σε ανθρώπινο δυναμικό.
- ♦ τον υποδιπλασιασμό ως το 2010, του αριθμού των ατόμων ηλικίας 18 έως 24 ετών, τα οποία έχουν ολοκληρώσει μόνον τον κατώτερο κύκλο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και δεν συνεχίζουν την εκπαίδευση και κατάρτισή τους.
- ♦ τη μετατροπή των σχολείων και των κέντρων κατάρτισης σε πολυλειτουργικά τοπικά κέντρα μάθησης και τη θέσπιση συνεργασιών μάθησης μεταξύ σχολείων, κέντρων κατάρτισης, επιχειρήσεων και ερευνητικών ιδρυμάτων προς αμοιβαίο όφελος.

- ♦ τον καθορισμό των νέων βασικών δεξιοτήτων που πρέπει να παρέχει η δια βίου μάθηση: δεξιότητες πληροφορικής, ξένες γλώσσες, τεχνολογική αντίληψη, επιχειρηματικό πνεύμα και κοινωνικές δεξιότητες και τη θέσπιση ευρωπαϊκού διπλώματος βασικών δεξιοτήτων πληροφορικής, με αποκεντρωμένες διαδικασίες πιστοποίησης.
- ♦ την προώθηση της κινητικότητας των σπουδαστών, των διδασκάλων και του προσωπικού κατάρτισης και έρευνας, αφενός μεν, με την καλύτερη δυνατή χρήση των υφιστάμενων κοινοτικών προγραμμάτων (με εξάλειψη των εμποδίων), αφετέρου δε, με διαφανέστερη αναγνώριση των προσόντων και των περιόδων σπουδών και κατάρτισης.

♦ Την ανάπτυξη κοινής ευρωπαϊκής μορφής βιογραφικών σημειωμάτων. Στην παρούσα εργασία θα αναφερθούμε εκτενώς στην πολιτική της Ε.Ε. για την εκπαίδευση στο κεφάλαιο 3.

2. Ενεργητική πολιτική για την απασχόληση.

Η πολιτική της Ε.Ε. για την απασχόληση πρέπει να δώσει νέα ώθηση στη διαδικασία του Λουξεμβούργου, η οποία βασίζεται στην εκπόνηση κοινοτικών κατευθυντήριων γραμμών για την απασχόληση και στη μετατροπή τους σε Εθνικά Σχέδια Δράσης για την Απασχόληση, εμπλουτίζοντας τις κατευθυντήριες γραμμές και θέτοντας πιο συγκεκριμένους στόχους για αυτές, δημιουργώντας στενότερους δεσμούς με άλλους συναφείς τομείς πολιτικής και καθορίζοντας αποτελεσματικότερες διαδικασίες για τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων (ο.π.:13). Πιο συγκεκριμένα, το Ε.Σ. εστιάζει στους εξής τομείς:

- ♦ Βελτίωση της απασχολησιμότητας και μείωση των ελλείψεων σε δεξιότητες.
- ♦ Προτεραιότητα στη διά βίου μάθηση ως βασικού στοιχείου του «ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου», σε συνδυασμό με την «προσαρμοστικότητα» και την ευελιξία.
- ♦ Αύξηση της απασχόλησης στον τομέα της παροχής υπηρεσιών.
- ♦ Προώθηση των ίσων επαγγελματικών ευκαιριών και στη διευκόλυνση του συμβιβασμού της επαγγελματικής με την οικογενειακή ζωή.

Ο βασικός στόχος που έθεσε το Ε.Σ. στη Λισσαβόνα, ήταν η αύξηση του ποσοστού απασχόλησης στην Ε.Ε. από 61% που ήταν το 2000, στο 70% για το 2010 και ιδιαίτερα όσον αφορά τις γυναίκες, την αύξηση του ποσοστού απασχόλησης από 51% το 2000, σε 60% το 2010.

3. Κοινωνική προστασία.

Το Ε.Σ. έκρινε αναγκαίο τον εκσυγχρονισμό των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, ως μέρος ενός «ενεργού κράτους πρόνοιας» και υπόβαθρο της οικονομίας της γνώσης. Έτσι θα πρέπει να εξασφαλιστεί η οικονομική αποδοτικότητα της εργασίας, η βιωσιμότητα αυτών των συστημάτων, η κοινωνική ένταξη και η ισότητα των φύλων, και η παροχή ποιοτικών υπηρεσιών υγείας.

4. Προαγωγή της κοινωνικής ένταξης.

Το Ε.Σ. επεσήμανε ότι «ο αριθμός των κατοίκων της Ένωσης που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας και σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού είναι απαράδεκτος» (ο.π.:15). Η βασική μέριμνα λοιπόν πρέπει να είναι η εξάλειψη της φτώχειας και η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού,

και παράλληλα, η καταπολέμηση της ανεργίας και η μείωση του κινδύνου δημιουργίας «ψηφιακού χάσματος».

Ο τρίτος στόχος της στρατηγικής της Λισσαβώνας για την εφαρμογή των κατάλληλων πολιτικών για την οικονομική αύξηση, κινείται σε 3 άξονες:

1. Βελτίωση των υφιστάμενων διαδικασιών.

Οι πολιτικές που είχαν υιοθετηθεί ως το 2000 για την οικονομία, διατηρούνται αλλά πρέπει να βελτιωθούν, λαμβάνοντας υπόψη την προώθηση του αναπτυξιακού δυναμικού, της απασχόλησης και της κοινωνικής συνοχής, καθώς και τη μετάβαση προς μία οικονομία βασισμένη στη γνώση.

2. Εφαρμογή ανοιχτής μεθόδου συντονισμού.

Για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα των εν λόγω πολιτικών, το Ε.Σ. έκρινε ότι χρειάζεται μεθοδικότερος συντονισμός των ενεργειών, προώθηση των «βέλτιστων πρακτικών» και των «αλληλοδιδακτικών διαδικασιών». Συγκεκριμένα καλύτερος συντονισμός και συνεργασία μεταξύ Ε.Ε., εθνικών κρατών και περιφερειών σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, και μεθοδική μεταφορά των κατευθυντήριων γραμμών της Ε.Ε. στις εθνικές και περιφερειακές πολιτικές, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής. Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στο «πνεύμα κοινωνικής ευθύνης» των επιχειρήσεων, οι οποίες καλούνταν να εφαρμόσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις πολιτικές για τη δια βίου μάθηση, την οργάνωση της εργασίας, την κοινωνική ένταξη και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

3. Κινητοποίηση των απαιτούμενων μέσων.

Για την επίτευξη του στόχου της οικονομικής αύξησης, το Ε.Σ. επεσήμανε τον ιδιαίτερο ρόλο που καλούνται να διαδραματίσουν οι επιχειρήσεις στην εφαρμογή των νέων πολιτικών και στη λειτουργία της αγοράς. Για το λόγο αυτό κάλεσε σε συνεργασία τις επιχειρήσεις και τους δημόσιους φορείς για την ενεργοποίηση όλων των μέσων της αγοράς και των πόρων που θα εξασφαλίσουν τη συνεχή βελτίωση όλης της διαδικασίας ανάπτυξης.

Το Ε.Σ. της Λισσαβώνας αποφάσισε την πραγματοποίηση ετήσιας συνόδου, η οποία έκτοτε λαμβάνει χώρα κάθε άνοιξη, για την παρακολούθηση της διαδικασίας προς την επίτευξη των στόχων που τέθηκαν, σε θέματα οικονομικά και κοινωνικά.

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των συμπερασμάτων των Συνόδων που ακολούθησαν, πρέπει να επισημάνουμε ότι ο όρος «κοινωνική συνοχή» χρησιμοποιείται στον αρχικό στόχο του Ε.Σ. της Λισσαβώνας για να δηλώσει ίσως μια επιδίωξη της Ε.Ε., αλλά δεν εξηγείται με σαφή τρόπο. Έτσι δεν είναι σαφές αν με τον όρο αυτό εννοείται η εξάλειψη των ανισοτήτων μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών, (δηλαδή μεταξύ κοινωνικών ομάδων) ή των ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών της Ευρώπης. Το μόνο που διατυπώνεται με σαφή τρόπο, είναι οι στόχοι για ισοτιμία στην πρόσβαση στην εργασία ειδικών κοινωνικών ομάδων όπως οι γυναίκες και τα άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και κινδυνεύουν με αποκλεισμό από την αγορά εργασίας, αλλά ακόμα και αυτό θίγεται σε πολύ περιορισμένο βαθμό.

Στη σύνοδο που ακολούθησε, στο Γκέτεμποργκ στις 15 και 16 Ιουνίου 2001, το Ε.Σ. (2001:1) πρόσθεσε ένα ακόμη στόχο, σε αυτούς της Λισσαβώνας: την αρμονική ανάπτυξη του πλανήτη με σεβασμό στο περιβάλλον (αιεφόρος ανάπτυξη), σε μια προσπάθεια να ενσωματωθεί η περιβαλλοντική διάσταση στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, σύμφωνα με την «αρχή της ενσωμάτωσης» που εμπεριέχεται στη «Συνθήκη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων». Σύμφωνα με το άρθρο 2 της Συνθήκης, «η Κοινότητα έχει ως αποστολή, με τη δημιουργία κοινής αγοράς, οικονομικής και νομισματικής ένωσης και με την εφαρμογή των κοινών πολιτικών ή δράσεων που αναφέρονται στα άρθρα 3 και 4, να προάγει στο σύνολο της Κοινότητας την αρμονική, ισόρροπη και αιεφόρο ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων, υψηλό επίπεδο απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας, ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, αιεφόρο, μη πληθωριστική ανάπτυξη, υψηλό βαθμό ανταγωνιστικότητας και σύγκλισης των οικονομικών επιδόσεων, υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου και της ποιότητας ζωής, την οικονομική και κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη μεταξύ κρατών μελών». Η «αιεφόρος ανάπτυξη» αποτελεί για την Ε.Ε. ταυτόχρονα στόχο και κίνητρο. Ο στόχος είναι να εξασφαλιστεί η προστασία του περιβάλλοντος σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, και η ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων για την ικανοποίηση των αναγκών των μελλοντικών γενεών. Η αιεφόρος ανάπτυξη είναι ταυτόχρονα και κίνητρο για ένα νέο κύμα τεχνολογικών καινοτομιών, επενδύσεων και θέσεων εργασίας με περιβαλλοντική διάσταση (σελ.4).

Στην εν λόγω σύνοδο επισημάνθηκε η ανάγκη αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης που ακολούθησε μετά τη σύνοδο της Λισσαβώνας σε παγκόσμιο επίπεδο. Διαφαινόταν ότι η οικονομική αύξηση δεν ήταν εφικτή κάτω από τις συγκεκριμένες οικονομικές συνθήκες. Ωστόσο επισημάνθηκε ότι η εσωτερική αγορά είχε ισχυρές βάσεις για να μπορέσει να αντεπεξέλθει στην κρίση (σελ.8). Μάλιστα σε ορισμένους τομείς είχε σημειωθεί σημαντική πρόοδος μετά το Συμβούλιο της Λισσαβώνας, όπως στο ζήτημα της δέσμης φορολογικών μέτρων και τις προτάσεις νομοθετικού περιεχομένου που συγκροτούν τη δέσμη μέτρων για τις τηλεπικοινωνίες. Σε τομείς που δεν είχε σημειωθεί πρόοδος τονίστηκε η ανάγκη λήψης των ανάλογων μέτρων, ιδιαίτερα, για την προώθηση μεγαλύτερου αριθμού γυναικών στην απασχόληση και για την αύξηση του ποσοστού απασχόλησης των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, ως μέτρο αντιμετώπισης των συνεπειών γήρανσης του πληθυσμού. Συγκεκριμένα για το τελευταίο, το Ε.Σ. ενέκρινε τις τρεις γενικές αρχές για τη διασφάλιση της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων: να διασφαλιστεί η ικανότητα των συστημάτων να εκπληρώνουν τους κοινωνικούς τους στόχους, να διατηρηθεί η οικονομική τους βιωσιμότητα και να υπάρξει ανταπόκριση στις μεταβαλλόμενες κοινωνικές ανάγκες. (σελ.9-10). Όσον αφορά τα μέτρα που έπρεπε να επισπευσθούν, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο υπενθύμισε τη σημασία της πρωτοβουλίας για τον «Ενιαίο Ευρωπαϊκό Ουρανό» με στόχο την υλοποίησή του έως το 2004, καθώς και της αναθεώρησης της Σύμβασης για το «Ευρωπαϊκό Δίπλωμα Ευρεσιτεχνίας» και της υλοποίησής του έως το τέλος του 2001.

Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι το προηγούμενο Ε.Σ. στη Λισσαβώνα, είχε θέσει στόχους όπως είδαμε πολύ σημαντικούς για την πορεία της ευρωπαϊκής οικονομίας και κοινωνίας. Παρ' όλα αυτά βλέπουμε ότι τονίζονται ως σημαντικά και επείγοντα επιμέρους θέματα όπως ο «Ενιαίος Ευρωπαϊκός Ουρανός» και το «Ευρωπαϊκό Δίπλωμα Ευρεσιτεχνίας». Είναι εμφανές λοιπόν η τάση από τα

πρώτα κιόλας Συμβούλια μιας επίσπευσης των δράσεων που αφορούν στόχους με καθαρά εμπορική ή ευρύτερη οικονομική σημασία και λιγότερο κοινωνική.

Το Μάρτιο του 2002, συνήλθε στη Βαρκελώνη το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, για να μελετήσει την πορεία της ανάπτυξης της Ε.Ε. και να χαράξει νέες πολιτικές (όπου κρινόταν αναγκαίο) προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της Λισσαβώνας και του Γκέτεμποργκ. Γενικά, εκτίμησε ότι υπήρξαν σημαντικές επιτυχίες σε ορισμένους τομείς, αλλά υπήρξαν και τομείς όπου η πρόοδος ήταν υπερβολικά αργή. Με δεδομένη τη μικρή ανάκαμψη της οικονομίας μετά την κρίση του 2001 (Ε.Σ., 2002:2), το Ε.Σ. έκρινε αναγκαίο να ενταθούν οι προσπάθειες για την επίτευξη των στόχων και στους τρεις τομείς: οικονομία, κοινωνία, περιβάλλον. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στα εξής θέματα:

- ♦ Περιβάλλον: α)επανεξέταση της αλιευτικής πολιτικής, β)αντιμετώπιση των εμποδίων για την υιοθέτηση νέων τεχνολογιών και γ)προώθηση της ενεργειακής πολιτικής (θέσπιση ενεργειακού φόρου) (σελ.4-5).
- ♦ Ανταγωνιστικότητα: α)αύξηση της επιχειρηματικότητας, ιδίως με την αξιοποίηση του Διαδικτύου, β)επίσπευση της μεταφοράς της κοινοτικής νομοθεσίας στο εθνικό δίκαιο, γ)μείωση των κρατικών ενισχύσεων και δ)βελτίωση της ποιότητας των δημοσίων διοικήσεων (σελ.6-7).
- ♦ Απασχόληση: α)βελτίωση της ποιότητας της εργασίας κυρίως σε θέματα υγείας και ασφάλειας, β)μεταρρύθμιση των συνταξιοδοτικών συστημάτων, γ)εντατικοποίηση των δράσεων για τη «δια βίου μάθηση», δ)φορολογική ελάφρυνση των χαμηλόμισθων, ε)αναπροσαρμογή των μισθών ανάλογα με την παραγωγικότητα και τη διαφοροποίηση των επαγγελματικών προσόντων, στ)υιοθέτηση μέτρων προστασίας της γυναικείας απασχόλησης, ζ)λήψη μέτρων για την επιμήκυνση της παραμονής των εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας στην αγορά εργασίας (πχ. την αποθάρρυνση της πρόωρης συνταξιοδότησης), η)αναγνώριση, σε επίπεδο Ε.Ε., των τυπικών και επαγγελματικών προσόντων και θ)θέσπιση «Ευρωπαϊκής Κάρτας Ασφάλισης Υγείας» (σελ.8-13).
- ♦ Κοινωνία της Πληροφορίας: α)διεύρυνση της χρήσης του Διαδικτύου, β)ανάπτυξη των ευρυζωνικών δικτύων, γ)κατάρτιση «Προγράμματος δράσης eEurope» για την εξασφάλιση της συμμετοχής επιχειρήσεων και πολιτών στην ΚτΠ, δ)αύξηση των συνδεδεμένων εκπαιδευτικών κέντρων στο Διαδίκτυο, ε)ελεύθερη χρήση «ανοιχτών προτύπων» ώστε να εξασφαλιστεί η ελεύθερη επιλογή χρήσης ψηφιακής τηλεόρασης και κινητής επικοινωνίας τρίτης γενιάς, στ)ανάπτυξη του ηλεκτρονικού εμπορίου και ζ)ανάπτυξη του «ηλεκτρονικού κράτους»(σελ.17).

Το Ε.Σ. που συνήλθε το Μάρτιο του 2003 στις Βρυξέλλες, επεσήμανε την γενική καθυστέρηση στην οικονομική μεγέθυνση και στην επίτευξη των στόχων της Λισσαβώνας, και την ανάγκη επίσπευσης των δράσεων στα πλαίσια της ομώνυμης στρατηγικής. Παράλληλα τόνισε τη σπουδαιότητα της επερχόμενης διεύρυνσης (στις 16 Απριλίου 2003) και τις ευκαιρίες που μπορεί αυτή να προσφέρει στην επίτευξη των στόχων στους τρεις «πυλώνες»: οικονομία, κοινωνία και περιβάλλον, και στην ενίσχυση της θέσης της Ε.Ε. σε παγκόσμιο επίπεδο (Ε.Σ. 2003:1-2, 30). Στα συμπεράσματα της προεδρίας του εν λόγω Ε.Σ.(ο.π.:1) τονίζονται οι στόχοι της Λισσαβώνας: *να γίνει η Ευρωπαϊκή οικονομία η*

ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή. Είναι επίσης χαρακτηριστική (και σαφέστερη) η αναφορά στις «αξίες που συνιστούν το υπόβαθρο της διαδικασίας της Λισσαβώνας» και στην ιδιαίτερη ενίσχυση του ιδιωτικού τομέα, που περιλαμβάνεται σε άλλο σημείο των συμπερασμάτων (ο.π.:30): «η διεύρυνση αυξάνει τις δυνατότητες οικονομικής μεγέθυνσης. Ενώ θα αποκομίζουμε τα οφέλη της Ε.Ε. των 25, θα πρέπει να στηριχθούμε στις αξίες που συνιστούν το υπόβαθρο της διαδικασίας της Λισσαβώνας: επιχειρηματικότητα, χρηστή και διαφανής δημόσια διαχείριση και ανάπτυξη και οικονομικές πολιτικές προσανατολισμένες στη σταθερότητα. Δείχνοντας πολιτική βούληση για επίτευξη των στόχων της Λισσαβώνας, βελτιώνουμε τις γενικές συνθήκες ώστε ο ιδιωτικός τομέας να αναπτυχθεί και να ωφεληθεί από τη διευρυμένη ενιαία αγορά, πράγμα που είναι επίσης απαραίτητο, προκειμένου να ενισχύσουμε την εμπιστοσύνη προς τον ιδιωτικό τομέα και να συμβάλλουμε στην επένδυση που είναι αναγκαία για τη σύνδεση της νέας Ευρώπης στον τομέα των μεταφορών και της ενέργειας». Πιο συγκεκριμένα, το Ε.Σ. διαπίστωσε ότι ως προς την «ατζέντα της Λισσαβώνας» έχουν επιτευχθεί ορισμένα σημαντικά αποτελέσματα όπως το άνοιγμα των ενεργειακών αγορών, η δημιουργία ενιαίου ουρανού, ο εκσυγχρονισμός της πολιτικής του ανταγωνισμού, η εγκαθίδρυση ολοκληρωμένης πανευρωπαϊκής χρηματοοικονομικής αγοράς και η επίτευξη συμφωνίας για κοινοτικό δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, αλλά και ότι «μένει να γίνουν ακόμα πολλά» (ο.π.:2). Για να προχωρήσει η «μεταρρύθμιση», επεσήμανε τέσσερις προτεραιότητες (ο.π.:3-4): αύξηση της απασχόλησης και της κοινωνικής συνοχής, προτεραιότητα στην καινοτομία και την επιχειρηματικότητα, διασύνδεση της Ευρώπης, ενίσχυση της εσωτερικής αγοράς και περιβαλλοντική προστασία για την οικονομική μεγέθυνση και τις θέσεις εργασίας, και ανέφερε τις «λεπτομερείς δράσεις» για την επίτευξή αυτών των προτεραιοτήτων κατά τους επόμενους δώδεκα μήνες. Οι δράσεις αυτές συντάσσονται σε τέσσερις μεγάλες ενότητες και σε επιμέρους υποενότητες, τις οποίες αναφέρουμε επιγραμματικά για να γίνει αντιληπτή η θέση των ζητημάτων που εξετάζουμε στην παρούσα διατριβή:.

Α.Οικονομική συγκυρία και εργαλεία πολιτικής.

- ♦ Υγιείς μακροοικονομικές πολιτικές
- ♦ Τριετής προγραμματισμός νευραλγικών ζητημάτων της οικονομικής πολιτικής.
- ♦ Χρήση διαρθρωτικών δεικτών και αναλυτικών εργαλείων για την ανάλυση της προόδου της στρατηγικής.
- ♦ Συγκριτική αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των δράσεων.

Β.Οικονομικές μεταρρυθμίσεις για την ενίσχυση των δυνατοτήτων μεγέθυνσης της Ευρώπης.

- ♦ Προώθηση των επιχειρήσεων και της επιχειρηματικότητας.
- ♦ Διασύνδεση της Ευρώπης-Ολοκλήρωση και επέκταση της εσωτερικής αγοράς στις παραμονές της διεύρυνσης.
- ♦ Οικοδόμηση της βασισμένης στη γνώση οικονομίας.

Γ.Εκσυγχρονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου.

- ♦ Περισσότερες και καλύτερες θέσεις για όλους.
- ♦ Κοινωνική αλληλεγγύη και κοινωνική συνοχή.

Δ.Εξασφάλιση των αποτελεσμάτων ως προς την περιβαλλοντική διάσταση της αειφορίας.

- ♦ Αναστροφή μη βιώσιμων τάσεων.

- ♦ Ασφάλεια των θαλάσσιων μεταφορών.
- ♦ Πολιτικές και μέσα για την εξασφάλιση αποτελεσμάτων.

Μεταξύ των υποδεικνυόμενων δράσεων, επισημαίνουμε ιδιαίτερα τις εξής (οι οποίες σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με ζητήματα που διερευνούμε και θα συζητηθούν σε επόμενα κεφάλαια της παρούσας):

1. Ανάγκη δράσεων για αύξηση της επιχειρηματικότητας κυρίως στον τομέα του τουρισμού και των μικρών επιχειρήσεων με: α) προτροπή και διευκόλυνση της δημιουργίας νέων επιχειρήσεων (οικονομική και διαδικαστική), β) προώθηση της επιχειρηματικής νοοτροπίας και του επιχειρηματικού πνεύματος μέσα από την εκπαίδευση και με θεσμοθέτηση βραβείου επιχειρηματικότητας, γ) εκσυγχρονισμό της πολιτικής για τη βιομηχανία.
2. Μέτρα για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς και ιδιαίτερα «μέτρα για μεγαλύτερη μείωση των κρατικών ενισχύσεων», εξάλειψη εμποδίων στη διασυνοριακή παροχή υπηρεσιών και προστασία του καταναλωτή, και παρακίνηση των ιδιωτικών επενδύσεων σε ενεργειακές υποδομές.
3. Μέτρα για αυξημένες δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις σε όλους τους τομείς, για τη δημιουργία ειδικευμένου εργατικού δυναμικού και για την καινοτομία. Διατήρηση της ώθησης του Ευρωπαϊκού Χώρου E&K και της ΚτΠ με: αύξηση των επιχειρηματικών επενδύσεων, δημιουργία Ευρωπαϊκών «τεχνολογικών πλατφορμών» που θα αποτελέσουν τράπεζες ειδικών γνώσεων στον τεχνολογικό τομέα, ενθάρρυνση συμμετοχής ΜΜΕ στην E&K, υιοθέτηση ενιαίας Ευρωπαϊκής πολιτικής διαστήματος, δημιουργία «εταιρειών-τεχνοβλαστών» (spin-offs)⁴, προώθηση της κινητικότητας των ερευνητών και δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για την καινοτομία με συνεργασία εμπειρογνομόνων ερευνητικού, χρηματοοικονομικού και επιχειρηματικού τομέα.
4. Μέτρα για μεγαλύτερη ώθηση στην ΚτΠ με μεγαλύτερη έμφαση στα «δίκτυα και τις υπηρεσίες σε μια οικονομία των γνώσεων» και ιδιαίτερα, για την «ουσιαστική συμμετοχή των Α.Μ.Ε.Α. στην οικονομία και την κοινωνία που βασίζονται στη γνώση», για την ανταλλαγή ορθών πρακτικών για τα ευρυζωνικά δίκτυα (δίδεται έμφαση στην ανάπτυξη τέτοιων δικτύων στις αγροτικές, απόκεντρες και γεωγραφικά απομονωμένες γεωγραφικές περιοχές), την ηλεκτρονική δημόσια διοίκηση, την ηλεκτρονική μάθηση, την ηλεκτρονική υγεία και την ηλεκτρονική επιχείρηση.
5. Μέτρα για την προσαρμογή των εκπαιδευτικών συστημάτων ώστε η εκπαίδευση και η κατάρτιση να συμβάλλουν στην οικονομική μεγέθυνση, με έμφαση στην ανάπτυξη και αναγνώριση των βασικών δεξιοτήτων, των ξένων γλωσσών, της «ψηφιακής καλλιέργειας» και της δια βίου μάθησης.

⁴ Ως τεχνοβλαστοί (spin-offs) νοούνται οι νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες με στόχο την εμπορική αξιοποίηση της γνώσης που παράγεται από Δημοσίους Οργανισμούς Παραγωγής Γνώσης ή και από ερευνητές σε Δημοσίους Οργανισμούς Παραγωγής Γνώσης στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό. Ο ορισμός δίνεται στην προκήρυξη του προγράμματος «ΠΡΑΞΕ Υποστήριξη ερευνητικών Μονάδων για την προτυποποίηση και την εμπορική εκμετάλλευση ερευνητικών αποτελεσμάτων. Εντοπισμός και αξιοποίηση ερευνητικών αποτελεσμάτων με δημιουργία νέων επιχειρήσεων έντασης γνώσης (Spin off)», που εντάσσεται στον Άξονα Προτεραιότητας 4 του ΕΠΑΝ «Τεχνολογική καινοτομία και έρευνα» και στο Μέτρο 4.1.» (ΕΠΑΝ προκήρυξη στην ιστοσελίδα της ΓΓΕΤ: http://www.gsrt.gr/default.asp?V_ITEM_ID=2493)

6. Απλούστευση και άμεση εφαρμογή της στρατηγικής για την απασχόληση, με ανάληψη δράσης στα εξής σημεία: α) «ενεργά και προληπτικά μέτρα για τους άνεργους και τους οικονομικώς μη ενεργούς, το να καταστεί συμφέρουσα η εργασία» και να αποφεύγεται η παγίδα της φτώχειας και της ανεργίας, β) τη διαμόρφωση των μισθών λαμβάνοντας υπ' όψη τη σχέση μεταξύ μισθών, την παραγωγικότητα και το επίπεδο κατάρτισης γ) στη μετατροπή της αδήλωτης εργασίας σε κανονική απασχόληση και δ) στην εφαρμογή κατάλληλης στρατηγικής ένταξης των γυναικών, ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, μεταναστών και νέων στους στόχους για την απασχόληση και την οικονομική αύξηση.
7. Επαρκή μέτρα για το περιβάλλον με έμφαση: α) στην ανάπτυξη και χρήσης καθαρών τεχνολογιών, β) στη μελέτη επιπτώσεων πράξεων «περί εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπής» και γ) στην προώθηση χρήσης βιοκαυσίμων ως το 2010.

Κρίνουμε απαραίτητο να επισημάνουμε ορισμένα σημεία σχετικά με την εν λόγω Σύνοδο των Βρυξελλών, τα οποία χρίζουν μεγαλύτερης προσοχής, καθώς αντιπροσωπεύουν την πολιτική της Ε.Ε., αλλά δεν αναλύονται και δεν εξηγούνται περαιτέρω (σκόπιμα κατά την κρίση μας). Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι τονίζεται η ανάγκη «να έλθει πάλι η ανταγωνιστικότητα στο προσκήνιο» (ο.π.:7), γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι από το 2000, ενώ η ανταγωνιστικότητα ήταν το βασικό ζητούμενο της στρατηγικής της Λισσαβώνας, δεν έχουν ενταθεί οι προσπάθειες για την αύξησή της, ή είχε περάσει σε δεύτερη θέση δίνοντας προτεραιότητα σε άλλα ζητήματα (επιμέρους κατά την άποψή μας), για τα οποία έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος, όπως είδαμε παραπάνω.

Το δεύτερο σημείο που κρίνουμε απαραίτητο να τονίσουμε, έχει να κάνει με «την προτροπή του κοινωνικού συνόλου να εκτιμά την επιχειρηματική επιτυχία» (ο.π.:8). Τούτο μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και ότι υπάρχει η τάση του προσανατολισμού των πολιτών προς αυτή την κατεύθυνση.

Ένα τρίτο αλλά πολύ σημαντικό ζήτημα έχει να κάνει με τα «ενεργά και προληπτικά μέτρα για τους άνεργους και τους οικονομικώς μη ενεργούς, για το να καταστεί συμφέρουσα η εργασία» (ο.π.:19). Τούτο κατά την άποψή μας υποδηλώνει την πρόθεση δημιουργίας κινήτρων για την εργασία και ταυτόχρονα αντικινήτρων για την ανεργία, η οποία κρίνεται σε πολλές περιπτώσεις οικονομικά μη συμφέρουσα για το «κράτος πρόνοιας» (λόγω αυξημένων παροχών και επιδομάτων) και δε συμβάλλει στην αύξηση της παραγωγικότητας.

Στα Ευρωπαϊκά Συμβούλια που ακολούθησαν (2004 και 2005) για την παρακολούθηση της διαδικασίας της Λισσαβώνας, επισημάνθηκε η σημαντική καθυστέρηση ευθυγράμμισης των επιμέρους πολιτικών με τους στόχους της Λισσαβώνας και η μικρή, σε σχέση με την αναμενόμενη, οικονομική αύξηση, σημειώνοντας την υστέρηση της οικονομίας της Ε.Ε. έναντι άλλων ανεπτυγμένων οικονομιών (Ε.Σ., 2004:3, Ε.Σ., 2005:1).

Το Ε.Σ. που έλαβε χώρα στις Βρυξέλλες το Μάρτιο 2004, έδωσε βαρύτητα σε δύο ζητήματα: «την αειφόρο ανάπτυξη» και «τις περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας» (Ε.Σ. 2004:3). Τα σημεία που τονίστηκαν σε σύγκριση με τις προηγούμενες συνόδους, ήταν τα εξής (ο.π.:5-12):

1. να ενταθούν οι προσπάθειες για ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς

2. να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στην πολιτική για τη βιομηχανία, ως αντιστάθμισμα στην τάση αποβιομηχανοποίησης πολλών περιοχών της Ε.Ε.
3. να εφαρμοστούν τα μέτρα για την ενίσχυση της Ε&Α προκειμένου να δημιουργηθεί Ευρωπαϊκός Χώρος Γνώσεων, να αυξηθούν οι επενδύσεις και να στηριχθεί η βασική και εφαρμοσμένη έρευνα και η εξασφάλιση ότι οι δημόσιες επενδύσεις διασφαλίζουν «μεγαλύτερη μόχλευση για τα ιδιωτικά κεφάλαια»,
4. να ενταθούν τα μέτρα για την απασχόληση, ώστε να μειωθεί η ανεργία, η οποία παραμένει σε «απαράδεκτα» επίπεδα, «να στρέψουν επείγοντως την προσοχή τους σε τέσσερις ιδιαίτερες διαρθρωτικές προκλήσεις: προσαρμοστικότητα, προσέλκυση περισσότερων ατόμων στην αγορά εργασίας, βελτίωση της ποιότητας της απασχόλησης και επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο, καθώς κρίνονται κρίσιμες για την οικονομική μεγέθυνση, την παραγωγικότητα και την προαγωγή της κοινωνικής ενσωμάτωσης και ένταξης»,
5. να προωθηθούν ευέλικτες μορφές εργασίας⁵, με ταυτόχρονη επιδίωξη ασφάλειας για τους εργαζομένους,
6. να αμβλυνθούν οι μισθολογικές ανισότητες μεταξύ των φύλων,
7. να ενισχυθεί η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, με την εφαρμογή δύο μέτρων: της αμοιβαίας αναγνώρισης των επαγγελματικών προσόντων και του Ευρωπαϊκού Βιβλιαρίου.

Το Ε.Σ. που συνήλθε το Μάρτιο του 2005 στις Βρυξέλλες είχε ως κεντρικό ζήτημα την ενδιάμεση επανεξέταση της στρατηγικής της Λισσαβώνας. Επιβεβαίωσε την αναγκαιότητα συνέχισης της ομώνυμης διαδικασίας, (όπως τη διαμόρφωσε από το 2000 ως το 2004), ώστε να επιτευχθεί ο αρχικός στόχος της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, αλλά τόνισε ότι η Ε.Ε. θα πρέπει να εντατικοποιήσει τις προσπάθειές της προς αυτή την κατεύθυνση, για να μπορέσει να καλύψει τα κενά και τις αργοπορίες της Ευρώπης έναντι των οικονομικών της «εταίρων». Αυτή η «επανενεργοποίηση της στρατηγικής της Λισσαβώνας» γίνεται με «επανιεράρχηση των προτεραιοτήτων προς όφελος της οικονομικής αύξησης και της απασχόλησης», πράγμα που σημαίνει ότι «η Ευρώπη πρέπει να ανανεώσει τις βάσεις της ανταγωνιστικότητάς της, να αυξήσει το δυναμικό οικονομικής αύξησης που διαθέτει καθώς και την παραγωγικότητά της και να ενισχύσει την κοινωνική συνοχή, δίνοντας κατά κύριο λόγο έμφαση στη γνώση, την καινοτομία και την αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού». Για την επίτευξη αυτών των στόχων, «η Ένωση πρέπει να κινητοποιήσει περισσότερο όλα τα ενδεδειγμένα εθνικά και κοινοτικά μέσα – συμπεριλαμβανομένης της πολιτικής στον τομέα της συνοχής – στις τρεις διαστάσεις της στρατηγικής: οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική, ώστε να αξιοποιηθούν καλύτερα οι μεταξύ τους συνέργιες, εντός γενικού πλαισίου αειφόρου ανάπτυξης. Παράλληλα με τις κυβερνήσεις, όλοι οι άλλοι εμπλεκόμενοι συντελεστές – κοινοβούλια, περιφερειακά και τοπικά όργανα, κοινωνικοί εταίροι, κοινωνία των πολιτών – οφείλουν να οικειωθούν τη στρατηγική και να συμμετάσχουν ενεργά στην υλοποίηση των στόχων της».

⁵ Ως ευέλικτες μορφές εργασίας θεωρούνται, σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, οι "άτυπες" μορφές απασχόλησης, όπως είναι κατεξοχήν η τηλεργασία, το φασόν, η κατ' οίκον απασχόληση καθώς και η οργάνωση του χρόνου εργασίας που περιλαμβάνει όλες τις μορφές μερικής απασχόλησης (Πηγή: Ν. 2639/98 άρθρ. 1,2 & Εισηγητική Έκθεση στο Σχέδιο Νόμου «Ρύθμιση εργασιακών σχέσεων και άλλες διατάξεις»)

Αναφέρεται δε ότι «θα πρέπει, οι δημοσιονομικές προοπτικές για την περίοδο 2007-2013, να εφοδιάσουν την Ένωση με τα κατάλληλα μέσα για την εφαρμογή των πολιτικών της εν γένει και, μεταξύ αυτών, των πολιτικών που συντείνουν στην υλοποίηση των προτεραιοτήτων της Λισσαβώνας» (Ε.Σ., 2005:1-2). Σ' αυτό το πλαίσιο, ορίζονται οι εξής κύριοι άξονες της εν λόγω «επανενεργοποίησης» (ο.π.:3-8, 14-15):

- ♦ Γνώση και Καινοτομία, ως κινητήριες δυνάμεις της βιώσιμης οικονομικής αύξησης
- ♦ Ένας ελκυστικός χώρος επενδύσεων και εργασίας
- ♦ Η οικονομική αύξηση και η απασχόληση στην υπηρεσία της κοινωνικής συνοχής
- ♦ Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Νεολαία.

Ήδη από την ιεράρχηση αυτών των αξόνων φαίνεται η προτεραιότητα που δίδεται στη γνώση και την καινοτομία. Γενικά το Ε.Σ. των Βρυξελλών επαναφέρει με έμφαση τις κατευθύνσεις της Συνόδου της Λισσαβώνας και τονίζει ή εισάγει ορισμένα σημεία, τα οποία επισημαίνουμε, καθώς σχετίζονται άμεσα με το αντικείμενο της παρούσας διατριβής (ο.π.:3-8, 14-15):

1. Ανάπτυξη της έρευνας, της εκπαίδευσης και της καινοτομίας σε όλες τους τις μορφές, καθότι επιτρέπουν τη μετατροπή της γνώσης σε προστιθέμενη αξία.
2. Αύξηση του ποσοστού επενδύσεων στον τομέα της E&A με σωστή κατανομή μεταξύ ιδιωτικών και δημοσίων επενδύσεων, με την παροχή φορολογικών κινήτρων στις ιδιωτικές επενδύσεις και με τον εκσυγχρονισμό της διαχείρισης των ερευνητικών ιδρυμάτων και των πανεπιστημίων.
3. Καθιέρωση μηχανισμών στήριξης και χρηματοδότησης των καινοτόμων ΜΜΕ, καθώς και των νεοσύστατων επιχειρήσεων υψηλής τεχνολογίας, προώθηση της διεξαγωγής κοινής έρευνας από επιχειρήσεις και πανεπιστήμια, βελτίωση της πρόσβασης σε επιχειρηματικά κεφάλαια, στροφή των δημοσίων συμβάσεων προς καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες, ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων για την καινοτομία και πόλων καινοτομίας σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.
4. Άσκηση δραστήριας βιομηχανικής πολιτικής με τεχνολογικές πρωτοβουλίες που θα βασίζονται στη σύμπραξη δημοσίου και ιδιωτικού τομέα, και με την οργάνωση τεχνολογικών πλατφορμών για τον καθορισμό μακροπρόθεσμων θεματολογίων έρευνας.
5. Ανάπτυξη προς μια Κοινωνία της Πληροφορίας χωρίς κανενός είδους αποκλεισμούς, βασισμένη στην γενικευμένη χρησιμοποίηση των τεχνολογιών των πληροφοριών και των επικοινωνιών στις δημόσιες υπηρεσίες, τις ΜΜΕ και τα νοικοκυριά.
6. Ανάπτυξη των οικολογικών καινοτομιών και των οικολογικών τεχνολογιών
7. Ενθάρρυνση των επενδύσεων και δημιουργία ελκυστικού πλαισίου για τις επιχειρήσεις και τους εργαζόμενους, με την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς και του εξοπλισμού της με ένα ρυθμιστικό πλαίσιο «ευμενέστερο» προς τις επιχειρήσεις, οι οποίες με τη σειρά τους «οφείλουν να αναπτύξουν κοινωνική υπευθυνότητα».
8. Μείωση του γενικού επιπέδου των κρατικών ενισχύσεων, λαμβάνοντας υπόψη τις ενδεχόμενες αδυναμίες των αγορών και επανακατεύθυνση των ενισχύσεων προς στήριξη ορισμένων οριζόντιων στόχων όπως η έρευνα

και η καινοτομία, καθώς και η αξιοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου. Η μεταρρύθμιση των περιφερειακών ενισχύσεων θα πρέπει επίσης να καλλιεργεί υψηλό επίπεδο επενδύσεων και να επιτρέπει τη μείωση των ανισοτήτων σύμφωνα με τους στόχους της Λισσαβώνας.

9. Χρηματοδότηση καινοτόμων ΜΜΕ μέσω των δικτύων ατομικών επενδυτών («επιχειρηματικών αγγέλων») και της μεταφοράς τεχνολογιών.
10. Αύξηση των ποσοστών απασχόλησης και παράταση της διάρκειας της επαγγελματικής ζωής, σε συνδυασμό με μεταρρύθμιση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, ώστε να διατηρηθεί το σημερινό επίπεδο κοινωνικής προστασίας.
11. Οι στόχοι της πλήρους απασχόλησης, της ποιότητας και παραγωγικότητας της εργασίας καθώς και της κοινωνικής συνοχής πρέπει να μετουσιωθούν σε σαφείς και μετρήσιμες προτεραιότητες: η εργασία να γίνει πραγματική επιλογή για όλους, να προσελκυσθούν περισσότεροι άνθρωποι στην αγορά εργασίας, να βελτιωθούν οι δυνατότητες «προσαρμογής», να γίνουν επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο, να εκσυγχρονιστεί η κοινωνική προστασία, να καλλιεργηθεί η ισότητα ευκαιριών, συγκεκριμένα μεταξύ ανδρών και γυναικών, και να προαχθεί η «κοινωνική ενσωμάτωση».
12. Επένδυση σε μια ενεργό πολιτική απασχόλησης, στην «οικονομική ελκυστικότητα» της εργασίας, σε μέτρα για τη συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, συμπεριλαμβανομένης της βελτίωσης των δομών φροντίδας για τα παιδιά πρέπει επίσης να δοθεί προτεραιότητα στην παροχή ίσων ευκαιριών, στις στρατηγικές για επαγγελματικά «δραστήριους ηλικιωμένους», στην προαγωγή της «κοινωνικής ενσωμάτωσης» καθώς και στην μετατροπή της αδήλωτης εργασίας σε «κανονική» απασχόληση.
13. Ανύψωση του γενικού επιπέδου εκπαίδευσης και περιορισμό του αριθμού των νέων που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο. Η δια βίου μάθηση συνιστά προϋπόθεση εκ των ων ουκ άνευ για την επίτευξη των στόχων της Λισσαβώνας, λαμβανομένης υπόψη της σκοπιμότητας μιας υψηλής ποιότητας σε όλα τα επίπεδα και πρέπει να απευθύνεται σε όλους στο σχολείο, την επιχείρηση και το νοικοκυριό. Θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην πρόσβαση στη δια βίου μάθηση των εργαζομένων με λίγα προσόντα και του προσωπικού των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. (σελ.8)
14. Ανάπτυξη και προώθηση της γεωγραφικής και επαγγελματικής κινητικότητας. Διάδοση του Ευρωπαϊκού Βιβλιαρίου Κατάρτισης (Europass), θέσπιση ευρωπαϊκού πλαισίου επαγγελματικών προσόντων ως το 2006.
15. Κοινωνικοεπαγγελματική ένταξη, καθώς και μεγαλύτερη αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού που αντιπροσωπεύει η ευρωπαϊκή νεολαία με μέτρα όπως: εφαρμογή των πολιτικών υπέρ της μόνιμης ένταξης των νέων στην αγορά εργασίας, βελτίωση της κατάστασης των πλέον ευάλωτων νέων, και δη εκείνων τους οποίους πλήττει η φτώχεια, καθώς και στις πρωτοβουλίες για καταπολέμηση της σχολικής αποτυχίας, επίδειξη κοινωνικής υπευθυνότητας από εργοδότες και επιχειρήσεις στον τομέα της επαγγελματικής ένταξης των νέων, παρακίνηση των νέων να αναπτύξουν επιχειρηματικό πνεύμα και να δημιουργηθούν ευνοϊκές συνθήκες για την ανάδειξη νεαρών επιχειρηματιών, διεύρυνση της

δυνατότητας των σπουδαστών να συμπληρώνουν μια περίοδο σπουδών σε άλλο κράτος μέλος, προώθηση της κινητικότητας των νέων και αναγνώριση της άτυπης και ανεπίσημης εκπαίδευσης.

Αυτό που διαφαίνεται μετά από πέντε Ευρωπαϊκά Συμβούλια για τη διαδικασία της Λισσαβώνας, είναι ότι ο βασικός στόχος της Ε.Ε. είναι πλέον η ανταγωνιστικότητα και η οικονομική μεγέθυνση. Γι' αυτό το λόγο η επανιεράρχηση των στόχων και των δράσεων για τη διαδικασία της Λισσαβώνας, δίνει προτεραιότητα σε τομείς όπως η επιχειρηματικότητα και η Ε&Κ. Οι τελευταίες μάλιστα αποτελούν πλέον τον πρωταρχικό στόχο, στα πλαίσια όμως μιας διαδικασίας σύνδεσής τους με την αγορά και τις επιχειρήσεις, ιδιαίτερα με τις ΜΜΕ, στις οποίες δίδεται πλέον μεγάλη βαρύτητα, και όχι τόσο με τη γνώση, όπως αρχικά είχε τεθεί στη Λισσαβώνα. Παράλληλα υποβαθμίζονται μεταξύ των προτεραιοτήτων, ορισμένοι στόχοι και ζητήματα, όπως η γνώση, η ΚτΠ, η απασχόληση και η κοινωνική ένταξη των ατόμων, που αρχικά θεωρούνταν μείζονος σημασίας και τώρα φαίνεται να έχουν ρόλο συμπληρωματικό και υποβοηθητικό στην επίτευξη του κύριου στόχου, που είναι η ανταγωνιστικότητα.

Επίσης βλέπουμε ότι κατά την εξέλιξη της διαδικασίας, τονίζεται όλο και επιτακτικότερα η ανάγκη μείωσης των κρατικών ενισχύσεων, με ταυτόχρονη μετατόπιση του βάρους των δαπανών στις επιχειρήσεις. Ιδιαίτερα διαπιστώνουμε τη μετατόπιση της ευθύνης για την απασχόληση, την εκπαίδευση και την κατάρτιση, εξ ολοκλήρου στις επιχειρήσεις. Όσον αφορά την απασχόληση, παρατηρούμε ότι δίδεται μεγάλη έμφαση στην ένταξη στην αγορά εργασίας συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων (γυναίκες, νέοι, κλπ), με σαφή πλέον κατεύθυνση προς την επιχειρηματική δραστηριότητα. Αξίζει δε, να σημειωθεί ότι στο τελευταίο Ε.Σ. (2005) η νεολαία αντιμετωπίζεται ως ξεχωριστή κοινωνική ομάδα.

Συνολικότερα παρατηρούμε ότι η δυσκολία της Ε.Ε. να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την οικονομική κρίση (Ε.Σ., 2001:8, Ε.Σ., 2002:34), και την ανεργία (Ε.Σ. 2003:2, Ε.Ε., 2004:9), οδήγησε στην τάση εγκατάλειψης του στόχου για την πλήρη απασχόληση και στην υιοθέτηση ημίμετρων ή ευέλικτων μορφών εργασίας (εκ περιτροπής εργασία, προσωρινή απασχόληση, μειωμένο ωράριο, θέσεις μερικής απασχόλησης, κλπ) (Ε.Σ., 2003:21, Ε.Σ., 2004:10, Ε.Ε., 2004:31, Σιούφας 2005β:5, ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2005:15). Όμως κατά την εκτίμησή μας, αυτές οι μορφές εργασίας κάθε άλλο παρά βελτιώνουν τη θέση των εργαζομένων και ενισχύουν την οικονομία, αφού μειώνουν την αγοραστική δύναμη του εργαζόμενου. Φαίνεται μάλιστα ότι είχαν τα αντίθετα από τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Ως σήμερα, οι εξελίξεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο, δείχνουν ότι οι συνθήκες για τις ΜΜΕ και τις ΠΜΕ είναι τόσο δυσμενείς που οδηγούν πολλές από αυτές στον αφανισμό και ως επακόλουθο μειώνουν την επιχειρηματικότητα και την απασχόληση. Τα κέντρα λήψης αποφάσεων της Ε.Ε. βέβαια ισχυρίζονται ότι οι συνθήκες για τις επιχειρήσεις δεν είναι δυσμενείς, αλλά ότι χρειάζεται να εστιάσουν στην αύξηση της ανταγωνιστικότητάς τους. Παράλληλα, προσπαθούν να επιρρίψουν την ευθύνη για τη μείωση της απασχόλησης σε παράγοντες όπως η γήρανση του πληθυσμού. Το τελευταίο μάλιστα θεωρείται απειλή για την ανάπτυξη διότι «εάν η μείωση του μεγέθους του εργατικού δυναμικού δεν αντισταθμιστεί από αυξήσεις της παραγωγικότητας, η δυνητική ανάπτυξη θα μειωθεί δραματικά σε ποσοστό περίπου 1% μέχρι το 2040, το οποίο είναι μόνο το μισό του σημερινού επιπέδου» (Ε.Επ. 2005ε:2).

Όσον αφορά τους επιμέρους στόχους και τις αντίστοιχες δράσεις, μπορούμε να πούμε ότι οι λόγοι της αδυναμίας να ανταποκριθεί η Ε.Ε. και η οικονομία της στη στρατηγική της Λισσαβώνας, όπως αναφέρονται ή διαφαίνονται στα συμπεράσματα των πέντε συνόδων από το 2001 ως το 2005, είναι οι εξής:

1. Η χαμηλή παραγωγικότητα και η έλλειψη θέσεων εργασίας στον τομέα των παραδοσιακών βιομηχανιών, αλλά και στον τομέα των υπηρεσιών, στον οποίο μάλιστα δίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα (Ε.Επ. 2004α:20).
2. Σημαντικές περιφερειακές ανισορροπίες, ιδιαίτερα μετά και τη διεύρυνση του 2004.
3. Υψηλό ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας ιδιαίτερα των ομάδων εκείνων που απειλούνται με αποκλεισμό από την αγορά εργασίας: γυναίκες, άτομα μεγάλης ηλικίας και άτομα ευπαθών κοινωνικών ομάδων.
4. Αναντιστοιχία μεταξύ της προσφοράς και της ζήτησης εργατικού δυναμικού.
5. Ανεπαρκής συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας⁶.
6. Η δημογραφική εξέλιξη στην Ε.Ε., κυρίως η γήρανση του πληθυσμού, που οδηγεί στη μείωση του εργατικού δυναμικού και στην αύξηση των δαπανών για συντάξεις (Ε.Επ., 5/2003:21).
7. Οι χαμηλές επενδύσεις στο ανθρώπινο δυναμικό και στην εκπαίδευση και κατάρτισή του (Επ.Ε.Κ., 2003γ:6).
8. Η έλλειψη συντονισμού στις προσπάθειες ανάπτυξης της Ε&Κ, καθώς και οι χαμηλές επενδύσεις σ' αυτόν τον τομέα.
9. Η ανεπαρκής και ανισόρροπη ανάπτυξη των ΤΠΕ μεταξύ των χωρών και των περιφερειών.
10. Η καθυστέρηση μεταφοράς των οδηγιών στο εθνικό δίκαιο των κρατών μελών (Ε.Επ. 2004α:20).

Τα όργανα της Ε.Ε. αναφέρουν ότι όλες αυτές οι αδυναμίες είναι δυνατόν να εξαλειφθούν, εφόσον διατεθούν πόροι. Αυτή η προφανής και απλή διαπίστωση, μας οδηγεί εύλογα σε δύο αντίθετες εκδοχές, με την ίδια όμως κατάληξη:

1. Κατά την πρώτη εκδοχή, υπάρχουν οι απαραίτητοι πόροι, αλλά πρέπει να προσδιοριστεί πώς και σε ποιούς θα διανεμηθούν.
2. Σύμφωνα με τη δεύτερη εκδοχή, δεν υπάρχουν επαρκείς πόροι, οπότε θα πρέπει με κάποιο τρόπο και από κάπου να αντληθούν.

Και στις δύο περιπτώσεις αυτό που πρέπει να μας απασχολήσει είναι το ποιες κοινωνικές κατηγορίες θα επιβαρυνθούν και ποιες θα επωφεληθούν από την άντληση και την κατανομή αυτών των πόρων. Διότι γενικά η Ε.Ε. δρα σύμφωνα με τα καπιταλιστικά πρότυπα πολιτικής που ευνοούν το κεφάλαιο και όχι τον εν δυνάμει ή πραγματικά εργαζόμενο. Ειδικά δε τα μέτρα που παίρνονται για την αντιμετώπιση οικονομικών κρίσεων ευνοούν και προστατεύουν το κεφάλαιο και ως εκ τούτου μειώνονται ή παραγκωνίζονται οι παροχές προς τους εργαζόμενους. Αυτό βέβαια συγκαλύπτεται με τις λιγοστές και συχνά προσωρινές παροχές του «κοινωνικού» κράτους προς τους απλούς πολίτες.

Όσον αφορά ειδικότερα τα ζητήματα διάδοσης και χρήσης των ΤΠΕ, παρατηρούμε ότι η φιλοσοφία της στρατηγικής της Λισσαβώνας εξειδικεύεται

⁶ Πρέπει να σημειωθεί ότι το ζήτημα της ανεπαρκούς συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας αντιμετωπίζεται, κατά την άποψή μας, σαν πρόβλημα μη θέλησης ή αδυναμίας λόγω έλλειψης προσόντων εκ μέρους των γυναικών και όχι ως αποτέλεσμα του αποκλεισμού τους από την αγορά εργασίας, έστω και με έμμεσο τρόπο (χαμηλές αμοιβές σε σχέση με τους άνδρες, έλλειψη μέτρων προστασίας της μητρότητας και ενίσχυσης της γυναικείας επιχειρηματικότητας, κλπ)

κυρίως στην πρωτοβουλία eEurope 2005, συνέχεια του σχεδίου eEurope 2002, το οποίο αποτελεί το βασικό σχέδιο δράσης ως σήμερα, για την αύξηση της παραγωγικότητας και τον εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων, αξιοποιώντας τα επιτεύγματα των ΤΠΕ και κυρίως του διαδικτύου (Ε.Επ 2002α:2). Σύμφωνα με επίσημα κείμενα της Ε.Ε., τούτο μπορεί να επιτευχθεί, υλοποιώντας μεγάλα έργα υποδομής, κυρίως έργα «ευρυζωνικής δικτύωσης» και έργα «σύγκλισης», δηλαδή έργα πρόσβασης ανεξαρτήτως πλατφόρμας, που αξιοποιούν και άλλες ΤΠΕ εκτός από το internet, όπως η ψηφιακή τηλεόραση και οι συσκευές κινητής επικοινωνίας τρίτης γενιάς. Το σχέδιο eEurope περιλαμβάνει δράσεις για την αναβάθμιση των προσφερόμενων υπηρεσιών και εφαρμογών, και δράσεις για ταχύτερη και ασφαλέστερη πρόσβαση των χρηστών στις εν λόγω υπηρεσίες: σύγχρονες δικτυακές δημόσιες υπηρεσίες, ηλεκτρονική διακυβέρνηση, ηλεκτρονικές υπηρεσίες μάθησης, ηλεκτρονικές υπηρεσίες υγείας, δυναμικό περιβάλλον ηλεκτρονικού επιχειρείν, διαδεδομένη διάθεση ευρυζωνικής πρόσβασης σε ανταγωνιστικές τιμές, ασφαλή υποδομή πληροφοριών, κλπ (Ε.Επ 2002α:2,7-10).

Βλέπουμε λοιπόν, ότι μέσα από μια σειρά μέτρων και προγραμμάτων, επιδιώκεται η δημιουργία μιας ισχυρής και ανταγωνιστικής οικονομίας βασισμένης στη γνώση, με την έννοια όμως της *γνώσης χειρισμού των πληροφοριών και των ΤΠΕ*. Γι' αυτό το λόγο δίνεται μεγάλη έμφαση στους μηχανισμούς εκπαίδευσης και κατάρτισης των εργαζομένων καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους (Ε.Επ. 2004γ:χv). Σημειώνεται δε, όπως είδαμε σε όλα τα Ευρωπαϊκά Συμβούλια, ότι η αύξηση της ανεργίας θεωρείται από την ΕΕ αποτέλεσμα της ελλιπούς εκπαίδευσης και του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου των εργαζομένων, και γι' αυτό προωθείται η «δια βίου μάθηση», η οποία εντάσσει τον εργαζόμενο σε μια διαδικασία συνεχούς «πρόσβασης» στη γνώση για να προσαρμόζεται εύκολα στις τεχνικο-οικονομικές αλλαγές. Η εντύπωσή μας είναι ότι στα κείμενα της Ε.Ε. αποσιωπάται η πραγματική αιτία των εν λόγω ελλείψεων, που είναι οι εργασιακές σχέσεις στο πλαίσιο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Ο εργαζόμενος φαίνεται να «ευθύνεται» για τη μη βελτίωση της θέσης του και καλείται να αντιμετωπίσει το πρόβλημά του με τη δια βίου μάθηση και την ανάπτυξη επιπλέον δεξιοτήτων. Το ουσιαστικό πρόβλημα όμως, είναι οι εδραιωμένες εργασιακές σχέσεις και η εκμετάλλευση του εργαζόμενου από τον εργοδότη. Η θέση του εργαζόμενου δεν πρόκειται να αλλάξει με την εκπαίδευση και με την ανάπτυξη νέων ικανοτήτων, παρά μόνο με τη ριζική αλλαγή της εκμεταλλευτικής σχέσης με το κεφάλαιο.

Πάντως, με αφετηρία τη διαπίστωση των παραπάνω ελλείψεων, τα όργανα της Ε.Ε. κρίνουν αναγκαία την ενίσχυση των εκπαιδευτικών μηχανισμών και της έρευνας για να μπορέσει η ευρωπαϊκή οικονομία να εκμεταλλευτεί στο μέγιστο βαθμό τις ΤΠΕ, η αξιοποίηση των οποίων θα οδηγήσει με τη σειρά της σε αύξηση των θέσεων εργασίας. Ο τομέας της έρευνας θεωρείται ως ο πιο σημαντικός, επειδή δημιουργεί ή ενισχύει τις προϋποθέσεις για αύξηση της καινοτομίας, η οποία με τη σειρά της οδηγεί στην ανάπτυξη των επιχειρήσεων που υιοθετούν καινοτόμες ιδέες και σε αύξηση της ανταγωνιστικότητάς τους. Το Συμβούλιο της Λισσαβώνας έκρινε ότι η Ευρώπη διαθέτει τις οικονομικές προϋποθέσεις και το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό για να εφαρμοστεί μία αναπτυξιακή πολιτική που θα οδηγήσει στην «κοινωνία της γνώσης». Πέντε χρόνια όμως μετά την ανάληψη της πολλά υποσχόμενης «στρατηγικής της Λισσαβώνας» και παρά τις σημαντικές προσπάθειες που έχουν γίνει σε όλα τα κράτη μέλη, ο στόχος αυτός, όπως παρατηρήθηκε και στο τελευταίο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, δεν έχει επιτευχθεί και κυρίως δεν έχει βελτιωθεί στο ελάχιστο η θέση του «ευρωπαίου πολίτη». Το 2005

μάλιστα και μετά από πολλά και σημαντικά βήματα στον τομέα των ΤΠΕ, παρατηρείται στα κείμενα της Ε.Ε. μια μετατόπιση όρων: από την οικονομία τη βασισμένη στη γνώση, στην ψηφιακή οικονομία. Μια εσκευμένη αλλαγή κατά την άποψή μας, με οικονομικοκοινωνικές διαστάσεις, αφού διαφαίνεται η τάση να ενισχυθεί ο ρόλος της πληροφορικής στην ανάπτυξη της οικονομίας και της κοινωνίας, κυρίως μετά την αποτυχία των κυβερνήσεων να εκπληρώσουν τους στόχους της Λισσαβώνας. Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε πως αυτή η τάση αντικατοπτρίζεται στην ελληνική πολιτική και στους στόχους της ελληνικής κυβέρνησης για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

1.2 Το Ε.Π. «Κοινωνία της Πληροφορίας».

Τα τελευταία χρόνια οι Ελληνικές κυβερνήσεις προσπαθούν, μέσα από ρυθμίσεις και προγράμματα, να προσαρμόσουν την πολιτική τους στην πολιτική που χάραξε η Ε.Ε., με στόχο την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και την ενεργό συμμετοχή της Ελλάδας στην παγκόσμια αγορά. Από το 1999 έχει καταρτιστεί ένα σχέδιο δράσης για τη μετάβαση της ελληνικής κοινωνίας στην Κοινωνία της Πληροφορίας, σύμφωνα με το οποίο διαμορφώθηκε το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας»⁷. Το εν λόγω σχέδιο δράσης εμπλουτίστηκε και αναδιαμορφώθηκε μετά τη χάραξη της πολιτικής της Λισσαβώνας το 2000 και μετά την οικονομική κάμψη του 2001, και θεωρήθηκε ως ο βασικός μοχλός ανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας, με κεντρικό στόχο τη «δημιουργία μιας κρίσιμης μάζας προωθημένων υποδομών, ηλεκτρονικών προϊόντων και υπηρεσιών, χρηστών και πρωταγωνιστών της Κοινωνίας της Πληροφορίας» (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2003:5)⁸.

Οι άξονες της ελληνικής πολιτικής, όπως τους ορίζει η «Λευκή Βίβλος», είναι οι εξής (ΥΠ.ΕΘ.Ο 2002: 6-8) :

- ♦ Η ανοιχτή και αποτελεσματική διακυβέρνηση
- ♦ Η Κοινωνία της Πληροφορίας, κοινωνία της γνώσης
- ♦ Η τεχνολογία, μοχλός για την ανάπτυξη, εργαλείο για την ανταγωνιστικότητα
- ♦ Η δημιουργία νέων δεξιοτήτων, νέων θέσεων και μορφών εργασίας
- ♦ Η βελτίωση της ποιότητας ζωής στους τομείς της υγείας-πρόνοιας, του περιβάλλοντος και των μεταφορών
- ♦ Η προστασία και προβολή του Ελληνικού πολιτισμού
- ♦ Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
- ♦ Η ισότιμη συμμετοχή των περιφερειών στον παγκόσμιο χώρο

⁷ Οι σκοποί του Ε.Π. ΚτΠ συμπίπτουν με τα σημαντικότερα σημεία που περιέχονται στη Λευκή Βίβλο της Ελληνικής Κυβέρνησης με τίτλο «Η Ελλάδα στην Κοινωνία της Πληροφορίας : Στρατηγική και δράσεις» (1999). Παράλληλα επιδιώκει την επίτευξη των στόχων που τέθηκαν στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας eEurope και του Σχεδίου Δράσης eEurope 2002 (είχαν εγκριθεί στο Συμβούλιο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Φέιρτε τον Ιούνιο του 2000), και των νέων στόχων της πρωτοβουλίας eEurope, δηλαδή, του Σχεδίου Δράσης eEurope 2005 (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2004:κεφ.1.1).

⁸ Το αρχικό κείμενο του σχεδίου δράσης για την ΚτΠ που καταρτίστηκε το 1999, δε συμπεριλαμβάνεται στη βιβλιογραφία μας, διότι έκτοτε δε χρησιμοποιήθηκε και αντικαταστάθηκε από το κείμενο «Η Ελλάδα στην Κοινωνία της Πληροφορίας: Στρατηγική και δράσεις» (2002), το οποίο λαμβάνει υπ' όψη τις πολιτικές εξελίξεις και τις δράσεις μετά το Συμβούλιο της Λισσαβώνας το 2000.

- ♦ Η Ανάπτυξη της εθνικής τηλεπικοινωνιακής υποδομής
- ♦ Η Προστασία των δικαιωμάτων του πολίτη, δημοκρατικός έλεγχος.

Το πολυδάπανο και μακρόχρονο σχέδιο δράσης για την ΚτΠ⁹, αποτελεί ένα ολοκληρωμένο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα δύο Υπουργείων: του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών και του Υπουργείου Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. όπως θα δούμε στη συνέχεια, το Ε.Π. ορίζει δύο στρατηγικούς στόχους για τη μετάβαση της Ελλάδας στην ΚτΠ και πέντε βασικούς άξονες προτεραιότητας. Την εποπτεία του Ε.Π. έχουν τα προαναφερόμενα Υπουργεία, ενώ για την υλοποίηση ευθύνονται τα εξής θεσμικά όργανα:

Επιτροπή Παρακολούθησης του Ε.Π. για την ΚτΠ

Η Επιτροπή Παρακολούθησης, συγκροτείται με απόφαση του Υπουργού Οικονομίας και Οικονομικών και έχει ως αποστολή την παρακολούθηση της αποτελεσματικής και ορθής εφαρμογής του προγράμματος. Ελέγχει και εγκρίνει τις πράξεις και αποφάσεις της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης του ΚτΠ και προτείνει αλλαγές και τροποποιήσεις του Ε.Π.

Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης του Ε.Π. για την ΚτΠ

Όπως για κάθε Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, έτσι και για το συγκεκριμένο έχει οριστεί η Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης (ΕΥΔ), υπό την εποπτεία του Υπουργείου Οικονομίας & Οικονομικών, η οποία είναι υπεύθυνη για την αποτελεσματικότητα της διαχείρισης και εφαρμογής του ΕΠ. Παρακολουθεί την πορεία εφαρμογής του και συντάσσει προτάσεις για την αναθεώρησή του, τις οποίες υποβάλλει στην Επιτροπή Παρακολούθησης. Αναφορικά με τη νομική της μορφή, η ΕΥΔ αποτελεί υπηρεσία του υπουργείου Οικονομίας και Οικονομικών και υπάγεται στην Ειδική Γραμματεία για την «Κοινωνία της Πληροφορίας».

Ειδική Γραμματεία για την ΚτΠ

Η Ειδική Γραμματεία για την Κοινωνία της Πληροφορίας του υπουργείου Οικονομίας και Οικονομικών συστάθηκε το Δεκέμβριο του 2000 (ΦΕΚ 1502/8.12.2000), έχοντας σαν βασική αποστολή το σχεδιασμό, την παρακολούθηση, την εποπτεία και εν γένει τη διαχείριση του Ε.Π. "ΚτΠ" στο πλαίσιο του Γ' ΚΠΣ.

«Κοινωνία της Πληροφορίας Α.Ε.»

Η "Κοινωνία της Πληροφορίας Α.Ε." συστάθηκε το Μάρτιο του 2001 με μόνο μέτοχο το Ελληνικό Δημόσιο, το οποίο εκπροσωπείται από τους υπουργούς Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης & Οικονομίας και Οικονομικών, οι οποίοι υπέγραψαν και την ιδρυτική της πράξη. Υποστηρίζει (χωρίς αντάλλαγμα) τους φορείς (Τελικούς Δικαιούχους) που υλοποιούν έργα χρηματοδοτούμενα από το Ε.Π. "ΚτΠ" και παράλληλα υλοποιεί έργα για λογαριασμό άλλων φορέων (οπότε αποτελεί και Τελικό Δικαιούχο. Είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου (ΝΠΙΔ) και εποπτευόμενη από το υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (ΥΠΕΣΔΔΑ).

⁹ Ύψους 2.987.500.000 € μετά την τελευταία αναθεώρηση του 2004 (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2004: Εισαγωγικός Πίνακας)

Παρατηρητήριο για την ΚτΠ

Το Παρατηρητήριο έχει σκοπό τη συλλογή και επεξεργασία ποιοτικών και ποσοτικών στοιχείων για τα θέματα που σχετίζονται με την ΚτΠ στην Ελλάδα και διεθνώς, και γενικότερα την υποβολή σχετικών προτάσεων προς την Πολιτεία και προς κάθε άλλο ενδιαφερόμενο. Η σύσταση του «Παρατηρητηρίου», με χρηματοδότηση του Ε.Π. για την "ΚτΠ", αποφασίστηκε το 2003 με σκοπό να καλυφθεί το κενό στον τομέα των στατιστικών στοιχείων, των αναλύσεων και των μελετών.

Οι στρατηγικοί στόχοι του εν λόγω ΕΠ για την περίοδο 2000-2006, όπως προαναφέρθηκε, είναι δύο (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2004:κεφ.1.3):

α) Η **«Εξυπηρέτηση του Πολίτη και Βελτίωση της Ποιότητας Ζωής»**. Αφορά τη βελτίωση της ποιότητας της καθημερινής ζωής του πολίτη, μέσα από δράσεις και έργα εφαρμογής ολοκληρωμένων συστημάτων πληροφορικής και επικοινωνιών, που θα συμβάλλουν στη βελτίωση της ποιότητας των προσφερομένων υπηρεσιών σε τομείς, όπως η Δημόσια Διοίκηση, η υγεία, οι μεταφορές και το περιβάλλον.

β) **«Ανάπτυξη και το Ανθρώπινο Δυναμικό»**. Εστιάζει στη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης (αύξηση της παραγωγικότητας, της απασχόλησης, της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και της ανάπτυξης του ανθρώπινου δυναμικού), με ιδιαίτερη βαρύτητα στην τεχνολογία και τη γνώση.

Για την επίτευξη αυτών των στρατηγικών στόχων, το Ε.Π. θέτει μια σειρά από **ειδικούς στόχους**:

1. **Παιδεία και πολιτισμός**: Εξοπλισμός, δικτύωση, κατάρτιση εκπαιδευτικών και ψηφιακό περιεχόμενο για τη δημιουργία ενός εκπαιδευτικού συστήματος για τον 21^ο αιώνα, καθώς και χρήση νέων τεχνολογιών για τεκμηρίωση και προβολή του Ελληνικού πολιτισμού.
2. **Εξυπηρέτηση του πολίτη και βελτίωση της ποιότητας ζωής**: χρήση ΤΠΕ για καλύτερη εξυπηρέτηση του πολίτη σε κρίσιμους τομείς της Δημόσιας Διοίκησης, και βελτίωση της ποιότητας ζωής με την εισαγωγή νέων τεχνολογιών στην υγεία και την πρόνοια, στο περιβάλλον και στις μεταφορές.
3. **Ανάπτυξη και απασχόληση στην ψηφιακή οικονομία**: δημιουργία συνθηκών για τη μετάβαση στη «νέα οικονομία», με την προώθηση του ηλεκτρονικού εμπορίου, της ηλεκτρονικής επιχειρηματικότητας, της έρευνας και της διασύνδεσής της με την παραγωγή, της κατάρτισης στις νέες τεχνολογίες και της απασχόλησης.
4. **Επικοινωνίες**: στήριξη της διαδικασίας απελευθέρωσης της αγοράς, δράσεις ανάπτυξης της τηλεπικοινωνιακής υποδομής σε απομακρυσμένες περιοχές για παροχή προηγμένων υπηρεσιών με χαμηλό κόστος, και κέντρων πρόσβασης για τους πολίτες.

Οι στόχοι αυτοί έχουν κατηγοριοποιηθεί στα πλαίσια του Ε.Π. σε **5 άξονες προτεραιότητας**, ως ακολούθως (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2004:κεφ.2):

Αξονες προτεραιότητας	Τίτλος	Χρηματοδοτική βαρύτητα ως προς το σύνολο της Δημόσιας Δαπάνης
ΑΞΟΝΑΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ 1	Παιδεία και Πολιτισμός	17,23%
ΑΞΟΝΑΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ 2	Εξυπηρέτηση του Πολίτη και Βελτίωση της Ποιότητας Ζωής	39,5%
ΑΞΟΝΑΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ 3	Ανάπτυξη και Απασχόληση στην Ψηφιακή Οικονομία	22,65%
ΑΞΟΝΑΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ 4	Επικοινωνίες	17,47%
ΑΞΟΝΑΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ 5	Τεχνική Βοήθεια	3,16%

Ο συνολικός σχεδιασμός και οι δράσεις του Ε.Π. για την ΚτΠ εναρμονίζονται πλήρως με τις πολιτικές κατευθύνσεις σε κοινοτικό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, στα κύρια θέματα που αφορούν την αύξηση της απασχόλησης και την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και των ίσων ευκαιριών, την προστασία του περιβάλλοντος, τη διάχυση της χρήσης των νέων τεχνολογιών στον κοινωνικό και παραγωγικό ιστό, και τη δημιουργία συνθηκών για την ισότιμη συμμετοχή των περιφερειών στον παγκόσμιο χώρο.

Τα ζητήματα που κυρίως θα μας απασχολήσουν στην παρούσα διατριβή, αφορούν τους παραπάνω ειδικούς στόχους και τις γενικότερες κοινοτικές κατευθύνσεις. Θα τα προσεγγίσουμε δε με βάση τους εξής προβληματισμούς:

1) Όσον αφορά την ανοιχτή και αποτελεσματική διακυβέρνηση, ποιος είναι αυτός που την ασκεί και καθορίζει τους όρους λειτουργίας της; Σε ποιο βαθμό μπορεί να είναι «ανοιχτή», ώστε να θεωρηθεί ότι οδηγεί σε μία «κοινωνία των πολιτών», και ποιος ασκεί τον έλεγχο; Από τη στιγμή που ο φορέας που την ελέγχει και την κατευθύνει είναι το ίδιο το κράτος, το οποίο συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με το κεφάλαιο και σε πολύ μεγάλο βαθμό ελέγχεται από αυτό, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η ΚτΠ συνδέεται με την «κοινωνία των πολιτών»;

2) Η ΚτΠ σε πολλά κείμενα ταυτίζεται με την «κοινωνία της γνώσης». Το ίδιο το Ε.Π. έχει σαν κύριο μέλημα την ανάπτυξη της έτσι ονομαζόμενης κοινωνίας. Ως μέσα για την επίτευξη αυτού του στόχου θεωρούνται, αφενός, η ανάπτυξη της πληροφορικής και των πολυμέσων στους φορείς μετάδοσης της γνώσης, δηλαδή σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, και, αφετέρου, η ανάπτυξη της έρευνας και της καινοτομίας. όμως δε δίνονται σαφείς διευκρινήσεις για το τι ακριβώς θεωρείται γνώση, ποια γνώση επιλέγεται να μεταδοθεί και από ποιους ελέγχεται. Εστιάζοντας στην ανάπτυξη των «ίσων ευκαιριών στην πρόσβαση στη γνώση για όλους» και στον τρόπο που αυτή μπορεί να μεταδοθεί, παραλείπονται αριστοτεχνικά επεξηγήσεις για το ποια γνώση εννοούν οι εμπνευστές της στρατηγικής αυτής. Τα προβλήματα τα σχετικά με την παιδεία και το «εκπαιδευτικό σύστημα» τελικά μένουν άλυτα, κατά την άποψή μας. Είναι παράλογο να ισχυριστεί κανείς ότι με τον εξοπλισμό και τη δικτύωση όλων των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της χώρας, με την εξασφάλιση της υλικοτεχνικής υποδομής για γρήγορη πρόσβαση στο διαδίκτυο όλων των ελληνικών σχολείων (πλην εκείνων βέβαια που δεν έχουν τα βασικά μέσα γι' αυτό, όπως εκπαιδευτικούς, κτίρια, ρεύμα ή είναι σε απομακρυσμένες περιοχές που δε διαθέτουν τη βασική υποδομή) και με την εκμάθηση χειρισμού ηλεκτρονικών

υπολογιστών από τους μαθητές, σπουδαστές και εκπαιδευτικούς, θα λυθούν όλα τα προβλήματα της παιδείας και θα γίνουν όλοι σοφότεροι.

3) Λέγεται ότι η ΚτΠ θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για νέες θέσεις εργασίας, καταπολεμώντας έτσι την ανεργία, αλλά και για νέες ειδικότητες, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα σε πολλούς νέους να ακολουθήσουν νέα επαγγέλματα και να αναπτύξουν νέες δεξιότητες. Δε διευκρινίζεται βέβαια πώς θα διασφαλιστεί η εργασία εκείνων των εργαζομένων των οποίων οι θέσεις θα εξαλειφθούν ή θα εξελιχθούν στη βάση νέων δεξιοτήτων. Αν δεν οδηγηθούν στην ανεργία, πώς θα ενταχθούν στις νέες συνθήκες; Επίσης, ποιες αλλαγές ως προς τις εργασιακές σχέσεις των νυν και των εν δυνάμει εργαζομένων προωθούνται στα πλαίσια των δράσεων για την ΚτΠ;

4) Η ισότιμη συμμετοχή των περιφερειών στον «παγκόσμιο χώρο», προϋποθέτει την ανάπτυξη των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών ή περιοχών και την ισότιμη συνεργασία τους με τις ανεπτυγμένες χώρες, τόσο οικονομικά όσο και κοινωνικά. Στα πλαίσια της «παγκοσμιοποίησης», το ζήτημα αυτό γίνεται ακόμα πιο κρίσιμο, αφού, μέσω της ανάπτυξης της πληροφορικής, οι κατευθυνόμενες και συντονισμένες δράσεις και πληροφορίες ταξιδεύουν ταυτόχρονα σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης. Και τούτο παρουσιάζεται σαν θετική εξέλιξη, σαν επίτευγμα. Δε διαφαίνεται όμως πουθενά, στα κείμενα που αφορούν το σχέδιο δράσης για την ΚτΠ, ποιος καθορίζει τους όρους συνεργασίας μεταξύ των περιφερειών και των χωρών, ποια συμφέροντα εξυπηρετούνται και ποιος ελέγχει αυτή τη συνεργασία. Είναι άραγε η Ελλάδα σε θέση να θέτει όρους και να συνεργάζεται με άλλες χώρες προς όφελος των πολιτών της;

Τα παραπάνω ζητήματα θα μας απασχολήσουν κατά πρώτον μέσα από το πρίσμα της δημοκρατικής διακυβέρνησης ως προϋπόθεσης για την περαιτέρω ανάπτυξη. Πρέπει να τονίσουμε ιδιαίτερα, ότι ενώ διατυμπανίζεται η ΚτΠ σαν έκφραση της ισοτιμίας, της ισονομίας και γενικότερα της ισότητας μεταξύ των «πολιτών» (αφού, όπως λέγεται, όλοι μπορούν να συμμετάσχουν ενεργά πλέον στα κέντρα λήψης αποφάσεων, να ενημερώνονται και να επιλέγουν μέσα από ένα πλήθος δράσεων), παρατηρούμε ότι τελικά παραμένει το πρόβλημα των ανισοτήτων μεταξύ των εν λόγω «πολιτών». Και τούτο διότι δεν είναι προφανές ποιος ορίζει τελικά αυτές τις δράσεις και ποιοι πολίτες έχουν πρόσβαση στις δράσεις της ΚτΠ. Τελικά, φαίνεται ότι η ΚτΠ δεν εννοείται τόσο σαν «*Κοινωνία της Πληροφορίας*» που παραπέμπει στην «*πρόσβαση στη Γνώση*», αλλά σαν «*Κοινωνία της Πληροφορικής*», στην οποία μόνο ένα μικρό σχετικά μέρος του πληθυσμού έχει πρόσβαση.

Σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθεί ότι το Ε.Π. για την ΚτΠ, όπως και πολλά άλλα προγράμματα των ελληνικών κυβερνήσεων, είναι ένα σχέδιο δράσεων και αλλαγών, το οποίο προτάθηκε από την Ε.Ε. σε όλες τις χώρες-μέλη και αποτελεί μέρος της ολοκληρωμένης πολιτικής για την ανάπτυξη της Ε.Ε. Οι άξονες πάνω στους οποίους κινείται το εκάστοτε σχέδιο δράσης οι οποίοι αφορούν τον έναν ή τον άλλο τομέα της δημόσιας ή ιδιωτικής ζωής, συνήθως ταυτίζονται με τους στόχους της ευρωπαϊκής πολιτικής. Όλα τα ζητήματα που θα εξετάσουμε στα επόμενα κεφάλαια και αφορούν την πολιτική που ασκείται από την κυβέρνηση στο ελλαδικό χώρο, δεν μπορούν να θεωρηθούν αποκομμένα από την όλη προβληματική της ευρωπαϊκής πολιτικής. Είναι άρρηκτα συνυφασμένα μ' αυτήν, διότι η πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων ακολουθεί την πορεία που χαράζει η Ε.Ε. Για το λόγο αυτό, παρακάτω θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα το πώς αντιμετωπίζονται καίρια ζητήματα στην Ε.Ε., και πως η Ελλάδα προσλαμβάνει τα

ζητήματα αυτά. Σημειώνουμε ιδιαίτερα, ότι μετά το αρχικό κείμενο της «Λευκής Βίβλου» (1999), η ευρωπαϊκή πολιτική διαμορφώθηκε σύμφωνα με τις κατευθύνσεις που τέθηκαν στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβώνας το 2000, το οποίο όπως είδαμε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, αποτέλεσε σημείο σταθμό για τους στόχους της Ε.Ε. και έκτοτε αποτελεί το γνώμονα για τη χάραξη της πολιτικής της.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε πως διαμορφώνεται η πολιτική της Ε.Ε. και κατ' επέκταση της Ελλάδας στον τομέα της κρατικής διοίκησης, υπό το πρίσμα της ΚτΠ, και ποιες προσπάθειες γίνονται για τον εκσυγχρονισμό του κρατικού μηχανισμού προς την κατεύθυνση της «ηλεκτρονικής διακυβέρνησης».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ηλεκτρονική διακυβέρνηση (e-government)

Σύμφωνα με την Ε.Επ. (2003β:4), ο Δημόσιος τομέας, στο σύνολό της Ε.Ε. αλλά και σε κάθε επιμέρους κράτος-μέλος, αποτελεί νευραλγικής σημασίας παράγοντα για την οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη της Ένωσης και την ανάδειξή της σε μια από τις ισχυρότερες οικονομικές δυνάμεις του πλανήτη. Για να ανταποκριθεί όμως στο ρόλο αυτό, ο Δημόσιος τομέας πρέπει να εκσυγχρονιστεί ώστε να παρέχει υψηλού επιπέδου υπηρεσίες. Και για να εκσυγχρονιστεί πρέπει να αναδιοργανωθεί θεσμικά και τεχνολογικά, διατηρώντας όμως σε χαμηλά επίπεδα τις δαπάνες του, δεδομένης της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.

Η ηλεκτρονική διακυβέρνηση (e-government) προβάλλεται σαν ένα όραμα για όλα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε., σύμφωνα με το οποίο, στα αμέσως επόμενα χρόνια, οι Δημόσιες Υπηρεσίες τους θα έχουν εξοπλιστεί με νέες τεχνολογίες και θα έχουν εκσυγχρονιστεί θεσμικά και οργανωτικά, ώστε να παρέχουν υψηλού επιπέδου υπηρεσίες στον πολίτη και στις επιχειρήσεις, να διακινούν και να διαχειρίζονται με υπευθυνότητα και διαφάνεια πληροφορίες, εξυπηρετώντας έτσι την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των χωρών, κάνοντάς τις ανταγωνιστικές και υπολογίσιμες στην παγκόσμια αγορά.

Ο απώτερος σκοπός αυτής της στρατηγικής είναι άρρηκτα συνυφασμένος με την πρόκληση της «παγκοσμιοποίησης» και με τους στόχους που τέθηκαν στο Συμβούλιο της Λισσαβώνας το Μάρτιο του 2000, και θεωρείται ως το σκαλοπάτι για υγιή διακυβέρνηση, για αποτελεσματικό κυβερνητικό έλεγχο (δεδομένου ότι με την εισαγωγή της πληροφορικής και την «παγκοσμιοποίηση» της οικονομίας έχει μειωθεί η δυνατότητα ελέγχου από τις κυβερνήσεις στη διακίνηση των πληροφοριών και στις συναλλαγές) και για εδραίωση της συμμετοχικής δημοκρατίας¹⁰.

Η στρατηγική, που σχεδίασε η ελληνική κυβέρνηση και διατυπώθηκε ως «Λευκή Βίβλος» στο κείμενο «Η Ελλάδα στην Κοινωνία της Πληροφορίας: Στρατηγική και Δράσεις», το οποίο εγκρίθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο το 1999 και επικαιροποιήθηκε το 2002, είναι στην ουσία βασισμένη στα πρότυπα των ανάλογων σχεδίων δράσης της Ε.Ε. Στο παρόν κεφάλαιο θα αναφερθούμε πρώτα στην ευρωπαϊκή πολιτική στον τομέα της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και στη συνέχεια θα εξετάσουμε την αντίστοιχη ελληνική, στις διάφορες πτυχές της. Η εν λόγω στρατηγική συνοψίζεται σε 5 βασικά σημεία-στόχους, τα οποία αναφέρουμε εδώ επιγραμματικά (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:19-28):

1. Συστήματα πληροφορικής για καλύτερη διαχείριση
2. Παραγωγή, διαχείριση και διάθεση των δημοσίων πληροφοριών
3. Πρόσβαση στις δημόσιες πληροφορίες
4. Εξυπηρέτηση των πολιτών και των επιχειρήσεων
5. Θεσμικές παρεμβάσεις για την υλοποίηση των προγραμμάτων εκσυγχρονισμού.

¹⁰ Χαρακτηριστική απ' αυτή την άποψη είναι η τοποθέτηση του Γ. Παπανδρέου, ο οποίος, ως Υπουργός Εξωτερικών, στην ομιλία του με θέμα «Η υπόσχεση της Ηλεκτρονικής Δημοκρατίας», στην Παγκόσμια Σύνοδο για την ΚτΠ, που έγινε στη Γενεύη το Δεκέμβριο του 2003, είχε υποστηρίξει ότι στόχος είναι η δημιουργία μιας «ηλεκτρονικής εκκλησίας του δήμου», όπου όλοι οι πολίτες θα έχουν άμεση πρόσβαση στα κέντρα λήψης αποφάσεων και θα συμμετέχουν ενεργά στη διακυβέρνηση (Παπανδρέου, 2003).

Στα κεφάλαια που ακολουθούν θα δούμε με ποιο τρόπο προσεγγίζονται οι παραπάνω στόχοι στα πλαίσια της Ε.Ε. και με ποιο τρόπο προσπαθεί η ελληνική κυβέρνηση να τους ενσωματώσει και να τους υλοποιήσει.

2.1 Ηλεκτρονική διακυβέρνηση και Ε.Ε.

Όπως προαναφέραμε, ο δημόσιος τομέας, σε επίπεδο χώρας αλλά και σε επίπεδο Ε.Ε., θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Ευρώπης. Για να μπορέσει όμως να διαδραματίσει ρόλο συντονιστή στην πορεία της Ε.Ε. προς την οικονομία της γνώσης, πρέπει πριν από όλους τους άλλους τομείς να εκσυγχρονιστεί, σύμφωνα με τους στόχους της Λισσαβώνας. Αυτή είναι η επιδίωξη της Ε.Ε. που δίνει τις κατευθυντήριες γραμμές σε όλες τις χώρες μέλη, μέσα από το σχέδιο δράσης «eEurope 2005», το οποίο περιλαμβάνει τέσσερις δράσεις: «ηλεκτρονική διακυβέρνηση», «ηλεκτρονικές υπηρεσίες υγείας», «ηλεκτρονικές υπηρεσίες μάθησης» και «ηλεκτρονικό εμπόριο». Η μείωση της γραφειοκρατίας, η αύξηση της καινοτομίας και της έρευνας, καθώς και η εύκολη και χωρίς φραγμούς πρόσβαση στις δραστηριότητες της διακυβέρνησης, εικάζεται ότι θα ενισχύσουν όλους τους κλάδους της οικονομίας.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι κύριος στόχος είναι η *οικονομική μεγέθυνση* στα πλαίσια της αειφόρου ανάπτυξης και όχι η *κοινωνική ανάπτυξη* που συνιστά όρο ευρύτερο από την οικονομία, αν και στενά συνυφασμένο με αυτήν. Γνωρίζουμε ότι η οικονομική μεγέθυνση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την αύξηση του κεφαλαίου. Στην προκειμένη περίπτωση, το Δημόσιο είναι ο μεγαλύτερος διακινητής υπηρεσιών και, ως εκ τούτου καθορίζει τον τρόπο και εξασφαλίζει τα μέσα για την αύξηση του κεφαλαίου. Το να εκσυγχρονιστεί και να παρέχει υψηλού επιπέδου υπηρεσίες με στόχο την οικονομική μεγέθυνση αποτελεί ένα εγχείρημα που γεννά ερωτήματα, όπως: Ποιές επιλογές θα κάνει για να βοηθήσει τις επιχειρήσεις να γίνουν ανταγωνιστικές; Ποιες επιχειρήσεις θα υποστηρίξει με τις επιλογές του; Τις ΜΜΕ και ΠΜΕ ή τις μεγάλες επιχειρήσεις που ελέγχουν το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλαίου;

Η γενική κατεύθυνση της Ε.Ε. (όπως διαφαίνεται και στη στρατηγική της Λισσαβώνας) είναι η μείωση των κρατικών εξόδων και παροχών και η ενίσχυση του κεφαλαίου, ώστε να εμφανίζει στην παγκόσμια αγορά μια ισχυρή και σταθερή οικονομία. Από την άλλη επιδιώκει τον εκσυγχρονισμό του «κοινωνικού κράτους», ώστε να βελτιώσει την εικόνα της ως δημοκρατικής κοινωνίας, με υψηλό βιοτικό επίπεδο των πολιτών της χωρίς κοινωνικές ανισότητες. Το Δημόσιο είναι ο μηχανισμός που μπορεί να θέσει σε εφαρμογή αυτή την πολιτική, να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα που υποστηρίζει η Ε.Ε. και να εξασφαλίσει την εύρυθμη λειτουργία των επιμέρους κοινωνιών που την απαρτίζουν. Ο Δημόσιος Τομέας αντανακλά την «καλή λειτουργία» του κάθε κράτους και την «καλή εικόνα» της Ε.Ε. στο σύνολό της.

Ανασταλτικός παράγοντας για την ομαλή και αποτελεσματική λειτουργία του Δημόσιου Τομέα, προς την κατεύθυνση της παροχής υψηλού επιπέδου υπηρεσιών, είναι το υψηλό κόστος διεκπεραίωσης υποθέσεων των πολιτών και των επιχειρήσεων, καθώς και οι χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες. Το 2002, τα έσοδα του δημοσίου τομέα ανέρχονταν στο 45% του ΑΕγχΠ της Ε.Ε., ενώ οι δαπάνες του στο 20,6%. Παρατηρείται δε μικρή αυξητική τάση τα τελευταία χρόνια (Ε.Επ, 2003β:6). Παρά το γεγονός ότι το υψηλό κόστος των

υπηρεσιών του δημοσίου είναι ένα θέμα γνωστό σε όλες τις κυβερνήσεις και στην Ε.Ε., δε φαίνεται να υπάρχει η δέουσα μέριμνα για τη μείωσή του. Κατά την άποψή μας, τα κείμενα της Ε.Ε. παρουσιάζουν μια μη ρεαλιστική διατύπωση του προβλήματος και μια άστοχη αναφορά των αιτιών: το βασικό πρόβλημα δεν είναι η χαμηλή ποιότητα των υπηρεσιών και το υψηλό κόστος τους, αλλά η ελλιπής οργάνωσή τους.

Σύμφωνα με τα εν λόγω κείμενα, διάφοροι δημογραφικοί παράγοντες θεωρούνται σαν εμπόδιο για τη βελτίωση των δημόσιων υπηρεσιών (π.χ. μετανάστευση, γήρανση πληθυσμού κ.τ.λ.), επειδή δημιουργούν νέες, αυξανόμενες ανάγκες. Για παράδειγμα, η γήρανση του πληθυσμού οδηγεί στη μείωση του αριθμού των εργαζομένων και των φορολογουμένων και κατ' επέκταση, στη μείωση των δημοσίων εσόδων (Ε. Επ., 2004γ:χ). Το Δημόσιο καλείται να καλύψει αυτές τις ανάγκες με νέες υπηρεσίες και παροχές, που επιβαρύνουν τις δημόσιες δαπάνες. όμως, για τον απλό πολίτη και το μικρομεσαίο επιχειρηματία, αυτή η δικαιολογία δεν ευσταθεί. Το πιθανότερο είναι ότι το κράτος προβάλλει ένα τέτοια επιχειρήματα για να δικαιολογήσει την τάση να αυξήσει τα έσοδά του (μέσω φορολογικών αυξήσεων).

Στα ίδια κείμενα τονίζεται ότι οι νέες τάσεις στον Ευρωπαϊκό χώρο επιβάλλουν την παροχή διασυνοριακών και πανευρωπαϊκών δημοσίων υπηρεσιών (Ε.Σ. 2003:11). Αυτό αυξάνει ακόμα περισσότερο τις δημόσιες δαπάνες, αλλά παρουσιάζεται ως απαραίτητο για την οικονομική μεγέθυνση.

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι σχετικές ανάγκες όλες οι χώρες της Ευρώπης έχουν δώσει μεγάλη έμφαση στο ρόλο του διαδικτύου. Θεωρείται ότι το διαδίκτυο, με την παροχή νέων δημοσίων υπηρεσιών, αντικατοπτρίζει τη σύγχρονη δημόσια διοίκηση, προσαρμοσμένη στις ανάγκες του πολίτη, με υπηρεσίες και διαδικασίες που στοχεύουν πλέον στην ταχύτερη και εν γένει αποτελεσματικότερη εξυπηρέτησή του, με την ελαχιστοποίηση τόσο του κόστους των υπηρεσιών, όσο και των απαιτούμενων ενεργειών (βλ. κώδικα διοικητικής διαδικασίας περί ανασύστασης φακέλου, απόκτησης εγγράφων απευθείας από τις δημόσιες υπηρεσίες, επικύρωση εγγράφων από κάθε δημόσια υπηρεσία κ.α.). Κατά την άποψή μας η αντίληψη αυτή αποτελεί μεγάλη πλάνη, διότι το διαδίκτυο είναι μεν ένα σύγχρονο χρηστικό εργαλείο, αλλά δεν είναι πανάκεια: λύνει βέβαια πολλά προβλήματα, αλλά δημιουργεί και πολλά νέα. Έχει δημιουργήσει ανάγκες για κατάρτιση, εκπαίδευση, εξειδίκευση, νέο εξοπλισμό, που στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες δεν είναι επαρκώς διαδεδομένα, οπότε καλούνται οι κυβερνήσεις να αυξήσουν τα δημόσια έσοδα για να τα χρηματοδοτήσουν. Η eCommission, δηλαδή η ηλεκτρονική διακυβέρνηση όπως εφαρμόζεται εντός των οργάνων της Ε.Ε., η οποία θεωρείται πρωτοπόρα και αποτελεί γνώμονα για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση των κρατών-μελών, είναι ένα πρώτο βήμα για την παροχή διασυνοριακών υπηρεσιών και περιλαμβάνει μεταξύ άλλων την ευρωπαϊκή νομοθεσία που προβλέπει και θεσπίζει την αρχή της διακίνησης της πληροφορίας και της ανταλλαγής «καλύτερων πρακτικών» και τεχνογνωσίας. Όμως, πολλά από τα έγγραφα τα οποία διακινεί, παρέχονται μόνο σε 3 από τις επίσημες γλώσσες της Ε.Ε. (Αγγλικά, Γαλλικά, Γερμανικά), αποκλείοντας έτσι ένα πολύ μεγάλο τμήμα του πληθυσμού από την πρόσβαση στην πληροφορία.

Γενικά οι θεσμικές αλλαγές που χρειάζεται να γίνουν ώστε να διαμορφωθεί μια «υγιής διακυβέρνηση», πρέπει να καλύπτουν τις απαιτήσεις των πολιτών, και των επιχειρήσεων από το δημόσιο τομέα, αλλά και τα αιτήματα των δημοσίων

υπαλλήλων. Όπως θα δούμε, η Ε.Ε. θεωρεί ότι με τη σωστή και οργανωμένη ηλεκτρονική διακυβέρνηση μπορεί να επιτευχθεί αυτός ο στόχος.

Πράγματι, τα τελευταία χρόνια, αυξάνονται με ραγδαίο ρυθμό οι απαιτήσεις των πολιτών και των επιχειρήσεων, για καλύτερες και φθηνότερες δημόσιες υπηρεσίες. Οι τελευταίες κρίνονται καθοριστικές από του επιχειρηματίες, για τη διατήρηση και αύξηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων, κυρίως των Μ.Μ.Ε. και Π.Μ.Ε. (Ε.Επ 2003γ:8). Όσο για τις «απαιτήσεις» των πολιτών, περιλαμβάνουν επίσης το θέμα της διαφάνειας στη διαχείριση του δημόσιου χρήματος και της δημοκρατικής συμμετοχής. Η Ε.Ε. διατείνεται ότι με την ηλεκτρονική διακυβέρνηση θα αντιμετωπιστούν όλα τα ζητήματα. Για παράδειγμα, ο φορολογούμενος θα αποκτήσει ισχύ με τη χρήση των ΤΠΕ και κυρίως του διαδικτύου, αφού θα έχει άμεση πρόσβαση στις πληροφορίες, θα έχει τη δυνατότητα συμμετοχής σε δημόσιες διαβουλεύσεις και θα ανταλλάσσει εύκολα και γρήγορα πληροφορίες και απόψεις. Μ' αυτόν τον τρόπο θα μπορεί να ελέγχει την εξουσία, και να πληροφορείται ανά πάσα στιγμή πού διατίθενται τα δημόσια έσοδα. Έτσι, θα μειωθεί το «δημοκρατικό έλλειμμα» και θα αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη του πολίτη προς το κράτος. (Liikanen, 2003: 1-2, Ε.Επ 2003γ:8)

Ας σταθούμε όμως ιδιαίτερα σ' αυτόν το συμμετοχικό ρόλο των πολιτών. Στα κείμενα της Ε.Ε., θεωρείται ότι με την ηλεκτρονική διακυβέρνηση ο ρόλος αυτός καθίσταται πολύ σημαντικός, επειδή έτσι ο πολίτης μπορεί να κατανοήσει καλύτερα τις διαδικασίες και να συμβάλλει αποτελεσματικά στην εξέλιξη και τελειοποίηση του συστήματος, στην άμεση άσκηση ελέγχου και συνεπώς στην καταπολέμηση της διαφθοράς (ο.π.: 12). Στα κείμενα αυτά, γίνεται μνεία για τα νέα μέσα συμμετοχικής διακυβέρνησης των πολιτών, όπως τα ηλεκτρονικά φόρουμ, η ηλεκτρονική ψηφοφορία, οι δικτυακές πύλες διαφόρων υπηρεσιών, όπου μπορούν οι πολίτες να πληροφορούνται και να εκφράζουν τις απόψεις τους για τα θέματα που τους αφορούν. Όμως δε διευκρινίζεται το ποσοστό και οι κατηγορίες των πολιτών που έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης σ' αυτά τα μέσα. Με δεδομένο ότι αυτές οι διαδικασίες απαιτούν αρχικά μεν γνώσεις χειρισμού της πληροφορικής και τον ανάλογο εξοπλισμό, περαιτέρω δε συνεχή πληροφόρηση σχετικά με αυτά τα εργαλεία, μπορεί κανείς εύκολα να συμπεράνει ότι ο απλός πολίτης στις περισσότερες χώρες-μέλη δε δύναται να συμμετέχει ενεργά, αφού δεν έχει άμεση πρόσβαση σ' αυτές τις διαδικασίες ή δε διαθέτει τις σχετικές τεχνογνωσίες. Με τις νέες στρατηγικές της Ε.Ε. εικάζεται ότι ως το 2010 όλοι οι ευρωπαίοι πολίτες θα έχουν δυνατότητα πρόσβασης σε όλες τις ηλεκτρονικές υπηρεσίες του δημοσίου. Τούτο βέβαια προϋποθέτει να γίνουν άλματα σε άλλους τομείς, όπως η παιδεία (βασική και τριτοβάθμια εκπαίδευση, κατάρτιση), ώστε όλοι οι πολίτες να διαθέτουν ικανότητες πρόσβασης. Κάτι τέτοιο απαιτεί όμως αλλαγές σε όλο το κοινωνικο-πολιτικό σύστημα οπότε γεννάται το ερώτημα αν η Ε.Ε. θέλει, και μπορεί να τις πραγματοποιήσει. Η ευρωπαϊκή πολιτική διατείνεται πάντως ότι είναι προσανατολισμένη προς αυτή την κατεύθυνση, προτείνει στα κράτη-μέλη μέτρα και δράσεις ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, ώστε να εξασφαλιστεί η πρόσβαση για όλους. Οι προτάσεις της συνοψίζονται στις εξής κατηγορίες (ο.π.:15-16, Παρατηρητήριο για την ΚτΠ. 2005:13):

- ♦ εκπαίδευση και κατάρτιση, ώστε να αποκτήσουν οι πολίτες «ψηφιακή μόρφωση» (προγράμματα e-learning).
- ♦ ανάπτυξη και παροχή διαφόρων μέσων πρόσβασης (ηλεκτρονικός υπολογιστής, ψηφιακή τηλεόραση, τηλεδιάσκεψη, κλπ).
- ♦ επενδύσεις σε έργα υποδομής (ευρυζωνικά δίκτυα).

Όσον αφορά τα εν λόγω μέτρα, οφείλουμε να διατυπώσουμε δυο παρατηρήσεις. α) Στην Ελλάδα παρατηρούμε το εξής οξύμωρο: ενώ θεωρείται αναγκαία και απαραίτητη η απόκτηση ΤΠΕ για να λειτουργήσει το σύστημα ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, στο δημόσιο τομέα, η παροχή μέσων υψηλής τεχνολογίας θεωρείται περιττή πολυτέλεια για τον υπάλληλο, αναγκαϊότητα ωστόσο για την πολιτική ιεραρχία και το προσωπικό της στο πλαίσιο μεταξύ άλλων μιας «αισθητικής εξοπλισμού». β) Το σχέδιο δράσης eEurope 2005 στα πλαίσια της όλης φιλοσοφίας της οικονομίας της γνώσης, έθετε σαν στόχο ως το 2005, το 50% των συνδέσεων του διαδικτύου να είναι ευρυζωνικές (Ε.Σ. 2002:17, Ε.Επ. 2003α:3). Οι περισσότερες χώρες-μέλη δεν έχουν επιτύχει το στόχο αυτό μέχρι σήμερα. Η χώρα μας παραμένει στην τελευταία θέση με βαθμό διείσδυσης (αριθμός συνδέσεων ανά 100 κατοίκους) των ευρυζωνικών δικτύων μόλις 0,9% (Παρατηρητήριο για την ΚτΠ 2005:9-10, 13).

Όσον αφορά τους δημοσίους υπαλλήλους φαίνεται να επιδιώκουν τον εκσυγχρονισμό και τη βελτίωση της εργασιακής τους θέσης, αλλά οι επιδιώξεις τους φαίνεται να προσκρούουν σε πολλά εμπόδια. Σύμφωνα με σχετικό κείμενο της Ε.Επ. (ο.π. :8) «ζητούν πιο ενδιαφέρον αντικείμενο απασχόλησης, με μεγαλύτερες ευκαιρίες για προσωπική ανέλιξη και διαπροσωπικές επαφές. Ωστόσο, περιορίζονται όλο και περισσότερο οι εξασφαλίσεις όπως η μονιμότητα και οι διάφορες παροχές. Διακυβεύεται η ελκυστικότητα του δημοσίου ως εργοδότη». Υπενθυμίζουμε ότι το θέμα της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων είναι επί χρόνια στο προσκήνιο και αποτελεί πηγή διαμάχης μεταξύ κρατών και δημοσίων υπαλλήλων. Από τη μια, το κράτος, επικαλούμενο τις «παγκόσμιες εξελίξεις», αυξάνει τις απαιτήσεις του σε εξειδικευμένο προσωπικό, καταρτισμένο στις ΤΠΕ, από την άλλη όμως, με την απειλή της άρσης της μονιμότητας, δημιουργεί κλίμα ανασφάλειας στους υπάρχοντες υπαλλήλους, με αποτέλεσμα να τους στρέφει εναντίον του. Εξάλλου, κατά την εκτίμησή μας, είναι βέβαια αναγκαία η αύξηση του εξειδικευμένου προσωπικού, με περισσότερες δεξιότητες, υπό την προϋπόθεση όμως ότι θα τοποθετείται στις θέσεις που πραγματικά απαιτούν ειδικευμένο προσωπικό και όχι σε θέσεις που δεν απαιτούν ειδικευση, όπως παρατηρείται σε πολλές δημόσιες υπηρεσίες, κατά τα λεγόμενα των ίδιων των δημοσίων υπαλλήλων. Με άλλα λόγια, η ύπαρξη δεξιοτήτων, η οποία αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις προϋπόθεση για την πρόσληψη ενός δημοσίου υπαλλήλου, αναιρείται από την μη αξιοποίησή τους μετά την πρόσληψη. Υπό αυτές τις συνθήκες μπορούμε βέβαια να αμφιβάλλουμε για το κατά πόσο θα στεφθούν με επιτυχία τα σχετικά μέτρα της «ηλεκτρονικής διακυβέρνησης».

Όσον αφορά τις απαιτήσεις των επιχειρήσεων από το δημόσιο τομέα, φαίνεται ότι επικεντρώνονται στο ζήτημα της γραφειοκρατίας και της δύσκολης συναλλαγής με τις δημόσιες υπηρεσίες. Τα τελευταία χρόνια, αν και προωθείται σε όλες τις χώρες της Ε.Ε. η ηλεκτρονική διακυβέρνηση, η γραφειοκρατία δεν έχει μειωθεί, με αποτέλεσμα να παρεμποδίζει την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και της ανταγωνιστικότητας που είναι και το βασικό ζητούμενο των επιχειρήσεων (Ε.Επ. 2005α:3). Παρατηρείται λοιπόν 'τοι όλο και περισσότερες υπηρεσίες παρέχονται ηλεκτρονικά και ο Δημόσιος Τομέας οργανώνεται με στόχο τη μείωση της γραφειοκρατίας και τη διευκόλυνση των συναλλαγών των επιχειρήσεων με το δημόσιο, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Ε.Ε. Υπάρχουν όμως σημαντικές διαφορές από χώρα σε χώρα. Η εξέλιξη δεν είναι ίδια σε όλες τις χώρες-μέλη, διότι δεν ξεκίνησαν τον εκσυγχρονισμό την ίδια περίοδο και από το ίδιο επίπεδο. Τούτο μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να παραταθεί και στο μέλλον

καθυστέρηση των ασθενέστερων χωρών σε σχέση με τις ισχυρές και αναπτυγμένες, γεγονός που θα αυξήσει αντί να μειώσει το χάσμα και θα δυσχεράνει περισσότερο τη θέση των πρώτων στην ευρωπαϊκή και την παγκόσμια αγορά. Η Ε.Ε. φαίνεται να αντιμετωπίζει αυτό το πρόβλημα ως δευτερεύον. Δίνει προτεραιότητα (ή και αποκλειστικότητα) στην αύξηση της σύνδεσης και της συνεργασίας όλων των δημόσιων υπηρεσιών και όχι στην εξάλειψη των διαφορών μεταξύ των χωρών-μελών (Ε.Επ 2003γ: 10).

Βλέπουμε λοιπόν ότι η Ε.Ε. επικεντρώνεται στις παροχές της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, με στόχο να μπορέσουν οι επιχειρήσεις να γίνουν ανταγωνιστικές και παραγωγικότερες, καθώς θα παρέχονται από το Δημόσιο Τομέα υπηρεσίες υψηλού επιπέδου και χαμηλού κόστους. Παραβλέπεται όμως, το γεγονός ότι το θεσμικό πλαίσιο, στη διαδικασία εκσυγχρονισμού του, έχει γίνει ιδιαίτερα λεπτομερές, εξειδικευμένο, και ως εκ τούτου σύνθετο και με απαίτηση νομικών γνώσεων, καθιστώντας απαραίτητο για τις επιχειρήσεις να δαπανούν μεγάλα ποσά σε εξειδικευμένο προσωπικό (π.χ. λογιστές, μελετητές κ.τ.λ.) ώστε να μπορέσουν να προσαρμοστούν στις αλλαγές που επιφέρει η ηλεκτρονική διακυβέρνηση. Οι ηλεκτρονικές υπηρεσίες είναι πολλές, αλλά και δαιδαλώδεις, δύσχρηστες, γεγονός που επιβαρύνει το κόστος λειτουργίας των επιχειρήσεων και μειώνει την ανταγωνιστικότητά τους. Ακόμα και αν δεχτούμε ότι οι αλλαγές που πρέπει να κάνει μια επιχείρηση της (και οι συνακόλουθες δαπάνες) είναι αναγκαίες για την περαιτέρω μεγέθυνσή της, εν μέσω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης κανένας δε μπορεί να εξασφαλίσει την επιτυχία αυτού του εγχειρήματος. Ιδιαίτερα για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, αυτό που μπορεί να αποβεί ακόμα και καταστροφικό.

Πάντως, παρά όλες τις ανησυχίες των πολιτών και των επιχειρήσεων, η Ε.Ε. θεωρεί ότι η ηλεκτρονική διακυβέρνηση είναι το βασικό στήριγμα για την επίτευξη των στόχων της Λισσαβόνας¹¹. Αναλυτικότερα, έχουν τεθεί οι παρακάτω στόχοι για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση, στενά συνυφασμένοι με τη συνολική πολιτική της Ε.Ε. (Ε.Επ 2003γ:17-25):

1. Εμπιστοσύνη και αξιοπιστία με :

- ♦ Ασφάλεια των ηλεκτρονικών υπηρεσιών και των δικτύων.
- ♦ Προστασία προσωπικών δεδομένων σε συμμόρφωση με την «αρχή ελαχιστοποίησης των δεδομένων»: χρήση δηλαδή μόνο των απαραίτητων δεδομένων για την εκάστοτε διαδικασία (βλ. επίσης, Οδηγία 95/46/ΕΚ για την προστασία των προσωπικών δεδομένων).
- ♦ Καταπολέμηση του κυβερνο-εγκλήματος.
- ♦ Εκσυγχρονισμός και θεσμική υποστήριξη των συστημάτων ηλεκτρονικής ταυτοποίησης και επαλήθευσης της ταυτότητας των χρηστών Τ.Π.Ε και υπηρεσιών ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, σε πλήρη συμμόρφωση με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών και της προστασίας και διατήρησης των ατομικών τους ελευθεριών και δικαιωμάτων.

2. Οργάνωση και αξιοποίηση των υπηρεσιών του δημόσιου τομέα με:

¹¹ Τοποθετεί δε, στο επίκεντρο αυτής της πολιτικής, όπως αναφέραμε και παραπάνω, τη συμβολή του διαδικτύου. Έτσι, έχει τεθεί ως σημαντικός στόχος (ένας από τους κύριους στόχους του σχεδίου δράσης eEurope 2005) "η εκτεταμένη διάθεση και χρήση των ευρυζωνικών δικτύων μέχρι το 2005" (Ε.Σ. 2002:17). Πιο συγκεκριμένα, σε άλλα κείμενα αναφέρονται ως στόχοι, να διαθέτουν όλες οι δημόσιες διοικήσεις ευρυζωνικές συνδέσεις έως τα τέλη του 2005 και στον ίδιο χρονικό ορίζοντα να είναι ευρυζωνικές οι μισές από τις συνδέσεις στο Internet (Ε.Επ 2003α:3).

- ♦ Θεσμικό πλαίσιο που θα ρυθμίζει τις διαφορές μεταξύ των κρατών μελών (διαφορές νομοθεσίας και γλώσσας) με την προσαρμογή της εθνικής νομοθεσίας σύμφωνα με την οδηγία για περαιτέρω χρήση των εγγράφων του δημοσίου τομέα πέρα από τα σύνορα του κάθε κράτους.
- ♦ Διάδοση ορθών πρακτικών (ανταλλαγή καλύτερων πρακτικών) σε όλη την Ε.Ε.

3. Υιοθέτηση των Ηλεκτρονικών Δημοσίων Συμβάσεων. Αυτό θα καταστήσει τη διαδικασία των Δημοσίων Συμβάσεων λιγότερο χρονοβόρα και δαπανηρή. Επιπλέον, θα εξοικονομήσει σημαντικούς πόρους για το δημόσιο και τους φορολογούμενους και θα αναβαθμίσει τη δυνατότητα ελέγχου των δημοσίων δαπανών. Επίσης θα δώσει τη δυνατότητα συμμετοχής σε προκηρύξεις Δημοσίων Συμβάσεων στον καθένα ευρωπαϊό πολίτη. Θα επιτευχθεί με την:

- ♦ Θέσπιση σαφών κοινοτικών διατάξεων (νομοθετικών μέτρων).
- ♦ Θέσπιση ενιαίου νομοθετικού πλαισίου για όλες τις χώρες της Ε.Ε.
- ♦ Συμβατότητα των προδιαγραφών των Ηλεκτρονικών Δημοσίων Συμβάσεων.

4. Ενίσχυση της εσωτερικής αγοράς και της ευρωπαϊκής ιθαγένειας με πανευρωπαϊκές υπηρεσίες:

- ♦ Ελεύθερη κυκλοφορία και απασχόληση για εγκατάσταση όλων των ευρωπαίων πολιτών.
- ♦ Ελεύθερη δραστηριοποίηση των επιχειρήσεων σε όλη την Ε.Ε.
- ♦ Ελεύθερη πρόσβαση στις υπηρεσίες της εσωτερικής αγοράς και εμβάθυνσή τους.
- ♦ Κοινοτικό πλαίσιο για τις διοικητικές συναλλαγές μεταξύ φορέων διαφορετικών χωρών.
- ♦ Συνεργασία μεταξύ των δημόσιων υπηρεσιών και διοικήσεων. Τούτο προϋποθέτει ενιαία διοικητική μεταρρύθμιση.
- ♦ Παροχή κοινών πανευρωπαϊκών υπηρεσιών από όλα τα επίπεδα διοίκησης.
- ♦ Αναθεώρηση των δημοσιονομικών κανονισμών για το πρόγραμμα eTEN¹², ώστε να αυξηθεί το όριο χρηματοδότησης σε 30% και να ολοκληρωθεί η ευρυζωνική δικτύωση σε όλη την Ε.Ε.

5. Διαλειτουργικότητα:

Διαλειτουργικά συστήματα παροχής ηλεκτρονικών υπηρεσιών. Αδιάλειπτες ηλεκτρονικές υπηρεσίες που παρέχονται στον πολίτη και στις επιχειρήσεις χωρίς να πρέπει να απευθυνθούν στους διαφορετικούς φορείς που μπορεί να εμπλέκονται για την κάθε διαδικασία, δηλαδή:

- ♦ Χρήση συμβατών Τ.Π.
- ♦ Διασύνδεση διαδικασιών πληροφόρησης και διοίκησης. Στην Ελλάδα αυτή η διαδικασία επιτελείται μέσα από το πρόγραμμα «Σύζευξις».
- ♦ Υιοθέτηση ανοιχτών προτύπων για την υποστήριξη της τεχνικής υποδομής.
- ♦ Εφαρμογή ανοιχτού πηγαίου κώδικα (ελεύθερο λογισμικό)¹³.

¹² Το eTEN είναι το πρόγραμμα για τα διευρωπαϊκά δίκτυα ηλεκτρονικών υπηρεσιών (βλέπε ιστοσελίδα: europa.eu.int/information_society/programmes/eten).

6. Οργανωτικές αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας και ελέγχου των δημοσίων διοικήσεων, με γνώμονα και επίκεντρο τον πολίτη και τις ανάγκες του:

- ♦ Υιοθέτηση ευέλικτων μορφών οργάνωσης των δημοσίων υπηρεσιών.
- ♦ Επανασχεδιασμό των διαδικασιών διεκπεραιώσεων των διαφορών ζητημάτων.
- ♦ Εκπαίδευση και κατάρτιση του προσωπικού για την απόκτηση νέων δεξιοτήτων και ικανοτήτων.
- ♦ Νέα μοντέλα διαχείρισης των εργαζομένων του δημόσιου τομέα
- ♦ Νέες μέθοδοι αξιολόγησης και αυτοαξιολόγησης των παρεχόμενων υπηρεσιών ώστε να διαπιστώνεται η βελτίωσή τους και η επίτευξη των στόχων τους. Για το λόγο αυτό, «οι Γενικοί Διευθυντές των Δημοσίων Διοικήσεων της ΕΕ έχουν καταρτίσει το κοινό πλαίσιο αξιολόγησης¹⁴ (Common Assessment Framework), το οποίο είναι εργαλείο για την οργανωτική αυτοαξιολόγηση με σκοπό τη διαχείριση της ποιότητας»..

7. Νέοι μηχανισμοί μέτρησης και αξιολόγησης της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης. Με την ηλεκτρονική διακυβέρνηση τίθεται πρόβλημα τιμολόγησης των δημοσίων υπηρεσιών, δεδομένου ότι η υπηρεσία είναι ένα αγαθό που δεν υπόκειται στους κανόνες ανταγωνισμού. Γι' αυτό και καθίσταται δύσκολη η μέτρησή της, η οποία μπορεί να επιτευχθεί με:

- ♦ δείκτες ποιότητας που μετρούν την ικανοποίηση των χρηστών.
- ♦ έρευνα της οικονομικής και ηλεκτρονικής διακυβέρνησης για την αξιολόγηση του οφέλους, των αποτελεσμάτων και των συνεπειών.

Συνοψίζοντας το σκεπτικό της Ε.Επ., για να γίνει η ηλεκτρονική διακυβέρνηση πραγματικότητα απαιτούνται τρεις βασικές κινήσεις:

- ♦ Κατάρτιση οδικού χάρτη με όλες τις δράσεις που προαναφέρθηκαν ώστε να ενισχυθεί το σχέδιο δράσης e-Europe.
- ♦ Να εξασφαλιστεί από όλα τα μέλη της ΕΕ η ανταλλαγή ορθών πρακτικών ώστε να υιοθετηθούν οι πρακτικές εκείνες που θα διευκολύνουν την μετάβαση στην ενιαία ηλεκτρονική διακυβέρνηση και θα εξασφαλίσουν την ομαλή, αποδοτική και αποτελεσματική διακυβέρνηση. Αυτή η διαδικασία είναι δυναμική και εξελίσσεται όσο εξελίσσονται τα συστήματα διακυβέρνησης.
- ♦ Σταδιακή αύξηση των αναγκαίων δαπανών και επενδύσεων σε: ΤΠΕ, οργάνωση και ανθρώπινους πόρους στη Δημόσια Διοίκηση.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η ευρωπαϊκή πολιτική θεωρεί την ηλεκτρονική διακυβέρνηση ως ένα βασικό στήριγμα για την οικοδόμηση της «κοινωνίας της γνώσης». Σύμφωνα δε με τις αρχές της «χρηστής διακυβέρνησης», θα πρέπει ο

¹³ Το «ελεύθερο λογισμικό» είναι το λογισμικό το οποίο μπορεί ο καθένας να χρησιμοποιήσει, να διανέμει, να αντιγράψει και να τροποποιήσει, ανάλογα με τις ανάγκες του, αφού μπορεί να επέμβει στον πηγαίο κώδικά του, χωρίς κόστος απόκτησης άδειας χρήσης και αναβάθμισής του (ΕΔΕΤ ΑΕ 2003β:44). Στην Ελλάδα, όπως άλλωστε σε όλα τα κράτη μέλη, δεν έχει υιοθετηθεί μέχρι σήμερα λογισμικό ανοιχτού πηγαίου κώδικα στα πλαίσια της «ηλεκτρονικής διακυβέρνησης», διότι η εφαρμογή του πλήττει τα οικονομικά συμφέροντα των πολυεθνικών εταιρειών παραγωγής και διάθεσης λογισμικού (π.χ. Microsoft).

¹⁴ Το σύστημα αξιολόγησης βασίζεται σε ένα σύνολο δεικτών, σύμφωνα με το σχέδιο δράσης eEurope 2005, οι οποίοι αξιολογούν μία δράση ή μία υπηρεσία (εκ των υστέρων) από το βαθμό επιτυχούς λειτουργίας και τον αριθμό των πολιτών που εξυπηρετήθηκαν. (Υλοποίηση έργων ηλεκτρονικής διακυβέρνησης: Στόχοι, Σχεδιαστικές Αρχές και Τεχνολογικές Επιλογές, : 2,)

δημόσιος τομέας να εξασφαλίσει υψηλή παραγωγικότητα, με μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού (Ε.Επ 2003γ:10). Έτσι εκτιμάται ότι θα καταφέρει να αξιοποιεί το δημόσιο χρήμα καλύτερα, αποτελεσματικότερα και με περισσότερες παροχές για τον πολίτη. Αυτό βέβαια εξαρτάται από ένα γενικότερο ζήτημα: κατά πόσο αξιοποιούνται προς όφελος του πολίτη τα έσοδα του δημοσίου, και κατά πόσον οι επιλογές των δημοσίων αρχών λαμβάνουν υπόψη το δημόσιο συμφέρον. Το ζήτημα αυτό έχει προφανώς σχέση με τους στόχους και τις δράσεις που προαναφέρθηκαν, δηλαδή με την αξιολόγηση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης. Πάντως, πέρα από αυτή τη γενική παρατήρηση, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι δεν έχει διευκρινιστεί τι πρόκειται να ακολουθήσει σε περίπτωση αρνητικής αξιολόγησης μιας δράσης. Δεδομένου ότι οι αξιολογήσεις γίνονται με βάση το αποτέλεσμα (λειτουργία) και όχι κατά το σχεδιασμό της δράσης, ελλοχεύει ο κίνδυνος σε περίπτωση ακύρωσής της, να έχουν δαπανηθεί ήδη υπέρογκα ποσά και πολύτιμος χρόνος στην υλοποίηση του σχεδίου, που επιβαρύνουν φυσικά το φορολογούμενο πολίτη. Τέλος όσον αφορά τη διάδοση, εντός της Ε.Ε., των «ορθών πρακτικών» διακυβέρνησης, υπάρχει ο κίνδυνος επιλογής και εφαρμογής πρακτικών οι οποίες είναι αποτελεσματικές για ένα κράτος αλλά τελικά αποδεικνύονται αναποτελεσματικές κατά την εφαρμογή τους σε κάποιο άλλο.

Προεκτείνοντας τις παραπάνω παρατηρήσεις, οφείλουμε να προβληματιστούμε σχετικά με το βασικό στόχο του προγράμματος «eEurope 2005». Εκτιμούμε ότι ο στόχος της «ηλεκτρονικής διακυβέρνησης» είναι κυρίως η οικονομική αύξηση και όχι τόσο η βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών. Ο στόχος δηλαδή εστιάζει στην εξυπηρέτηση του κεφαλαίου και όχι στον πολίτη. Αλλά ακόμα και στα πλαίσια εξυπηρέτησης του κεφαλαίου διαφαίνεται η τάση προώθησης των συμφερόντων των μεγάλων επιχειρήσεων και λιγότερο των ΜΜΕ. Όσον αφορά δε την ενίσχυση της εσωτερικής αγοράς, διαπιστώνουμε ότι προβάλλεται η ελεύθερη δραστηριοποίηση των επιχειρήσεων σε όλη την Ε.Ε. Κατά την εκτίμησή μας, μόνο οι μεγάλες επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα αυτή, διότι απαιτούνται: μεγάλο κεφάλαιο, ειδικευμένο προσωπικό και ιδιαίτερες γνώσεις για να μπορέσει μια επιχείρηση να δραστηριοποιηθεί έξω από τα σύνορα της χώρας. Άρα, οι επιδιώξεις της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης αφορούν κυρίως τις μεγάλες επιχειρήσεις και όχι τις ΜΜΕ.

2.2 Εισαγωγή της πληροφορικής στο Δημόσιο Τομέα και εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα.

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, στην Ελλάδα, τα κυβερνητικά κείμενα της στρατηγικής για την ΚτΠ (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:18 και 2003:11-12) ακολουθούν τις κατευθύνσεις των προαναφερθέντων ευρωπαϊκών. Προβάλλεται ως γενικός στόχος ο εκσυγχρονισμός της Δημόσιας Διοίκησης, τονίζεται ότι ο εκσυγχρονισμός αυτός δε μπορεί παρά να στηριχθεί στο ανθρώπινο δυναμικό της Δημόσιας Διοίκησης, και αναφέρονται ορισμένες παρεμβάσεις που αφορούν στην αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών, και ιδιαίτερα των δυνατοτήτων που παρέχουν οι ΤΠΕ..

Οι ελληνικές κυβερνήσεις, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, υποστήριζαν ότι το εμπόδιο στην εξυγίανση του δημοσίου τομέα ήταν η έλλειψη τεχνολογικών υποδομών. Και ότι αυτό αποτελεί τη βασική αιτία για τους χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης της Ελλάδας σε σχέση με τους υπόλοιπους κοινοτικούς εταίρους. Έτσι και σήμερα, εκτιμάται ότι η ανεπαρκής ανάπτυξη και διάχυση της πληροφορικής

στο Δημόσιο τομέα ευθύνεται για την αναπαραγωγή των παραδοσιακών και αναποτελεσματικών πρακτικών και νοοτροπιών της κρατικής μηχανής, καθώς και για τη διατήρηση των χαμηλών ρυθμών ανάπτυξης. Υποστηρίζεται ότι τα οφέλη από την εγκατάσταση σύγχρονων ολοκληρωμένων συστημάτων πληροφορικής θα είναι πολλά και μέγιστης σημασίας: θα βελτιώσουν την αποδοτικότητα του δημοσίου τομέα και την παροχή υπηρεσιών, θα υποστηρίξουν την ελληνική επιχειρηματικότητα, θα επιτρέψουν την ορθή και διαφανή διαχείριση των πόρων, θα συμβάλλουν στη μείωση του κόστους και στην βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών και θα θέσουν τα θεμέλια για τη διαρκή συνεργασία μέσω της διασύνδεσης των διαφόρων κρατικών υπηρεσιών. Αποτέλεσμα όλων αυτών θα είναι η αύξηση της παραγωγικότητας όλων των τομέων της ελληνικής οικονομίας και η περαιτέρω άνθησή της (ΥΠ.ΕΘ.Ο 2002:4).

Κατά τη άποψή μας, οι παραπάνω εκτιμήσεις αποπροσανατολίζουν από τα κυριότερα προβλήματα του ελληνικού Δημοσίου τομέα, που είναι η διατήρηση των εδραιωμένων πάνω από μισό αιώνα πελατειακών σχέσεων μεταξύ Δημοσίου και πολίτη, η έλλειψη επαρκούς κανονιστικού πλαισίου και η αναπαραγωγή αναχρονιστικών μεθόδων και γραφειοκρατίας. Όσον αφορά τα δύο τελευταία, επισημαίνουμε ότι ναι μεν το σχέδιο της «ηλεκτρονικής διακυβέρνησης» προβλέπει την προσαρμογή του κανονιστικού πλαισίου, καθώς και τη μείωση της γραφειοκρατίας, αλλά τις αντιμετωπίζει σαν επακόλουθα της νέας μορφής λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού και όχι σαν απαραίτητες προϋποθέσεις για την επίτευξή της. Όσον αφορά τις πελατειακές σχέσεις είναι ευρέως γνωστό πως αυτές λειτουργούν ακόμα και σήμερα στην καθημερινή ζωή του Έλληνα πολίτη. Η αποκρυσταλλωμένη νοοτροπία των δημοσίων υπαλλήλων και των εκάστοτε ενδιαφερομένων πολιτών, είναι πολύ δύσκολο να αλλάξει με μόνη τη διάδοση των ΤΠΕ. Από τη στιγμή που η πρόσβαση στην πληροφορία, την οποία διαχειρίζεται μια δημόσια υπηρεσία, γίνεται αντικείμενο συναλλαγής μεταξύ πολίτη και δημοσίου υπαλλήλου, με σκοπό άλλοτε το κέρδος και άλλοτε το κοινωνικό κύρος από την πλευρά του δεύτερου, δεν είναι δυνατόν να μιλάμε για εκσυγχρονισμό με στόχο την ταχύτερη και αποτελεσματικότερη εξυπηρέτηση του πολίτη. Δεν είναι δυνατόν να εικάζουμε την ανοιχτή σε όλους διακυβέρνηση, όταν για τη γρήγορη διεκπεραίωση ακόμα και της πιο απλής υπόθεσης ενός πολίτη, το κριτήριο είναι οι προσωπικές γνωριμίες. Και μπορεί να φανταστεί κανείς πόσο περιπλέκονται τα πράγματα για πιο πολύπλοκες υποθέσεις, στη διεκπεραίωση των οποίων εμπλέκονται περισσότεροι δημόσιοι φορείς.

Στο προαναφερθέν βασικό κείμενο, η παρατηρούμενη καθυστέρηση της προσαρμογής στις διαδικασίες της ΚτΠ θεωρείται ότι έχει αντίκτυπο στη διατήρηση των παραδοσιακών γραφειοκρατικών σχέσεων (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:18)¹⁵. Για το λόγο αυτό κρίθηκε αναγκαία η εντατικοποίηση των προσπαθειών ανάπτυξης των εφαρμογών πληροφορικής, καθώς και η επίσπευση των οργανωτικών αλλαγών για τον εκσυγχρονισμό του κρατικού μηχανισμού, μέσα από μια σειρά μέτρων, που αφορούν την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και τη διαχείριση των πληροφοριών. Δίνεται λοιπόν προτεραιότητα και έμφαση στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού, ώστε αυτό να μπορέσει να ανταποκριθεί στις νέες απαιτήσεις που προτάσσει η τεχνολογική εξέλιξη. προς αυτή την κατεύθυνση προβλέπονται τα εξής μέτρα (ο.π.:19):

¹⁵ Δεν είναι ξεκάθαρο αν στον όρο «παραδοσιακές γραφειοκρατικές σχέσεις» το ΥΠ.ΕΘ.Ο περιλαμβάνει και τις πελατειακές σχέσεις που προαναφέραμε, εμείς πάντως θα θεωρήσουμε τις τελευταίες ως μέρος του γραφειοκρατικού μας συστήματος.

- ♦ η αναπροσαρμογή των απαραίτητων προσόντων για τους δημόσιους υπαλλήλους, που περιλαμβάνουν γνώσεις πληροφορικής,
- ♦ η πρόσληψη εξειδικευμένων στελεχών πληροφορικής,
- ♦ η επιμόρφωση και κατάρτιση των εν ενεργεία δημοσίων υπαλλήλων σε θέματα οργάνωσης, διοίκησης και πληροφορικής, ώστε να αναπτύξουν νέες δεξιότητες και ικανότητες σε σχέση με τις νέες τεχνολογίες και να γίνουν αποτελεσματικότεροι και ευέλικτοι στις νέες απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας που διαμορφώνεται σε παγκόσμιο επίπεδο.
- ♦ η ανάπτυξη δεξιοτήτων των δημοσίων υπαλλήλων ώστε να καταστούν ικανοί χρήστες των νέων τεχνολογιών και να εθιστούν στην ομαδική εργασία,
- ♦ η βελτίωση της επίδοσης και της αποτελεσματικότητας των υπαλλήλων και η αναβάθμιση του περιβάλλοντος εργασίας τους, και
- ♦ η υποστήριξη της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας από την υπαλληλική ιεραρχία, ώστε να εξασφαλισθεί η συνέχεια και η συνέπεια των υλοποιούμενων δράσεων.

Όλα τα προαναφερθέντα μέτρα μεταφράζονται σε μια σειρά οργανωτικές αλλαγές, λεπτομερώς σχεδιασμένες και με ελπιδοφόρα μηνύματα για τη βελτίωση των παρεχόμενων από το δημόσιο τομέα υπηρεσιών. Όμως, κατά την άποψή μας, δεν εξασφαλίζουν τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας ούτε τη θέση των ίδιων των δημοσίων υπαλλήλων. Με δεδομένο ότι το δημόσιο είναι ο μεγαλύτερος «εργοδότης», θα πρέπει να μας απασχολήσει και το πώς θα αλλάξει η θέση του δημοσίου υπαλλήλου ως μισθωτού. Το ζήτημα δε αυτό, δεν μπορεί να ειπωθεί αποκομμένο από το όλο σύστημα οργάνωσης του κράτους. Είναι μέρος αυτού του συστήματος και σαν τέτοιο θα πρέπει να αντιμετωπίζεται, όταν λαμβάνονται αποφάσεις για «ριζικές» αλλαγές.

Θεωρούμε λοιπόν ότι είναι απαραίτητο να δούμε τις εργασιακές σχέσεις των δημοσίων υπαλλήλων ως μέρος των ευρύτερων εργασιακών σχέσεων των μισθωτών, γι' αυτό εστιάζουμε στη συνολική παραγωγική διαδικασία και όχι μόνο στον κρατικό μηχανισμό, αφού μάλιστα η εισαγωγή ΤΠΕ δεν αφορά μόνο το δεύτερο. Εκτιμούμε ότι η εισαγωγή στην «παραγωγική διαδικασία» ενός σύγχρονου συστήματος διαχείρισης πληροφοριών (ή «έξυπνων» μηχανών, όπως θεωρούν πολλοί τα νέα πληροφοριακά συστήματα), δεν μπορεί από μόνη της να επιφέρει τέτοιες ριζικές αλλαγές στον κρατικό μηχανισμό και γενικότερα στο συνολικό σύστημα παραγωγής μιας χώρας. Η αλλαγή ή η εξέλιξη των παραγωγικών μέσων σε καμία περίπτωση, όπως μας έχει διδάξει η ιστορία, δεν επιφέρει το μετασχηματισμό ενός ολόκληρου παραγωγικού συστήματος ούτε προκαλεί μια νέα επανάσταση, αν δε συνοδεύεται από την αλλαγή των παραγωγικών σχέσεων. Όταν λοιπόν αντιμετωπίζουμε ζητήματα όπως αυτό που εξετάζουμε εδώ, θα πρέπει πριν προχωρήσουμε σε οποιοδήποτε συμπέρασμα, να έχουμε λάβει υπόψη μας και όλους τους παράγοντες που εμπλέκονται σε αυτό, καθώς και τις επιπτώσεις της οποιασδήποτε αλλαγής σε καθέναν από αυτούς.

Αναφερθήκαμε πιο πάνω στη «νέα επανάσταση», και κρίνουμε αναγκαίο να διευκρινίσουμε το αν η ευρέως διαδεδομένη χρήση των ΤΠΕ μπορεί να οδηγήσει σε πραγματική επανάσταση. Είναι εύκολο να χρησιμοποιούμε όρους όπως «πληροφοριακή επανάσταση», αλλά παράλληλα είναι και πολύ επικίνδυνο. Κατά την άποψή μας, είναι λανθασμένο να χρησιμοποιούμε τον όρο αυτόν, παραλληλίζοντάς τον με την «βιομηχανική επανάσταση» ή με την οποιαδήποτε άλλη επανάσταση του παρελθόντος, που άλλαξε πραγματικά τον ρου της ιστορίας

(Coulby, 2001:4). Ο Μ. Δερτούζος στο βιβλίο του με τίτλο «Τι μέλλει γενέσθαι» (1997:41-47), ισχυρίζεται ότι η πληροφορική έχει δημιουργήσει μια «πληροφοριακή αγορά», η οποία διέπει τη σημερινή παραδοσιακή αγορά υλικών αγαθών και υπηρεσιών. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «με τον όρο «πληροφοριακή αγορά» εννοώ τη συγκέντρωση ανθρώπων, υπολογιστών, επικοινωνιών, λογισμικού και υπηρεσιών που θα ασχολούνται με τις διαοργανωσιακές και διαπροσωπικές πληροφοριακές συναλλαγές του μέλλοντος» (σελ.43). Υποστηρίζει ότι αυτή η «πληροφοριακή αγορά» θα γιγαντωθεί και «θα επηρεάσει την κοινωνία όπως συνέβη και με τα προϊόντα της βιομηχανικής επανάστασης» (σελ.44). Ακόμα και η εργασία θα πάρει άλλη διάσταση στα πλαίσια αυτής της αγοράς, που είναι, «ένα μοντέλο αγοράς όπου η διανομή της ανθρώπινης εργασίας θα γίνεται μέσω δικτύων» (σελ.46).

Είναι γεγονός ότι οι επαναστάσεις του παρελθόντος, όπως η βιομηχανική επανάσταση, καταγράφονται ως τέτοιες διότι οι τεχνολογικές αλλαγές οι οποίες σημειώθηκαν συνοδεύτηκαν από ριζικές αλλαγές στον καταμερισμό εργασίας και στις σχέσεις παραγωγής, που οδήγησαν στην αλλαγή ολόκληρου του συστήματος παραγωγής και κατ' επέκταση στον μετασχηματισμό ολόκληρου του κοινωνικού συστήματος. Σήμερα δε βλέπουμε να συμβαίνει κάτι ανάλογο, αν και στα κείμενα των Ε.Σ. για τη στρατηγική της Λισσαβώνας και τα αντίστοιχα του ΥΠ.ΕΘ.Ο. (2002, 2003), όπως έχουμε αναφέρει και σε άλλα σημεία, υποστηρίζεται ότι η μετάβαση στην ΚτΠ θα επιφέρει ριζικές αλλαγές στον κοινωνικό σχηματισμό και θα βελτιώσει τη θέση των πολιτών και κυρίως των απασχολούμενων στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα.

Όσον αφορά αυτό το τελευταίο σημείο, γεννάται το ερώτημα κατά πόσον πράγματι επέρχεται βελτίωση της θέσης του εργαζόμενου στο δημόσιο (αλλά και στον ιδιωτικό) τομέα, από την εισαγωγή των νέων πληροφοριακών συστημάτων. Σε πρώτη προσέγγιση, δεχόμαστε ότι αυτή η διαδικασία μπορεί να έχει σαν αποτέλεσμα: 1) τη μείωση του χρόνου διεκπεραίωσης μιας υπόθεσης και 2) τη μείωση του σωματικού και πνευματικού κόπου. Με δεδομένο ότι μέσω αυτών των συστημάτων ο υπάλληλος έχει πρόσβαση σε μια ή περισσότερες βάσεις δεδομένων και δε χρειάζεται να καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια για να βρει τα στοιχεία που χρειάζεται (αναζήτηση σε αρχεία, βιβλιοθήκες, κλπ), καθώς και με τις δυνατότητες που δίνουν οι Η/Υ για την παραγωγή και διακίνηση εγγράφων και άλλων δεδομένων, θα λέγαμε ότι η εργασία του μπορεί να γίνει πιο εύκολη. Δεν μπορούμε όμως να παραβλέψουμε το γεγονός ότι με αυτό τον τρόπο δε μειώνεται η εργασία που εκτελεί ο εργαζόμενος, αλλά αυξάνεται η παραγωγικότητά του, αφού παράγει περισσότερο έργο σε δεδομένο χρονικό διάστημα. Παρόλα αυτά, οι αποδοχές των υπαλλήλων δεν αυξάνονται ανάλογα, ούτε αποκτούν μεγαλύτερο έλεγχο της ίδιας της εργασίας τους. Στην ουσία η κατάσταση του εργαζόμενου (δημοσίου υπαλλήλου) παραμένει αμετάβλητη παρά την εισαγωγή πληροφορικών συστημάτων, αφού η σχέση του με τα «μέσα παραγωγής» που χρησιμοποιεί και την «εργοδοσία» δεν έχει αλλάξει¹⁶. Μπορούμε βέβαια να πούμε ότι ο εργαζόμενος στο δημόσιο τομέα είναι μέρος του ίδιου του κράτους και κατ' αυτή την έννοια είναι ταυτόχρονα εργαζόμενος και εργοδότης. Στην ουσία όμως δεν έχει καμία εξουσία πάνω στα «μέσα παραγωγής», οπότε η θέση του είναι απ' αυτή την άποψη όμοια με του εργαζόμενου στον ιδιωτικό τομέα.

¹⁶ Οι έννοιες που χρησιμοποιούμε εδώ ισχύουν πρωτίστως για τον ιδιωτικό τομέα και ιδιαίτερα στην περίπτωση της βιομηχανίας. Εκτιμούμε πάντως ότι η χρήση τους, τηρουμένων των αναλογιών, στην περίπτωση των υπηρεσιών και μάλιστα για το δημόσιο τομέα, συμβάλλει στην ανάλυση των ζητημάτων που μας απασχολούν.

Όπως επισημαίνει ο Παπαδόπουλος (2000: 77, 80) αναφερόμενος γενικά στο καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής, «ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, [...], οδηγεί στην αύξηση της παραγωγικότητας, στη δραματική μείωση του κόστους και του χρόνου αποθήκευσης-διαβίβασης-επεξεργασίας της πληροφορίας, στην επέκταση της αυτοματοποίησης στην παραγωγή, [...], στην αύξηση της δυνατότητας επιβολής υψηλότερου ρυθμού παραγωγής καθώς και αποτελεσματικότερου ελέγχου της παραγωγικής διαδικασίας». Ταυτόχρονα όμως, «το κεφάλαιο αξιοποιεί το σύνολο αυτών των δυνατοτήτων για να αναδιαρθρώσει σύμφωνα με τις ανάγκες του τις μεθόδους οργάνωσης της παραγωγής». Επιδιώκει την επιβολή σκληρότερων εργασιακών σχέσεων και μάλιστα με την ουδέτερη μάσκα των *δήθεν απαιτήσεων της τεχνολογίας*. Κατά συνέπεια, ο εργαζόμενος γίνεται έρμαιο του εργοδότη, ο οποίος επιβάλλει στον πρώτο σκληρότερους όρους εργασίας και τον οδηγεί σε ένα συνεχή αγώνα εξειδίκευσης, απόκτησης γνώσεων και νέων ικανοτήτων, προκειμένου να αυξήσει την παραγωγικότητά του. Κατά την άποψή μας, μπορούμε να πούμε ότι κάτι ανάλογο συμβαίνει και στο δημόσιο τομέα.

Το γεγονός ότι ο εργαζόμενος στο δημόσιο (και στον ιδιωτικό) τομέα δεν ελέγχει τα «μέσα παραγωγής», έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία κλίματος φόβου αντικατάστασής του. Βέβαια, στο δημόσιο τομέα δε μπορεί να συμβεί ακριβώς ότι συμβαίνει στον ιδιωτικό. Πάντως, κατ' αναλογία μπορούμε να πούμε ότι η εισαγωγή των πληροφορικών συστημάτων είναι δυνατό να οδηγήσει σε απώλεια θέσεων εργασίας (για παράδειγμα η θέσπιση του ηλεκτρονικού πρωτοκόλλου θα οδηγήσει σταδιακά στην κατάργηση των αντίστοιχων θέσεων). Επίσης, ακόμα και αν αυτό δε συμβεί, μπορεί να υπάρξει πίεση των μισθών προς τα κάτω.

Στην Ελλάδα, δεδομένου ότι η μονιμότητα αποτελεί «κεκτημένο» των δημοσίων υπαλλήλων, το πρόβλημα, ο ενδεχόμενος κίνδυνος απώλειας της εργασίας τους είναι περιορισμένος. Όμως, δε μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι πλέον υπάρχει η τάση να προσλαμβάνονται υπάλληλοι στο δημόσιο με μορφές εργασίας που δεν εξασφαλίζουν τη μονιμότητα, όπως με συμβάσεις αορίστου ή ορισμένου χρόνου, συμβάσεις έργου, κλπ. Τούτο, σε συνδυασμό με την τάση αποκρατικοποίησης των δημοσίων επιχειρήσεων τα τελευταία χρόνια, μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ο δημόσιος υπάλληλος απειλείται με απώλεια της θέσης του. επίσης, παραμένει ο κίνδυνος της πραγματικής μείωσης των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων, παρά την άποψη ορισμένων ότι η απόκτηση δεξιοτήτων και γνώσεων σχετικά με τις νέες ΤΠΕ θα οδηγήσει στη βελτίωση της κατάστασής τους και στην αύξηση των αποδοχών. όπως προαναφέραμε, οι γνώσεις και οι δεξιότητες μπορούν να αποτελέσουν βέβαια ένα ισχυρό μέσο πίεσης για τη βελτίωση της θέσης του εργαζόμενου, αλλά δε αλλάζουν ριζικά την κατάστασή του. Άλλωστε ακόμα και αυτές οι γνώσεις και δεξιότητες (οι σχετικές με τις ΤΠΕ) τείνουν να απαξιωθούν. Όπως επισημαίνει ο Παπαδόπουλος (2000:83-84), η ειδικότητα του προγραμματιστή σταδιακά «συρρικνώνεται», μέσα από τη μετατροπή του καθήκοντος του προγραμματισμού σε μια εργασία όλο και πιο «μηχανικής» μετάφρασης εντολών, χάρη στον πολλαπλασιασμό των εξειδικευμένων πληροφοριακών εφαρμογών και των βιβλιοθηκών ετοιμών προγραμμάτων αλλά και στην απλούστευση των σχετικών γλωσσών.

Συμπερασματικά, η εισαγωγή των ΤΠΕ στη Δημόσια Διοίκηση ενδέχεται να βελτιώσει την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, με την «αυτοματοποίηση» των διαδικασιών και συναλλαγών και με την οργάνωση των πληροφοριών, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, αλλά δεν εξασφαλίζει ταυτόχρονα τη θέση του

δημοσίου υπαλλήλου. Οι εργασιακές σχέσεις στο δημόσιο τομέα τείνουν να εξομοιωθούν με τις αντίστοιχες στον ιδιωτικό, μέσω της αποκρατικοποίησης των δημοσίων φορέων και επιχειρήσεων, οπότε μπορούμε να πούμε ότι η εισαγωγή των ΤΠΕ δε θα βελτιώσει την κατάσταση των δημοσίων υπαλλήλων.

2.3 Ο ρόλος του κράτους στη διαχείριση πληροφοριών

Όπως αναφέρεται στο βασικό κυβερνητικό κείμενο με τίτλο «Η Ελλάδα στην Κοινωνία της Πληροφορίας: στρατηγική και δράσεις» (ΥΠ.ΕΘ.Ο., 2002: 21), το Δημόσιο είναι ο μεγαλύτερος κάτοχος, δημιουργός και χρήστης πληροφοριών. Η διαχείριση αυτού του τεράστιου όγκου πληροφοριών δε μπορεί παρά να αποτελεί σημαντικό μέλημα της εκάστοτε κυβέρνησης. Οι πληροφορίες που διακινεί και διαχειρίζεται το Δημόσιο καθημερινά, είναι σημαντικές για όλους τους τομείς του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, άμεσα ή έμμεσα, και συγκεκριμένα για τον ίδιο το δημόσιο τομέα, τους μεμονωμένους πολίτες, τις επιχειρήσεις και τη «βιομηχανία πληροφοριών» (σαν πρώτη ύλη, για την παραγωγή προϊόντων πληροφορικής). Όπως συμπεραίνεται λοιπόν στο ίδιο κείμενο, η οργάνωση και διαχείριση των πληροφοριών αυτών πρέπει να αποτελεί βασική προτεραιότητα για τη δημοκρατική διακυβέρνηση της χώρας.

Κύριος στόχος των ελληνικών κυβερνήσεων στην πορεία προς την ηλεκτρονική διακυβέρνηση, αποτέλεσε η ψηφιοποίηση του όγκου των εν λόγω πληροφοριών, ώστε να είναι απλούστερη η χρήση τους από τους πολίτες, τις επιχειρήσεις και τις δημόσιες υπηρεσίες. Στα πλαίσια του Ε.Π. για την ΚτΠ, προβλεπόταν ότι ως το 2008 θα έχει πραγματοποιηθεί η ψηφιοποίηση των δημοσίων πληροφοριών, η οργάνωσή τους σε βάσεις δεδομένων και η εξασφάλιση της πρόσβασης σ' αυτές (ο.π. 2002:21, 2003:21). Κάποιες πρώτες εκτιμήσεις που έγιναν κατά την αναθεώρηση του Ε.Π. (ΥΠ.ΕΘ.Ο 2004:κεφ.1.2), ανέφεραν ότι υλοποιείται με επιτυχία αυτό το χρονοδιάγραμμα, αλλά υπάρχουν καθυστερήσεις σε ορισμένους τομείς. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι «παρά τις σημαντικές προσπάθειες και κεφάλαια που έχουν καταβληθεί, η ελληνική δημόσια διοίκηση χαρακτηρίζεται σήμερα από, σχετικά, μικρό αριθμό εγκατεστημένων συστημάτων, με έμφαση σε διαχειριστικά συστήματα σε βάρος συστημάτων διοικητικής πληροφόρησης και προσφοράς υπηρεσιών προς τον πολίτη». Γι' αυτό το λόγο, τα σχέδια δράσης που καταρτίστηκαν περιελάμβαναν συγκεκριμένες δράσεις και πρωτοβουλίες για την συγκέντρωση, την καταγραφή και επεξεργασία των πληροφοριών, παράλληλα με τα υπόλοιπα έργα, που αφορούν την υλικοτεχνική υποδομή και το ανθρώπινο δυναμικό.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω (κεφ. 2.1.), οι λόγοι που οδήγησαν το κράτος στα σχέδια ψηφιοποίησης των δημοσίων πληροφοριών ήταν κυρίως η ανάγκη για δωρεάν παροχή υπηρεσιών και πληροφοριών προς κάθε ενδιαφερόμενο, η καλύτερη ποιότητα υπηρεσιών, αλλά και η πεποίθηση ότι μια τέτοια οργάνωση μπορεί να εγγυηθεί τη διαφάνεια στην παροχή υπηρεσιών, σύμφωνα πάντα με τους στόχους της Ε.Ε. Όμως αυτές οι εξαγγελίες του κρατικού φορέα θα πρέπει ίσως να μας προβληματίσουν. Διότι, αν όλα αυτά γίνονται για την καλύτερη εξυπηρέτηση του πολίτη, τότε πώς εξηγείται το γεγονός ότι ακόμα και σήμερα, ενώ έχει επιτευχθεί σε μεγάλο βαθμό η ψηφιοποίηση των δημοσίων πληροφοριών, πολλές απ' αυτές δε διατίθενται δωρεάν (π.χ. νόμοι, προεδρικά διατάγματα, κλπ); Σύμφωνα με το προαναφερθέν βασικό κείμενο, πληροφορίες οι οποίες είναι αποτέλεσμα επεξεργασίας δεδομένων ή πρόκειται να διατεθούν σε ιδιωτικούς φορείς οι οποίοι θα «προσθέσουν αξία» για εμπορικούς σκοπούς,

διατίθενται στους ενδιαφερόμενους επ' αμοιβή (ΥΠ.ΕΘ.Ο 2002:23). Αυτό δημιουργεί μια αντίφαση σε σχέση με τον πραγματικό στόχο του κράτους και προκαλεί ερωτήματα ως προς το ποιόν τελικά θα εξυπηρετήσει η εν λόγω δράση. Είναι πάντως σαφές ότι μ' αυτό τον τρόπο η δημόσια πληροφορία μετατρέπεται από το ίδιο το κράτος (που την κατέχει) σε εμπόρευμα. Περαιτέρω δε, πρέπει να διερωτηθούμε με ποια κριτήρια αποφασίζεται και από ποιόν το ποια πληροφορία μπορεί να αποτελέσει πρώτη ύλη για προϊόντα και υπηρεσίες με «προστιθέμενη αξία»; Ποιός ελέγχει κατά κύριο λόγο το εμπόριο (και τη «βιομηχανία») των πληροφοριών και ποιος τελικά καρπώνεται το οικονομικό όφελος που προκύπτει από αυτό το εμπόριο;

Με δεδομένη την πρόθεση του κράτους να διαθέσει τεράστια κονδύλια για την ψηφιοποίηση και οργάνωση των πληροφοριών για την εξυπηρέτηση του ιδίου και του πολίτη¹⁷, μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι η εμπορευματοποίηση της πληροφορίας είναι μια κίνηση διευκόλυνσης και εξυπηρέτησης του κεφαλαίου, με την ευρύτερη έννοια του όρου: του ιδιωτικού κεφαλαίου αλλά και του δημοσίου τομέα, ο οποίος λειτουργεί σαν επιχειρηματίας με σκοπό το κέρδος. Από αυτή την οπτική γωνία, μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι επιτυγχάνεται σε ένα βαθμό η διαφανής συναλλαγή πληροφοριών και υπηρεσιών, αφού οι όροι των εμπορικών συναλλαγών έχουν τεθεί ξεκάθαρα εκ των προτέρων από το ίδιο το κράτος. Ταυτόχρονα όμως, το κράτος, μέσα από τις ίδιες διαδικασίες, διακυβέρνησης αναπαράγει τις υπάρχουσες καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής και έρχεται σε αντίθεση με όσα πρεσβεύει για τη δημοκρατική διακυβέρνηση και το «κράτος των πολιτών». Διότι το μόνο που διασφαλίζει τελικά είναι η προστασία του κεφαλαίου με τους όρους της αγοράς.

Το κράτος βέβαια σαν «διαχειριστής» της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής, θεωρεί ότι η διαφάνεια στη λειτουργία του εξασφαλίζεται όταν όλοι οι πολίτες μπορούν να έχουν ηλεκτρονική πρόσβαση στις πληροφορίες και με τρόπο που να εγγυάται την ασφάλεια των συναλλαγών και των προσωπικών δεδομένων (Ε.Επ 2003γ:11-12, 17). Αλλά κάτι τέτοιο αποτελεί μια μόνο όψη της διαφάνειας και μάλιστα πλημμελώς διασφαλισμένη. Σημαντικές «λεπτομέρειες» θεωρούνται ζητήματα δευτερεύοντα, ή αποκρύπτονται, όπως σε ποιο βαθμό μπορεί να έχει πρόσβαση σε δημόσιες πληροφορίες ο «πολίτης» (πώς διαμορφώνεται, π.χ. η *διαβάθμιση* της πληροφορίας) και σε ποιο βαθμό μπορεί να έχει λόγο στη λήψη των αποφάσεων στα πλαίσια της «δημοκρατικής διακυβέρνησης», πέρα από την απλή πληροφόρηση.

Κατά την εκτίμησή μας λοιπόν, η εν λόγω στρατηγική για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση αντιμετωπίζει το ζήτημα της οργάνωσης του δημόσιου τομέα τεχνοκρατικά και μέσα σε πολύ στενά όρια. Κάτι τέτοιο δε λύνει τα προβλήματα της δημοκρατικής διακυβέρνησης, αλλά τα διαιωνίζει. Μια τέτοιου είδους στρατηγική του κράτους απλά αυξάνει και διευκολύνει τον έλεγχο που ασκεί το ίδιο πάνω στους πολίτες και σε όλες τις εκφράσεις του δημόσιου και ιδιωτικού βίου. Η ηλεκτρονική διακυβέρνηση αποτελεί δηλαδή ένα σύγχρονο μηχανισμό ελέγχου του πολίτη από το κράτος. Γενικότερα, θα λέγαμε ότι σε Ευρωπαϊκό και σε παγκόσμιο επίπεδο έχει δοθεί πολύ μεγάλο βάρος στην ανάδειξη της Κοινωνίας της Πληροφορίας και τη σημασία της για την ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας και των εθνικών οικονομιών, και έτσι διαμορφώνεται μια νέα

¹⁷ Σύμφωνα με τα στοιχεία της «Αναθεώρησης του Ε.Π. ΚτΠ» (2004), στον προγραμματισμό 2000-2006, το μέτρο 2.2 «Ηλεκτρονική διακυβέρνηση για την εξυπηρέτηση του πολίτη» απορροφά το 43,17% των δαπανών όλου του άξονα 2 «Εξυπηρέτηση του πολίτη και βελτίωση της ποιότητας ζωής» (σελ. 2.20).

παγκόσμια ιδεολογία με επίκεντρο την τεχνολογία της πληροφορικής και στόχο την εξυπηρέτηση των ίδιων πάντα κυρίαρχων συμφερόντων, στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος. Σ' αυτό το πλαίσιο και με αυτή τη στόχευση, οι κρατικοί μηχανισμοί (ευρωπαϊκός και εθνικός) διαδραματίζουν το ρόλο που τους «αναλογεί» με διάφορους τρόπους: η «ηλεκτρονική διακυβέρνηση» είναι ένας απ' αυτούς.

2.4 Θεσμικές αλλαγές για την υλοποίηση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης

Προκειμένου να εκσυγχρονιστεί ο Δημόσιος τομέας και να επιτελέσει ουσιαστικό ρόλο στην πορεία της ελληνικής κοινωνίας προς την ΚτΠ, θεωρήθηκε αναγκαίο να υπάρξουν οι παρακάτω θεσμικές αλλαγές (ΥΠ.ΕΘ.Ο., 2002: 27):

- Ενίσχυση υπηρεσιών στρατηγικού σχεδιασμού, συντονισμού και εποπτείας της υλοποίησης των επιμέρους δράσεων
- Εξασφάλιση επιτελικού συντονισμού της ανάπτυξης της πληροφορικής στο Δημόσιο Τομέα.
- Δημιουργία Επιτροπών Πληροφορικής σε κάθε Υπουργείο.
- Ανάπτυξη συστημάτων πληροφορικής με βάση συγκεκριμένα τεχνικά, λειτουργικά, οργανωτικά και διοικητικά πρότυπα
- Εναλλακτικοί τρόποι υλοποίησης έργων πληροφορικής. Απλοποιούνται οι διαδικασίες υλοποίησης έργων πληροφορικής, εισάγεται σταδιακά, μέσα από διαδικασίες ανοιχτής διαβούλευσης των φορέων του δημόσιου τομέα και των εταιριών πληροφορικής, το σχήμα της ανάθεσης εργασιών σε τρίτους (outsourcing) και η περιγραφή εργασιών σε επίπεδο παρεχόμενης υπηρεσίας (service level).
- Συστηματοποίηση των προμηθειών πληροφορικής. Μελετάται η καθιέρωση της προμήθειας τυποποιημένων προϊόντων και υπηρεσιών πληροφορικής μέσω προγραμματικών συμφωνιών
- Διαμόρφωση κανονιστικού πλαισίου για τη δημιουργία, διακίνηση και επεξεργασία πληροφοριών στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα
- Ειδικότερες θεσμικές ρυθμίσεις για τη διασφάλιση του απορρήτου, την ηλεκτρονική υπογραφή, την προστασία του πολίτη, την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων, την τηλε-εργασία, κλπ.
- Καθιέρωση προτύπων και μητρώων τα οποία διευκολύνουν την ανάπτυξη της αγοράς
- Ενημέρωση των πολιτών και των επιχειρήσεων για τις νέες τεχνολογίες με κατανοητό τρόπο, ώστε να αρθούν οι όποιες επιφυλάξεις και φοβίες.
- Δημιουργία υγιούς πλαισίου λειτουργίας της αγοράς πληροφορικής με εξασφάλιση συνθηκών ελεύθερου ανταγωνισμού και με άρση αντικινήτρων για επενδύσεις.
- Σταδιακή καθιέρωση ηλεκτρονικών συναλλαγών με τις δημόσιες υπηρεσίες (π.χ. σε θέματα φορολογίας, κρατικών προμηθειών κλπ) και, γενικότερα, νέων λειτουργιών στην οικονομία, όπως το ηλεκτρονικό εμπόριο.

Όσον αφορά ειδικά τη ρύθμιση για τους εναλλακτικούς τρόπους υλοποίησης έργων πληροφορικής και τις διαδικασίες outsourcing, έχουμε να παρατηρήσουμε ότι εγκυμονεί αρκετούς κινδύνους. Η εμπλοκή ιδιωτικών επιχειρήσεων στην

υλοποίηση τέτοιων έργων για λογαριασμό του δημοσίου θα αυξήσει πιθανότατα το κόστος¹⁸ αφού ο βασικός σκοπός της οποιασδήποτε επιχείρησης είναι το κέρδος. Συνήθως οι εκτός δημοσίου προμηθευτές, μετά την εκτέλεση του έργου, αναλαμβάνουν και την τεχνική υποστήριξη (επισκευές, αναβαθμίσεις, εκπαίδευση προσωπικού, κλπ). Μια κερδοσκοπική επιχείρηση που έχει αναλάβει λοιπόν ένα έργο, θα πρέπει βέβαια να το υλοποιήσει με τρόπο αρκετά ποιοτικό ώστε να καλύψει τις προσδοκίες του εντολέα της, αλλά ταυτόχρονα όχι εντελώς ποιοτικό και τελειοποιημένο, προκειμένου να διατηρεί έτσι τη δυνατότητα συνεχούς συναλλαγής με τον εντολέα (για συντήρηση, επισκευές κλπ). Τελικά, τις συνέπειες αυτής της συναλλαγής θα τις υποστεί ο πολίτης, ο οποίος καλείται να καλύψει το συνολικό κόστος του έργου.

Όσον αφορά το κανονιστικό πλαίσιο για τη δημιουργία, διακίνηση και επεξεργασία πληροφοριών στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, το οποίο διαμορφώνεται σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Ε.Ε., εκτιμούμε ότι είναι πολύ σημαντική ρύθμιση για την ανταλλαγή των πληροφοριών και γενικότερα για την επικοινωνία μεταξύ των δημοσίων και ιδιωτικών φορέων, και μάλιστα θα πρέπει να τεθεί σε άμεση προτεραιότητα, ώστε όταν οι δημόσιες υπηρεσίες φτάσουν σταδιακά σε επαρκές επίπεδο οργάνωσης και λειτουργίας, να γνωρίζουν ήδη το πλαίσιο (κώδικα) μέσα στο οποίο θα λειτουργήσουν. Υπενθυμίζουμε δε ότι το Ε.Σ. έχει επανειλημμένα τονίσει την ανάγκη άμεσης μεταφοράς της κοινοτικής νομοθεσίας στο εθνικό δίκαιο, για να διαμορφωθεί αυτό το κανονιστικό πλαίσιο.

Γενικότερα, εκτιμούμε ότι όλες οι προαναφερθείσες δράσεις απαιτούν πολύ χρόνο για να υλοποιηθούν και πολύ περισσότερο για να δοκιμαστούν και να «ωριμάσουν», ώστε να είναι και αποτελεσματικές. Σημειώνουμε δε ότι, από το 1999 που τέθηκαν επι τάπητος οι εν λόγω ρυθμίσεις μέχρι σήμερα, πολλές δεν έχουν υλοποιηθεί. Η εμπειρία αυτής της περιόδου απέδειξε ότι για να τεθούν σε εφαρμογή απαιτούν υπέρογκα ποσά, τα οποία δεν είναι δυνατόν να εξασφαλισθούν από κοινοτικές επιχορηγήσεις. Το οικονομικό βάρος αυτών των επενδύσεων θα κληθεί λοιπόν να το επωμιστεί ο έλληνας φορολογούμενος. όμως, από το 2000 και μετά, η οικονομική θέση των φορολογουμένων έχει επιδεινωθεί και πιθανότατα ο «πολίτης» δε θα δεχθεί περαιτέρω επιδείνωση, προκειμένου να στηρίξει αυτές τις δράσεις.

2.5 Οι μηχανισμοί εξυπηρέτησης πολιτών και επιχειρήσεων

Σύμφωνα με τις ανακοινώσεις της Ε.Επ., η ευρωπαϊκή πολιτική για την οργάνωση των δημοσίων υπηρεσιών ήταν εξ αρχής προσανατολισμένη στην δημιουργία ενός συστήματος παροχής πληροφοριών και υψηλής ποιότητας υπηρεσιών προς τους πολίτες και τις επιχειρήσεις, πλήρως τυποποιημένου, το οποίο αξιοποιώντας τις δυνατότητες που προσφέρει το Διαδίκτυο θα μπορούσε να μειώσει τη γραφειοκρατία. Χαρακτηριστικά, στο κείμενο «Προς την Ευρώπη της Γνώσης» (Ε.Επ. 2002γ:16) αναφέρεται ότι «η βασική ιδέα που προωθεί η

¹⁸ Για τη σχεδίαση ενός έργου «eGov», όπως αποκαλείται, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το «ολικό κόστος κτήσης», που περιλαμβάνει το κόστος της αρχικής προμήθειας ενός πληροφοριακού συστήματος, αλλά και τα πολύ μεγαλύτερα κόστη χρήσης και συντήρησης, δηλαδή, τα κόστη ανάπτυξης, υποστήριξης, εκπαίδευσης προσωπικού (και χρηστών γενικότερα), ανάνηψης από πιθανή απώλεια υλικού και δεδομένων, απαξίωσης του υλικού και των εφαρμογών (Καρούνος 2003:6).

πρωτοβουλία eGovernment είναι ότι χρησιμοποιώντας τις ηλεκτρονικές υπηρεσίες δεν χρειάζεται να περιμένει κανείς τη σειρά του για να εξυπηρετηθεί και ότι, επομένως, η εύκολη ηλεκτρονική πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες θα απαλλάξει το κοινό από τις ουρές και την ταλαιπωρία».

Αναλυτικότερα, ο στόχος της Ε.Ε. για την ηλεκτρονική εξυπηρέτηση των πολιτών και των επιχειρήσεων αφορούσε 20 βασικές υπηρεσίες, που είναι οι εξής (ο.π.:16-17):

Δημόσιες υπηρεσίες για τους πολίτες:

1. Φόρος εισοδήματος: υποβολή δήλωσης, αποστολή εκκαθαριστικού
2. Υπηρεσίες ανεύρεσης εργασίας μέσω των οργανισμών απασχόλησης
3. Παροχές κοινωνικής ασφάλισης
 - ♦ Επιδόματα ανεργίας
 - ♦ Οικογενειακά επιδόματα
 - ♦ Ιατρικές δαπάνες (επιστροφή εξόδων ή άμεση καταβολή)
 - ♦ Φοιτητικά επιδόματα
4. Προσωπικά έγγραφα (διαβατήριο και άδεια οδήγησης)
5. Ταξινόμηση αυτοκινήτου (νέα, μεταχειρισμένα και εισαγόμενα αυτοκίνητα)
6. Οικοδομική άδεια
7. Δήλωση στην αστυνομία (π.χ. σε περίπτωση κλοπής)
8. Δημόσιες βιβλιοθήκες (κατάλογοι, εργαλεία έρευνας)
9. Πιστοποιητικά (γεννήσεως, γάμου): αίτηση και παραλαβή
10. Εγγραφή σε ανώτερη/ανώτατη σχολή
11. Αναγγελία μετακόμισης (αλλαγή διεύθυνσης)
12. Υπηρεσίες υγείας (π.χ. πληροφορίες με διαλειτουργικό τρόπο για τη διαθεσιμότητα υπηρεσιών σε διάφορα νοσοκομεία, ραντεβού σε νοσοκομεία)

Δημόσιες υπηρεσίες για τις επιχειρήσεις:

13. Κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων
14. Φόρος επιχειρήσεων: υποβολή δήλωσης, αποστολή εκκαθαριστικού
15. ΦΠΑ: υποβολή δήλωσης, αποστολή εκκαθαριστικού
16. Καταχώριση νέας εταιρείας
17. Υποβολή στοιχείων στις στατιστικές υπηρεσίες
18. Τελωνειακές δηλώσεις
19. Άδειες σχετικές με το περιβάλλον (και υποβολή αναφορών)
20. Δημόσιες προμήθειες

Στην Ελλάδα για την παροχή των παραπάνω υπηρεσιών στα πλαίσια του Ε.Π. για την ΚτΠ, είχαν σχεδιαστεί τα παρακάτω έργα αναδιάρθρωσης του δημοσίου τομέα (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2003:15):

Α) ΚΕΝΤΡΑ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΩΝ (Κ.Ε.Π)

Δημιουργία ΚΕΠ, για να αποτελέσουν τα «ενιαία σημεία» επικοινωνίας και συναλλαγής του κράτους με τον πολίτη, σε κάθε δήμο, με υποστήριξη back office (τεχνική υποστήριξη των ΚΕΠ από αρμόδιες υπηρεσίες), ώστε να αυξηθεί ουσιαστικά ο αριθμός των ηλεκτρονικά παρεχομένων υπηρεσιών προς τον πολίτη και τις επιχειρήσεις.

Β) ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ

Αφορά το έργο «Ολοκληρωμένο πληροφοριακό σύστημα περιφερειών και τη χρηματοδότηση των έργων για το Πληροφοριακό σύστημα οργάνωσης Νομαρχιών στις εξής λειτουργικές περιοχές: Δημόσια Υγιεινή, Βιομηχανία-Εμπόριο, Πολεοδομία, Μεταφορές.

Γ) «ΣΥΖΕΥΞΙΣ»

Το "ΣΥΖΕΥΞΙΣ" αποτελεί τυπικό έργο παροχής τηλεπικοινωνιακών και τηλεματικών υπηρεσιών μεγάλης έκτασης και κλίμακας. Καλύπτει το σύνολο της Ελληνικής Επικράτειας, με παρουσία σε περίπου 1800 σημεία. Αναφέρεται σε Φορείς του Ελληνικού Δημόσιου Τομέα, οι ανάγκες των οποίων δεν περιορίζονται σε απλές τηλεφωνικές συνδέσεις αλλά περιλαμβάνουν και προηγμένες υπηρεσίες φωνής, δεδομένων και εικόνας. Στόχος είναι να διαμορφωθεί το Εθνικό Δίκτυο της Δημόσιας Διοίκησης, το οποίο θα προσφέρει στους φορείς που εντάσσονται σε αυτό υπηρεσίες όπως (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2005:28-31):

- ♦ Διασύνδεση σε ένα Ενιαίο Δίκτυο Δεδομένων και φωνής περί των 2000 φορέων της Δημόσιας Διοίκησης
- ♦ Ευρυζωνικές υπηρεσίες πρόσβασης στο Internet και υπηρεσίες Ηλεκτρονικού Ταχυδρομείου
- ♦ Διαδικτυακή Πύλη με υπηρεσίες «προστιθέμενης αξίας» (π.χ Υπηρεσίες καταλόγου, εφαρμογές τηλεσυνεργασίας κ.λ.π) σε όλους τους φορείς της Δημόσιας Διοίκησης
- ♦ Υποδομή ασφάλειας για την έκδοση ψηφιακών πιστοποιητικών
- ♦ Ηλεκτρονικό σύστημα Τηλεκπαίδευσης (Σύγχρονης και Ασύγχρονης)
- ♦ Υπηρεσίες Τηλεδιάσκεψης
- ♦ Δωρεάν τηλεφωνία τόσο μεταξύ των Υπηρεσιών του Φορέα, όσο και για όλες τις συνδεδεμένες Υπηρεσίες.

Δ) TAXISNET 2

Στόχος είναι ο αυξημένος βαθμός ηλεκτρονικής αλληλεπίδρασης των πολιτών με το φορολογικό σύστημα, με συνέπεια την εξοικονόμηση χρόνου και χρήματος για τον φορολογούμενο και για το Υπουργείο και την αύξηση της αποτελεσματικότητας και της ταχύτητας του φορολογικού συστήματος. Στα πλαίσια του έργου αναπτύσσονται:

- ♦ Εφαρμογές για την ασφαλή και αξιόπιστη παροχή ηλεκτρονικών υπηρεσιών και συναλλαγών προς τους Φορολογούμενους, ισοδύναμων με αυτές που παρέχονται στις ΔΟΥ.
- ♦ Σύστημα που θα επιτρέπει την ασφαλή, αξιόπιστη και ενήμερη διασύνδεση των δεδομένων του διαδικτυακού κόμβου TAXISNet με τη βάση δεδομένων TAXIS
- ♦ Δικτυακός κόμβος για την εξυπηρέτηση των χρηστών των ηλεκτρονικών υπηρεσιών (TAXISnet), με ενημερωτικό υλικό και επικοινωνιακά εργαλεία για την πληροφοριακή υποστήριξη του Πολίτη.
- ♦ Αναβαθμισμένη τεχνολογική υποδομή για την παροχή αξιόπιστων ηλεκτρονικών υπηρεσιών φορολογικής εξυπηρέτησης σε αυξανόμενο αριθμό πολιτών

Ε) ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΡΟΜΗΘΕΙΕΣ

Οι προμήθειες στο δημόσιο τομέα είναι ένας κοινωνικά ευαίσθητος τομέας με σημαντικές επιπτώσεις στην λειτουργία τόσο των ιδιωτικών επιχειρήσεων όσο

και των δημόσιων υπηρεσιών. Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις -προμηθευτές του δημοσίου ανέρχονται σε 400-500 και εξυπηρετούν περί τις 200 δημόσιες υπηρεσίες. Συνολικά, κάθε χρόνο διακινούνται 4500 κωδικοί προϊόντων διαφόρων κατηγοριών (είδη διατροφής, χαρτικά, πλαστικά, έπιπλα, ηλεκτρικός εξοπλισμός, φαρμακευτικά προϊόντα, στρατιωτικός, αθλητικός, βιομηχανικός, τηλεπικοινωνιακός ερευνητικός εξοπλισμός, φωτογραφικά είδη, μέσα μεταφοράς, αναλώσιμα, είδη κατασκευής, είδη πρώτης ανάγκης) συνολικής αξίας περί τα 3,5 δισ. €. Η ηλεκτρονικοποίηση του συστήματος των δημόσιων προμηθειών θα συντελέσει σε:

- ♦ Αύξηση της ταχύτητας διεκπεραίωσης των αιτήσεων αγοράς και των παραγγελιών
- ♦ Συνάθροιση των παραγγελιών για την αξιοποίηση της αγοραστικής δύναμης του κάθε Οργανισμού (καλύτερες τιμές στα ευρέως χρησιμοποιούμενα υλικά και μείωση του διαχειριστικού κόστους που προκύπτει από την κατάτμηση των αγορών).
- ♦ Κεντρική διαχείριση και έλεγχο των προμηθειών κάθε Οργανισμού από την ελέγχουσα (για κάθε υλικό) υπηρεσία.

ΣΤ) «ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΕΙΣΘΕ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ»

Το Πρόγραμμα «ΑυτοΔιοικείσθε Ηλεκτρονικά» αφορά την ηλεκτρονικοποίηση των λειτουργιών των δήμων, με στόχο την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών προς τον πολίτη. Μέσω αυτού του Προγράμματος θα παρέχονται τυποποιημένα πακέτα εξοπλισμού και υπηρεσιών ανάλογα με το μέγεθος του κάθε δήμου, τις ανάγκες και την υφιστάμενή του κατάσταση από πλευράς ανάπτυξης πληροφοριακών συστημάτων.

Με βάση την επαγγελματική εμπειρία μας όσον αφορά τις συναλλαγές με τις Δημόσιες Υπηρεσίες, θα λέγαμε ότι αν και έχουν βελτιωθεί τα τελευταία χρόνια, αυτές αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες στη μεταξύ τους συνεργασία και στην ανταλλαγή πληροφοριών. Εντούτοις, οι επίσημες προβλέψεις το 2002 ανέφεραν ότι ως το 2005 θα είχε εξασφαλιστεί η πλήρης ηλεκτρονική επικοινωνία μεταξύ πολιτών, επιχειρήσεων και δημοσίων υπηρεσιών (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:26). Όπως επισημάναμε ήδη, οι ίδιες επίσημες πηγές τόνιζαν κυρίως την έλλειψη σύγχρονων λειτουργικών συστημάτων (ικανών να εξασφαλίζουν την ομαλή και ασφαλή ανταλλαγή δεδομένων) και εκτιμούσαν ότι αυτή έχει σαν αποτέλεσμα την ταλαιπωρία των πολιτών, οι οποίοι για να διεκπεραιώσουν μια υπόθεσή τους χρειάζεται να απευθυνθούν σε διάφορες υπηρεσίες και συχνά καλούνται να επαναλάβουν την ίδια ακριβώς διαδικασία κάθε φορά που θέλουν να διεκπεραιώσουν την ίδια ή άλλη υπόθεση (ο.π.:25-26). Κατά την άποψή μας, τα εν λόγω προβλήματα αντανakλούν την ανωριμότητα του συνολικού συστήματος λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών. καθώς και την ελλιπή επικοινωνία και ανταλλαγή δεδομένων μεταξύ των υπηρεσιών. Το κύριο πρόβλημα εντοπίζεται στη διαχείριση των πληροφοριών που διαθέτουν οι υπηρεσίες. Ενώ δηλαδή είναι κάτοχοι τεράστιου όγκου πληροφοριών από προηγούμενες συναλλαγές, δεν έχουν την ικανότητα ή τη δυνατότητα να τις επαναχρησιμοποιήσουν χωρίς την προσέλευση (και τον επακόλουθο συνωστισμό) των πολιτών στις υπηρεσίες. Αυτά τα ζητήματα όμως, δε μπορούν να λυθούν μόνο με την προμήθεια και εγκατάσταση εξελιγμένων πληροφοριακών συστημάτων και δικτύων, αλλά χρειάζονται αλλαγές στην οργάνωση και στον τρόπο λειτουργίας των ίδιων των υπηρεσιών.

Η στρατηγική για την ΚτΠ, παράλληλα με το στόχο που έθετε ως το 2005 για εξοπλισμό όλων των δημοσίων υπηρεσιών με σύγχρονα λειτουργικά συστήματα, προέβλεπε τη δικτύωση και ηλεκτρονική ενοποίηση των υπηρεσιών ώστε να δημιουργηθεί η μία και μοναδική υπηρεσία εξυπηρέτησης του πολίτη (one-stop services) δηλαδή τα ΚΕΠ (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:26). Όμως ως το τέλος του 2004, δεν είχε επιτευχθεί ούτε αυτός ο δεύτερος στόχος (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2005:80). Βέβαια τα δημιουργηθέντα ΚΕΠ λειτουργούν προς αυτή την κατεύθυνση και έχουν επιτύχει ως ένα βαθμό αυτό το στόχο, αλλά ακόμα και σήμερα δεν έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες. Συγκεκριμένα, δεν έχει επιτευχθεί η ενοποίηση των βάσεων δεδομένων όλων των υπηρεσιών, ακόμα δε και η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ τμημάτων της ίδιας υπηρεσίας είναι δυσχερής και πολλές φορές αδύνατη. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η Υπηρεσία του Ι.Κ.Α. Το τμήμα μητρώου του Ι.Κ.Α. ήταν (όχι τυχαία) το πρώτο που εξοπλίστηκε με σύγχρονα μηχανογραφικά συστήματα και νέες τεχνολογίες δίνοντας τη δυνατότητα στον κάθε ενδιαφερόμενο εργοδότη, να υποβάλλει ηλεκτρονικά την Α.Π.Δ. και να πληρώνει ηλεκτρονικά τις εισφορές του. Επίσης, έδωσε τη δυνατότητα κατάργησης των καρτελών ενσήμων και την αντικατάστασή τους με νέες, που εκδίδονται απευθείας από το μηχανογραφικό σύστημα, το οποίο υπολογίζει τις καταβαλλόμενες εισφορές και τα ένημα των εργαζομένων. Παρόλα αυτά, το σύστημα (όπως μας ανέφερε προϊσταμένη τέτοιου τμήματος του ΙΚΑ) αδυνατεί να υπολογίσει συνολικά τα ένημα ενός εργαζόμενου που προέρχονται από διαφορετικά καταστήματα του ΙΚΑ κατά συνέπεια για να εκδοθεί η σχετική βεβαίωση, πρέπει ο ενδιαφερόμενος να απευθυνθεί σε κάποιο κατάστημα του Ιδρύματος με όλες τις καρτέλες ενσήμων του και να περιμένει αρκετές ημέρες για να υπολογιστεί το σύνολο και να του χορηγηθεί η επιθυμητή βεβαίωση.

Ανάλογα παράδειγματα θα μπορούσαμε να αντλήσουμε από όλες τις Δημόσιες Υπηρεσίες, με μοναδική εξαίρεση, ως ένα βαθμό, τη Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2003:21).

Αυτό που πρέπει να επισημανθεί εδώ είναι ότι η στρατηγική που διατείνεται πως έχει ως επίκεντρο τον πολίτη και την εξυπηρέτησή του, πρωταρχικά εκσυγχρονίζει τις υπηρεσίες και τα τμήματα των υπηρεσιών που έχουν άμεση σχέση με την είσπραξη φόρων, εισφορών και οποιωνδήποτε άλλων εσόδων προερχόμενων από τους πολίτες. Άρα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι μια τέτοια στρατηγική εξυπηρετεί κατά κύριο λόγο τη δημοσιονομική πολιτική και δευτερευόντως την κοινωνική.

2.6 Η δυνατότητα πρόσβασης στις δημόσιες πληροφορίες

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, πλανάται μια αισιόδοξη άποψη, ότι η ελεύθερη και εύκολη πρόσβαση στις δημόσιες πληροφορίες, από κάθε ενδιαφερόμενο πολίτη και επιχειρηματία, εξασφαλίζει τον έλεγχο στις πολιτικές διακυβέρνησης και συνακόλουθα τη διαφανή λειτουργία του κράτους. Αδιαμφισβήτητα, η δυνατότητα πληροφόρησης και ελέγχου, από την πλευρά του πολίτη, των διαφόρων κρατικών μηχανισμών *αυξάνει τις πιθανότητες* διαφανούς διακυβέρνησης και διευθέτησης υποθέσεων που άπτονται του δημοσίου ενδιαφέροντος (π.χ. η διαδικασία που ακολουθείται για τη δημοπράτηση των δημοσίων έργων). Πρέπει όμως να παρατηρήσουμε, αφενός, ότι αυτή η

δυνατότητα δεν εξασφαλίζει κιόλας τη διαφάνεια. Αφετέρου, ακόμα και όταν εξασφαλίζεται διαφάνεια, ο πολίτης μπορεί να περιορίζεται στο ρόλο του θεατή, χωρίς να έχει πραγματικά πρόσβαση και επιρροή στα κέντρα λήψης αποφάσεων (π.χ. δε μπορεί να γνωμοδοτήσει για τη διαδικασία που ακολουθείται για τη δημοπράτηση των δημοσίων έργων, ούτε για το νομοθετικό πλαίσιο στο οποίο στηρίζεται η διαδικασία).¹⁹

Πάντως τα σχέδια της ελληνικής κυβέρνησης για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση, προέβλεπαν την ανάπτυξη μηχανισμών και κέντρων όπου ο κάθε ενδιαφερόμενος πολίτης θα μπορούσε να έχει πρόσβαση στις δημόσιες πληροφορίες ακόμα και αν ο ίδιος δεν είχε τη δυνατότητα και τη γνώση να κάνει χρήση των νέων τεχνολογιών της πληροφορικής. Με αυτό το σκεπτικό δημιουργήθηκαν τα Κ.Ε.Π. υποστηριζόμενα από τους κατά περίπτωση αρμόδιους φορείς (Υπουργεία, Δημόσιες υπηρεσίες, Ο.Τ.Α. κλπ), καθώς και μια πλειάδα ιστοχώρων στο internet, όπου ο κάθε πολίτης μπορεί να πληροφορείται και να συναλλάσσεται με το Δημόσιο για επιμέρους ζητήματα. Θεωρήθηκε ότι με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η απλοποίηση των διαδικασιών. Κάτι τέτοιο όμως δεν έχει επιβεβαιωθεί μέχρι σήμερα. Από την επαγγελματική εμπειρία μας όσον αφορά τη λειτουργία αυτών των μηχανισμών, έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

1. Σε πρώτη φάση υπήρξε επιτακτική ανάγκη να απλοποιηθούν τα διάφορα έντυπα ώστε η επεξεργασία τους να γίνεται ευκολότερα και γρηγορότερα. Αυτό διευκόλυνε μεν τις εμπλεκόμενες υπηρεσίες στην καταγραφή και επεξεργασία των διαφόρων στοιχείων, από την άλλη όμως, σε πολλές περιπτώσεις, η κωδικοποίησή τους είναι τόσο πολύπλοκη που ο ενδιαφερόμενος δυσκολεύεται να την κατανοήσει και χρειάζεται να καταφύγει σε ειδικό για τη συμπλήρωση ενός απλού εντύπου. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελεί το έντυπο δήλωσης φορολογίας εισοδήματος Ε1 και τα συμπληρωματικά του έντυπα: είναι αδύνατο για το μέσο πολίτη να το συμπληρώσει χωρίς τη βοήθεια λογιστή. Επίσης, χωρίς υπερβολή, ο μέσος πολίτης, δηλαδή ο πολίτης που έχει ένα μέσο μορφωτικό επίπεδο, μόλις που μπορεί να συμπληρώσει χωρίς βοήθεια μία απλή φόρμα αίτησης. Μία μεγάλη μερίδα του πληθυσμού που έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (π.χ. ηλικιωμένοι, κάτοικοι απομακρυσμένων περιοχών, αναλφάβητοι) αδυνατούν να εκτελέσουν ακόμα και αυτή την πολύ απλή διαδικασία, πόσο μάλλον να αποκτήσουν πρόσβαση στις ηλεκτρονικές υπηρεσίες για τη διεκπεραίωση των συναλλαγών τους με τις δημόσιες υπηρεσίες.
2. Ο όγκος των πληροφοριών είναι τόσο μεγάλος, ώστε οπωσδήποτε δε μπορούμε να μιλάμε για πρόσβαση σε όλες. Έτσι όμως μένουν έξω από το όλο σύστημα επεξεργασίας οι πληροφορίες εκείνες που μπορεί να είναι χρήσιμες και απαραίτητες για κάποιο ενδιαφερόμενο, αλλά για τις δημόσιες υπηρεσίες να μην είναι βαρύνουσας σημασίας ώστε να τις επεξεργαστούν και να τις συμπεριλάβουν στις βάσεις δεδομένων τους. Για παράδειγμα πληροφορίες για πολύ εξειδικευμένα επαγγέλματα και τις διαδικασίες έναρξης επιτηδεύματος που πιθανόν να χρειαστούν. Βέβαια,

¹⁹ Βέβαια, δε μπορούμε να καταλήξουμε σε εύκολες γενικεύσεις, μιας και σε ορισμένους τομείς, όπως της προστασίας του περιβάλλοντος υφίσταται δικαίωμα πληροφόρησης, ενεργητικής και παθητικής, των ευρωπαίων πολιτών. (Βλ. Σύμβαση Αρχών 1998, οδηγία 90/313 ΕΟΚ και οδηγία 2003/4ΕΚ για την περιβαλλοντική πληροφόρηση [Σιούτη Γ. (2003), *Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος*, Αθήνα:Σάκκουλα, σελ.171-181, Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε. (2005), *Δίκαιο του Περιβάλλοντος*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σελ.83-87]).

πρόκειται για πληροφορίες που μπορεί να ενδιαφέρουν λίγους, αλλά, σύμφωνα με τα όσα έχουν εξαγγελθεί για την ηλεκτρονική διακυβέρνηση και την ισότητα των πολιτών, δεν πρέπει να αγνοούνται από το σύστημα, διότι έτσι οι ενδιαφερόμενοι αντιμετωπίζονται σαν πολίτες 2^{ης} κατηγορίας, με λιγότερα δικαιώματα. Όσον αφορά τα ΚΕΠ, οι στόχοι της κυβέρνησης, (οι οποίοι ταυτίζονται εν μέρει με τους στόχους της Λισσαβώνας) για παροχή καλύτερων υπηρεσιών προς τον πολίτη και για δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας, δε φαίνεται να έχουν επιτευχθεί

3. Βέβαια η λειτουργία των πολυάριθμων Κ.Ε.Π., από το 2003, προσέφερε πολλά στην επικοινωνία μεταξύ πολιτών και Δημοσίου, με κυριότερη συνεισφορά την έκδοση διαφόρων δημοσίων εγγράφων, χωρίς οι πολίτες να χρειάζεται να απευθυνθούν σε κάθε υπηρεσία ξεχωριστά. Όμως, μέχρι σήμερα η συμβολή των Κ.Ε.Π. στην αναπτυξιακή πολιτική της χώρας περιορίζεται ως αυτό το σημείο. Στην ουσία αδυνατούν όπως προαναφέραμε να παράσχουν υπηρεσίες και πληροφορίες αρμοδιότητας όλων των δημοσίων φορέων. Επίσης, αδυνατούν να διεκπεραιώσουν πολύπλοκες διαδικασίες, όπως παρατηρούν οι ίδιοι οι υπάλληλοι. Εξάλλου, οι θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν με την ίδρυσή τους ήταν αρκετές, αλλά δεν έλυσαν το πρόβλημα της ανεργίας. Θα λέγαμε μάλιστα ότι όσον αφορά τις εργασιακές σχέσεις, η ίδρυση των ΚΕΠ είχε αρνητικές επιπτώσεις, καθώς η θέση των εργαζομένων σ' αυτά παρέμενε δυσμενής και επισφαλής για μεγάλο χρονικό διάστημα, κατά το οποίο οι εργαζόμενοι παρέμεναν απλήρωτοι ενώ εξακολουθούσαν να εργάζονται, διότι υπήρχε διαφωνία μεταξύ κεντρικής Διοίκησης και Ο.Τ.Α. για το ποιος θα αναλάβει τις σχετικές δαπάνες. Η σχέση εκμετάλλευσης από την πλευρά των κρατικών μηχανισμών προς τους εργαζόμενους είναι εδώ προφανής. Ακόμα και σήμερα, το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζομένων στα ΚΕΠ δεσμεύονται από συμβάσεις έργου ως «εργολάβου» (οκτώ ως δώδεκα μηνών) που σε καμία περίπτωση δεν τους εξασφαλίζουν μονιμότητα.

Συμπερασματικά, εκτιμούμε ότι ο κρατικός μηχανισμός, παρ' όλες τις μεταρρυθμίσεις και τις αλλαγές που έχει δεχθεί στα πλαίσια της ΚτΠ, δεν προσφέρει αποτελεσματικές και «σύγχρονες» υπηρεσίες προς τους πολίτες και τις επιχειρήσεις, πολύ περισσότερο, δεν έχει εκσυγχρονιστεί στο εσωτερικό του, όσον αφορά τις εργασιακές σχέσεις και τις σχέσεις μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών. Η «ηλεκτρονική διακυβέρνηση» είναι ένας στόχος, ο οποίος ίσως στο μέλλον επιτευχθεί, αλλά για να γίνει αυτό πρέπει να γίνουν ριζικές αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού. Βεβαίως, δεν πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι η εισαγωγή των ΤΠΕ, όπου έχει επιτευχθεί και στο βαθμό που έχει επιτευχθεί, έχει διευκολύνει τις συναλλαγές των πολιτών με τις δημόσιες υπηρεσίες, αλλά μένουν να γίνουν ακόμα πολλά. Συγκεκριμένα έχει σχεδόν ολοκληρωθεί ο εξοπλισμός τους με σύγχρονα πληροφοριακά συστήματα και η ευρυζωνική πρόσβαση στο διαδίκτυο των περισσότερων απ' αυτά. Μένει όμως να οργανωθεί το πληροφοριακό περιεχόμενό αυτών των συστημάτων και να επιτευχθεί η σύνδεση και επικοινωνία μεταξύ των υπηρεσιών.

Όσον αφορά τους δημόσιους υπάλληλους, θα λέγαμε ότι έχει επιτευχθεί ως ένα βαθμό, ο στόχος της ελληνικής κυβέρνησης ως προς την κατάρτισή τους σε θέματα πληροφορικής. Ωστόσο, δεν έχει εξασφαλιστεί η ένταξη των υπαλλήλων σε ένα ευρύτερο σύστημα εργασίας και εκπαίδευσης στα πλαίσια της Κοινωνίας

της γνώσης. Η γνώση που παρέχεται στους δημόσιους υπάλληλους, (και στους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο), είναι αποσπασματική και ελλιπής αν τη συγκρίνουμε με τις προσδοκίες για «μορφωμένους» εργαζόμενους. Κατά την άποψή μας, μια ουσιαστική αναβάθμιση, ανάπτυξη και αξιοποίηση των γνώσεων και των δεξιοτήτων στο Δημόσιο Τομέα μπορεί να επιτευχθεί μόνο στα πλαίσια ενός ευρύτερου σχεδίου αλλαγών, που θα δίνει προτεραιότητα στην ουσιαστική βελτίωση της θέσης των εργαζομένων και της ποιότητας ζωής τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. «Κοινωνία της Γνώσης» και «Βασισμένη στη γνώση οικονομία».

Η έλευση της «εποχής της πληροφορικής» δημιούργησε την ανάγκη επαναπροσδιορισμού του ρόλου της παιδείας και κυρίως της «παραγωγής γνώσης» παγκοσμίως. Τούτο αποτελεί γεγονός αδιαμφισβήτητο, αλλά και πεδίο συγκρούσεων ως προς το περιεχόμενο της γνώσης που παράγεται, την προέλευσή της και αξιοποίησή της στα πλαίσια του «ύστερου καπιταλισμού». Η «σύγχρονη» εποχή και το «σύγχρονο» σύστημα παραγωγής παρουσιάζουν την τάση σύνδεσης οικονομίας και γνώσης, με την έννοια της «μετατόπισης της θέσης της γνώσης στο επίκεντρο της παραγωγής, της οικονομίας, της αναπαραγωγής και της ζωής γενικότερα» (Γουίτλοκ-Καϊτατζή 2003:42). Έννοιες ως τώρα διαχωρισμένες, τείνουν να γίνουν ταυτόσημες υπό το πρίσμα της «βασισμένης στη γνώση οικονομίας». Αυτό συμβαίνει από τη στιγμή που το ίδιο το σύστημα παραγωγής εξελισσόμενο σε σύστημα «ευέλικτης παραγωγής», απαιτεί όλο και πιο επιτακτικά, να εντάξει στις υπηρεσίες του τη γνώση, με την έννοια ότι επιβάλλει την παραγωγή και διάδοση εκείνης της γνώσης που κρίνεται απαραίτητη για την αναπαραγωγή του. «Το αντικείμενο της γνώσης δεν επικεντρώνεται πλέον στην ‘αναζήτηση της αλήθειας’, αλλά η γνώση προσανατολίζεται στην αναζήτηση οικονομικά αξιοποιήσιμης τεχνογνωσίας» (ο.π.:47)

Ο όρος «κοινωνία της πληροφορίας», που συναντάται στα κείμενα της Ε.Ε. και στη σύγχρονη σχετική βιβλιογραφία, χρησιμοποιείται συχνότερα, έναντι του όρου “κοινωνία της πληροφορικής”, για να δηλώσει την τάση σύνδεσης των ΤΠΕ με τη γνώση. Εκφράζει, κατά την άποψή μας, την έννοια της χρήσης ΤΠΕ, όχι ως απλών εργαλείων, αλλά ως ολοκληρωμένου συστήματος μηχανών με ενσωματωμένη τεχνογνωσία, το οποίο χρησιμοποιείται για την παραγωγή αγαθών, αλλά και για να παράγει γνώση (επεξεργασία πληροφοριών, μετάδοση γνώσεων, κλπ) και το οποίο εξελίσσεται μέσω αυτής.

Η γενικότερη φιλοσοφία που τείνει να κυριαρχήσει παγκοσμίως (φυσικά προερχόμενη από τις ανεπτυγμένες οικονομικά κοινωνίες) θεωρεί ότι η γνώση πρέπει να είναι προσανατολισμένη στη «νέα οικονομία», όπως έχει διαμορφωθεί με την έλευση των νέων αυτοματοποιημένων συστημάτων παραγωγής. Τούτο σημαίνει ότι χρήσιμη γνώση είναι η τεχνική-τεχνοκρατική γνώση, η οποία προέρχεται από την επεξεργασία του τεράστιου όγκου πληροφοριών που διακινούνται μέσω των ΤΠΕ, και υπηρετούν την εξέλιξη των ίδιων (των ΤΠΕ) και της οικονομίας. Το επόμενο βήμα είναι η προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος σ’ αυτήν την αντίληψη. Έτσι, σε πολλά επίσημα κείμενα, αναφέρεται η ανάγκη προσαρμογής του εκπαιδευτικού συστήματος, ώστε να προετοιμάζει νέους, δυννητικά εργαζόμενους, εφοδιασμένους με δεξιότητες χειρισμού πληροφορικής, ικανούς να υπηρετήσουν το νέο οικονομικό σύστημα (ΥΠ.ΕΘ.Ο., 2002: 30). Ο νέος όρος που χρησιμοποιείται και αντανάκλα την εν λόγω αντίληψη, είναι λοιπόν η «βασισμένη στη γνώση οικονομία».

Σ’ αυτό το θεωρητικό και ιδεολογικό πολιτικό πλαίσιο, το οποίο σε ευρωπαϊκό επίπεδο συνοψίζεται με τη «Στρατηγική της Λισσαβώνας», δίνεται πολύ μεγάλη έμφαση στην έρευνα και την καινοτομία, (όπως είδαμε στα συμπεράσματα των Ε.Σ. που εξετάσαμε στο κεφ. 1), θεωρώντας μάλιστα ότι αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για την οικονομική μεγέθυνση, την κοινωνική ευημερία και τη μετάβαση στην «κοινωνία της γνώσης». Με δεδομένο ότι όλα τα επιτεύγματα της επιστήμης είναι αποτελέσματα έρευνας, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι το να δίνεται τόση μεγάλη σημασία στην έρευνα, είναι προς

όφελος της κοινωνίας στο σύνολό της. Όμως όταν η έρευνα προσανατολίζεται κυρίως στην εύρεση καινοτόμων μεθόδων και μηχανισμών αύξησης της παγκόσμιας παραγωγής προς όφελος του κεφαλαίου και όχι των εργαζομένων, μπορεί μεν να προκαλέσει εξέλιξη της κοινωνίας, αλλά είναι αμφίβολο αν θα βελτιώσει το βιοτικό επίπεδο της μεγάλης πλειονότητας των ανθρώπων που την απαρτίζουν. Με αυτό το σκεπτικό, θα εξετάσουμε στο παρόν κεφάλαιο ορισμένα ζητήματα που αφορούν την «Κοινωνία της γνώσης» ή τη «Βασισμένη στη γνώση Οικονομία».

3.1 Γνώση και εργασία.

Πριν προχωρήσουμε στη σύνδεση της γνώσης με την εργασία, θα πρέπει να δούμε τι θεωρείται γνώση από τη σύγχρονη ιδεολογία και τι πραγματικά είναι γνώση. Για τους υποστηρικτές της «οικονομίας της γνώσης», γνώση προκύπτει από την επεξεργασία των πληροφοριών που παράγονται και διακινούνται με τη χρήση των νέων τεχνολογιών σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας ή αλλιώς «γνώση απλώς σημαίνει πρόσβαση στην τεχνολογία με την απόκτηση σχετικών δεξιοτήτων» (Βελισσαρίου 2005).

Για να κατανοήσουμε πόσο μπορεί να διαστρεβλώσει την πραγματικότητα μια γενικότητα όπως η προηγούμενη, κρίνουμε αναγκαίο να γίνει διαχωρισμός των δύο εννοιών: πληροφορίας και γνώσης. Πληροφορία με την πολύ γενική έννοια του όρου, μπορεί να είναι οποιοδήποτε ερέθισμα ή μήνυμα δέχεται ο άνθρωπος νους αντιλαμβανόμενος τη γύρω απ' αυτόν πραγματικότητα (Καϊτατζή-Γουίτλοκ, 2003:27, 34). Ως τέτοια και μόνο όμως, η πληροφορία είναι αδύνατο να οδηγήσει σε δράση.²⁰ Για να αποτελέσει η πληροφορία χρήσιμο εργαλείο για τον άνθρωπο και να μετατραπεί σε γνώση, πρέπει πρώτα απ' όλα να επιλεγεί, από τον τεράστιο όγκο των πληροφοριών, εκείνη που θα αποτελέσει το έναυσμα για περαιτέρω επεξεργασία, ανάλογα με το αποτέλεσμα που επιθυμεί ο ενδιαφερόμενος (Γουίτλοκ-Καϊτατζή, 2003:33,43). Σε δεύτερη φάση λοιπόν πρέπει να την επεξεργαστεί ο ενδιαφερόμενος, ώστε να προκύψουν συμπεράσματα, να επαναληφθεί (όπως το πείραμα) και τέλος να γίνει ευρέως αποδεκτό το αποτέλεσμα (Φραγκομιχελάκης, 2003, Γουίτλοκ-Καϊτατζή, 2003:44-45). Αυτή είναι μια διαδικασία την οποία στην απλή της μορφή, ακολουθεί ο κάθε άνθρωπος σε όλη τη διάρκεια της ζωής του και σχετίζεται με το σύνολο των εμπειριών του. όμως, όταν μιλάμε για γενικά παραδεκτή γνώση ή επιστημονική γνώση, η διαδικασία είναι πολύπλοκη και σε πολλές περιπτώσεις χρονοβόρα.

Αν θέλουμε λοιπόν να ορίσουμε τη γνώση, μπορούμε να πούμε ότι αυτή είναι το αποτέλεσμα μιας εμπειρικής διαδικασίας, τεκμηριωμένης και ευρέως αποδεκτής (Φραγκομιχελάκης, 2003). Κατ' αυτή την έννοια, η γνώση εμπεριέχει

²⁰ Όπως αναφέρει ο Φραγκομιχελάκης (2003: κεφ.1), ακολουθώντας σχετική ανάλυση του Cornforth (1988:233), η γλώσσα χρησιμοποιείται για να θέτει ερωτήματα και να προτείνει απαντήσεις και αυτά τα ερωτήματα δεν είναι μονάχα της ποικιλίας του "τί", αλλά και της ποικιλίας του "γιατί". Αυτό συμβαίνει επειδή το ερώτημα "γιατί;" εξαρτάται φυσικά από την ικανότητα της άρνησης, αφού το "γιατί;" πηγαίνει μαζί με το "γιατί όχι;», άρα η απλή πρόσληψη του ερεθίσματος απαντά μόνο στο "τί". «Οι πληροφορίες – που αποτελούν απαντήσεις σε ερωτήματα της ποικιλίας «τι;» – έχουν περιορισμένο χαρακτήρα σε σύγκριση με τις γνώσεις – που αποτελούν απαντήσεις σε ερωτήματα της ποικιλίας «γιατί;» και «γιατί όχι;». Είναι λοιπόν απαράδεκτο να συγχέουμε τις μεν με τις δε ή να συγχέουμε την πληροφόρηση με τη μετάδοση-απόκτηση γνώσεων.

την πληροφορία, η οποία αποτελεί έννοια σαφώς πιο περιορισμένη. Η πληροφορία υπεισέρχεται στο πρώτο στάδιο της διαδικασίας παραγωγής γνώσης και μετά από «επεξεργασία», οδηγεί στη γνώση. Η γνώση είναι κρίση που εκφέρεται δημόσια και γίνεται δεκτή ως αληθής και έγκυρη. Είναι λοιπόν «μια υπόθεση δημόσια και γι' αυτό δεσμευτική» (σε αντίθεση με τη γνώμη, που είναι και αυτή κρίση, αλλά αποτελεί καθαρά προσωπική υπόθεση: αρχίζει και σταματά σ' αυτόν που την εκφέρει) (ο.π.).

Η γνώση όμως δε μπορεί να ειπωθεί σαν έννοια ή διαδικασία αυτόνομη και απόλυτα αντικειμενική, αλλά σαν δυναμική διαδικασία κοινωνικά προσδιορισμένη, η οποία επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες και εξελίσσεται μέσα από τις επιδράσεις τους. Βασικά ζητήματα που αφορούν τη γνώση είναι το ποιος την εκμεταλλεύεται, ποιος τη διαμορφώνει, ποιος τη γνωρίζει, για ποιο σκοπό τη χρησιμοποιούν και επιχειρούν να την αλλάξουν αυτά τα υποκείμενα. Στην παρούσα εργασία μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα το ποιος έχει πρόσβαση στη γνώση και σε ποιο βαθμό, και πρωτίστως ποιος ελέγχει τη γνώση και επιτρέπει υπό όρους την πρόσβαση σ' αυτήν.

Εστιάζοντας στη δυναμική φύση της γνώσης, τονίζουμε ότι αυτή είναι μια διαδικασία επανάληψης και χρήσης της ήδη υπάρχουσας κάθε φορά γνώσης, η οποία όμως εμπλουτίζεται με νέα στοιχεία, διορθώνεται και αναπροσαρμόζεται μέσα από εμπειρικές καταστάσεις, οδηγώντας κάθε φορά σε μεγαλύτερη εμβάθυνσή της (Γουίτλοκ-Καϊτατζή, 2003:43-45). Άρα, η γνώση, για να υφίσταται χρειάζεται τη δράση που θα την εξελίξει. Σύμφωνα με τον Flores (1987, όπως αναφέρεται στο Φραγκομιχελάκη 2003). όλες οι γνωστικές λειτουργίες (και η μνήμη) βασίζονται σε *σχηματικές παραστάσεις*. Μια σχηματική παράσταση (schème) εκφράζει την «οργάνωση» η οποία χαρακτηρίζει μια πράξη (π.χ. την οδήγηση αυτοκινήτου, το χειρισμό μιας εργαλειομηχανής, κλπ.). Εφαρμόζεται και επικαιροποιείται κάθε φορά που η σχετική πράξη πραγματοποιείται σε παρόμοιες καταστάσεις (π.χ., η σχηματική παράσταση που αποκτήθηκε κατά την οδήγηση ενός συγκεκριμένου αυτοκινήτου, μπορεί να εφαρμοστεί στην οδήγηση και άλλων αυτοκινήτων). Κατά τη διάρκεια της εφαρμογής της, η σχηματική παράσταση αφομοιώνει τα νέα στοιχεία που εμφανίζονται στην κάθε κατάσταση, ώστε να μπορεί να «λειτουργεί». Έτσι συντελείται μια γνωστική διαδικασία. Αυτό σημαίνει ότι η γνώση είναι δράση: *γνωρίζω σημαίνει ότι δρω επί ενός αντικειμένου εξομοιώνοντάς το με μια ορισμένη σχηματική παράσταση* (Φραγκομιχελάκης, 2003).

Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με τις επαγγελματικές γνώσεις, δηλαδή τις γνώσεις που εφαρμόζουν και διαμορφώνουν οι εργαζόμενοι ασκώντας το επάγγελμά τους. Οι γνώσεις αυτές εξελίσσονται καθώς εξελίσσεται και η ίδια η εργασιακή διαδικασία. Εμπλουτίζονται, βελτιώνονται και παγιώνονται ως γενική επαγγελματική γνώση, που αποτελεί εφόδιο και μέσο διαπραγμάτευσης του εργαζόμενου για την κατοχύρωση ή τη βελτίωση της θέσης του. Μέσα λοιπόν από τη διαδικασία της εργασίας, η γνώση εξελίσσεται. Όταν όμως αυτή η γνώση μείνει αχρησιμοποίητη για μεγάλο χρονικό διάστημα, φθείρεται, εξασθενεί και τέλος παροπλίζεται ως ξεπερασμένη (Φραγκομιχελάκης, 2003). Αυτό μπορεί να συμβεί ιδιαίτερα όταν ένας εργαζόμενος μείνει άνεργος για μεγάλο διάστημα. Εφόσον επανενταχθεί στην παραγωγική διαδικασία, καλείται να αποκτήσει νέες γνώσεις και δεξιότητες, αλλά έχει ήδη χάσει εκείνες που κατείχε ως εργαζόμενος και μαζί τους ένα μέσο διαπραγμάτευσης, γεγονός που τον φέρνει σε δυσμενή θέση έναντι της εργοδοσίας. Αναγκάζεται να ξεκινήσει πάλι από την αρχή, να «προσαρμοστεί» στις νέες συνθήκες και να δεχτεί τους όρους που ορίζει ο εργοδότης.

Η γνώση που έχει ενσωματωθεί στην παραγωγή, αποτελεί μέρος των παραγωγικών δυνάμεων (Σταμάτης 2003:43). Ως τέτοια, αποτελεί επίσης σημαντικό παράγοντα στη διαμόρφωση των παραγωγικών σχέσεων. Καθίσταται, όπως επισημαίνει η Καϊταζή-Γουίτλοκ (2003:42), «κεφάλαιο αιχμής» και «μοχλός νομής» της εξουσίας και του πλούτου. Από τη μια πλευρά έχουμε τις γνώσεις και τις πληροφορίες που έχουν ενσωματωθεί στα μέσα παραγωγής (τεχνολογία) και έχουν μετατραπεί σε τμήμα του κεφαλαίου, και απ' την άλλη τις γνώσεις που κατέχουν οι εργαζόμενοι (τεχνογνωσία). Αυτή η συνεχής ενσωμάτωση της γνώσης στα μέσα παραγωγής και σήμερα στα υψηλής τεχνολογίας, έχει οδηγήσει σε «αντικειμενοποίηση» όλο και περισσότερων γνώσεων (Φραγκομιχελάκης, 2003).

Η κατοχή της γνώσης και της πληροφορίας αποτελεί μέσο πίεσης και από τις δύο πλευρές: της εργοδοσίας απ' τη μια, που κατέχει τα μέσα παραγωγής, και της εργατικής δύναμης απ' την άλλη, που δεν κατέχει τα μέσα παραγωγής, αλλά έχει αποκτήσει σημαντική τεχνογνωσία σχετική με αυτά τα μέσα και με τη χρήση τους στην παραγωγή. Η σχέση αυτή στη βάση της παραμένει συγκρουσιακή. Κυρίως σήμερα που τα επιτεύγματα της τεχνολογίας και η εισαγωγή της εξελιγμένης πληροφορικής σε όλα τα στάδια και σε όλες τις μορφές παραγωγής φαίνεται να απειλούν κατά πολλούς, την ίδια την ανθρώπινη εργασία. Πράγματι, υπάρχει ένας διάχυτος φόβος εκ μέρους των εργαζομένων ότι η τεχνολογία θα τους υποκαταστήσει, γι' αυτό και πολλές φορές υπάρχει μια αρνητική στάση έναντι των εξελιγμένων συστημάτων παραγωγής.

Μπορεί τελικά η υψηλή τεχνολογία να αντικαταστήσει πλήρως την ανθρώπινη συμμετοχή στην παραγωγή; Μονολεκτικά θα απαντούσε κανείς όχι. Αλλά η απάντηση σε ένα τόσο πολύπλοκο ερώτημα δεν είναι απλή, ούτε μπορεί να δοθεί μέσα σε λίγες γραμμές. Θα λέγαμε όμως ότι η τεχνολογία από μόνη της δεν είναι ικανή να εξελιχθεί και να αντιμετωπίσει ολοκληρωτικά την παραγωγική διαδικασία. Ακόμα και τα πιο εξελιγμένα συστήματα παραγωγής, που υποκαθιστούν σε πολλά σημεία την ανθρώπινη νοημοσύνη είναι αδύνατο να λειτουργήσουν χωρίς αυτήν. Η ανθρώπινη συμμετοχή λοιπόν στην παραγωγή παραμένει η βασική παραγωγική δύναμη (Φραγκομιχελάκης 2003). Ο φόβος της υποκατάστασής της, καλλιεργείται κυρίως από την ίδια την εργοδοσία, ως απειλή για να περιορίσει και να μειώσει τις αντιδράσεις από την πλευρά των εργαζομένων. Είναι μια μορφή άσκησης πίεσης και ελέγχου της εργατικής δύναμης. Πάντως ο φόβος παραμένει, και είναι αυτός του περιορισμού των θέσεων εργασίας και της ανεργίας.

Παράλληλα, η ανάγκη αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, βασικός παράγοντας αναπαραγωγής του ίδιου του καπιταλιστικού συστήματος, έχει οδηγήσει τα τελευταία χρόνια στην υιοθέτηση νέων μορφών εργασίας, όπως η «κυκλική εργασία». Με το όρο αυτό εννοείται η πρακτική σύμφωνα με την οποία οι εργαζόμενοι σε μία επιχείρηση επανατίθενται εκτός εργασίας και καταρτίζονται ή επανεκπαιδεύονται, ενώ κατά την περίοδο αυτής της διαδικασίας, αντικαθίστανται από άνεργους (Παπαβασιλείου 2000:1). Κατά την άποψή μας, αυτή η πρακτική δίνει μεν τη δυνατότητα στον άνεργο να εργαστεί για μικρό χρονικό διάστημα, (και ενδεχομένως αυτό να επαναληφθεί αρκετές φορές μέχρι να βρει μόνιμη εργασία), όμως, το γεγονός ότι κάθε φορά τοποθετείται σε διαφορετική εργασία με διαφορετικές ίσως αρμοδιότητες και σε διαφορετικό εργασιακό περιβάλλον, περιορίζει τις δυνατότητες αποκρυστάλλωσης γνώσεων και δεξιοτήτων. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι η κυκλική εργασία διαφέρει από τις

«αλυσίδες κινητικότητας»²¹ που ευνοούν την απόκτηση δεξιοτήτων και ενισχύουν τη θέση του εργαζόμενου που συμμετέχει σ' αυτές.

Η γνώση ενσωματώνεται στην παραγωγική διαδικασία ανάλογα με τις ιστορικο-κοινωνικές συνθήκες (Φραγκομιχελάκης, 2003). Είναι μια διαδικασία δυναμική που, με βάση αυτές τις συνθήκες, παίρνει άλλη μορφή και περιεχόμενο, εξυπηρετεί διαφορετικό σκοπό κάθε φορά και συνδέεται πάντα με τον καταμερισμό εργασίας και τον ταξικό διαφορισμό που χαρακτηρίζουν κάθε κοινωνικό σχηματισμό (Σταμάτης, 2003: 45). Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι ιστορικο-κοινωνικές συνθήκες πριν από τη βιομηχανική επανάσταση, δεν καθιστούσαν αναγκαία την ενσωμάτωσή της γνώσης και των επιστημών στην παραγωγική διαδικασία, όπως συνέβη κατά τη διάρκεια και μετά από αυτή την επανάσταση, μέχρι και σήμερα. Πάντως, η γνώση ήταν ζητούμενο σε όλες τις κοινωνίες και σε ορισμένες αποτέλεσε βασικό μοχλό εξέλιξής τους, αφού μέσα απ' αυτήν ο άνθρωπος κατάφερε να δαμάσει τη φύση, να διαμορφώσει ένα κατάλληλο περιβάλλον διαβίωσης και να αναπτύξει τις τεχνικές και το πνεύμα του. Όμως καμία άλλη εκτός από τη σύγχρονη κοινωνία δε διεκδικούσε τον τίτλο «κοινωνία της γνώσης» (Φραγκομιχελάκης, 2003). Φαίνεται ότι τούτο συμβαίνει διότι δίδεται μέγιστη σημασία στην αξιοποίηση και ενσωμάτωση των εξελισσόμενων γνώσεων στην παραγωγική διαδικασία. Είναι βέβαια «φυσικό» να επιλέγονται εκείνες οι γνώσεις που εξυπηρετούν τις οικονομικοκοινωνικές συνθήκες κάθε φορά. Σήμερα, με την εξέλιξη του καπιταλιστικού κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού και το πέρασμα στα λεγόμενα «ευέλικτα» συστήματα παραγωγής στα πλαίσια μιας παγκόσμιας αγοράς, φαίνεται να επιλέγεται εκείνη η γνώση που εξυπηρετεί την ανάπτυξη της τεχνολογίας της πληροφορίας και τη διάχυσή της μέσα από ένα παγκόσμιο δίκτυο παραγωγής, σε τέτοιο βαθμό που να επιτρέπει τη συνοχή και συνεργασία διαφορετικών και γεωγραφικά απομακρυσμένων παραγωγικών μονάδων. Η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας έχει συμβάλει σε μεγάλο βαθμό σ' αυτή τη διαδικασία μετάδοσης γνώσεων και σύνδεσης των επιμέρους διαδικασιών της παραγωγής, ακόμα και όταν αυτές λαμβάνουν χώρα σε διαφορετικούς γεωγραφικά τόπους. Από πολλούς θεωρητικούς αυτή η εξέλιξη ερμηνεύεται σαν το αποτέλεσμα της ανάγκης για δημιουργία συνοχής ανάμεσα σε πολυάριθμες διαδικασίες, που αναζητούσαν ένα νέο σύστημα οργάνωσης και ελέγχου της παραγωγής χωρίς τοπικές, περιφερειακές και εθνικές θεσμικές δεσμεύσεις, ανάγκη που δημιουργήθηκε στο τέλος της περιόδου του «φορντισμού» (Χτούρης, 1997: 22).

Πάντως, στην «κοινωνία της γνώσης», ο κάθε άνθρωπος είναι υποχρεωμένος να «μορφώνεται», να αποκτά γνώσεις, αλλά μόνο γνώσεις στενά συνδεδεμένες με την άσκηση του επαγγέλματος, «επαγγελματικές γνώσεις». Ο εργαζόμενος καλείται πλέον να αφομοιώσει τις γνώσεις εκείνες που του είναι χρήσιμες για να ασκήσει το επάγγελμά του και καλείται να το κάνει καθ' όλη τη διάρκεια του επαγγελματικού του βίου, για να μπορεί συνεχώς να προσαρμόζεται στις συνθήκες που επιβάλλουν τα νέα συστήματα παραγωγής. Η μόρφωσή του δεν

²¹ Οι «αλυσίδες κινητικότητας» αφορούν διαδικασίες κατά τις οποίες οι εργαζόμενοι, οι επιχειρήσεις και οι διάφοροι εμπλεκόμενοι φορείς μιας περιοχής ή ενός κλάδου, αναπτύσσουν δράσεις που επιτρέπουν την απόκτηση, από την πλευρά των εργαζομένων, επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους ζωής, καταλαμβάνοντας αλυσιδωτά διαφορετικές θέσεις εργασίας. Μια τέτοια διεργασία ευνοεί τους εργαζόμενους, διότι αποκτούν γνώσεις που πραγματικά αμείβονται, τις επιχειρήσεις, διότι δεν επιβαρύνονται με το κόστος της επιπλέον κατάρτισης και τέλος την περιοχή ή τον κλάδο, διότι οι δεξιότητες που αποκτώνται δε χάνονται, αλλά αξιοποιούνται μέσα στα πλαίσιά της. (Φραγκομιχελάκης, 2003).

αποσκοπεί στην απόκτηση γνώσεων με την έννοια της γενικής παιδείας ή της μόρφωσης που εκείνος θα επιλέξει, αλλά των κερματισμένων γνώσεων που του επιτρέπουν να εργάζεται σε συνθήκες που αλλάζουν, με απασχόληση μη μόνιμη (Φραγκομιχελάκης, 2003, Κάτσικας & Σωτήρης 2003:59). Με άλλα λόγια, δεν τον αφήνουν να κατέχει ολοκληρωμένη γνώση, για να ελέγχεται ευκολότερα από την εργοδοσία. Υπό αυτή λοιπόν την πολύ περιορισμένη έννοια και με αυτό τον ιδιόμορφο τρόπο, συνδέεται η γνώση με την εργασία και ταυτόχρονα με την εκπαίδευση. Η πολιτική της Ε.Ε. προς αυτή την κατεύθυνση αποκρυσταλλώνεται στους στόχους που τέθηκαν στη Λισσαβόνα το Μάρτιο του 2000 (Ε.Σ., 2000:12-13): μετατροπή των σχολείων και των κέντρων κατάρτισης σε πολυλειτουργικά τοπικά κέντρα μάθησης και προώθηση της συνεργασίας τους με επιχειρήσεις προς αμοιβαίο όφελος, καθορισμός των νέων βασικών δεξιοτήτων που πρέπει να παρέχει η διά βίου μάθηση (δεξιότητες πληροφορικής, ξένες γλώσσες, τεχνολογική αντίληψη, επιχειρηματικό πνεύμα και κοινωνικές δεξιότητες) και ανάπτυξη κοινής ευρωπαϊκής μορφής βιογραφικών σημειωμάτων, η οποία θα χρησιμοποιείται εθελοντικά, ώστε να ευνοείται η κινητικότητα με την ευκολότερη αξιολόγηση των γνώσεων που έχουν αποκτηθεί, τόσο από τα ιδρύματα εκπαίδευσης και κατάρτισης όσο και από τους εργοδότες.

Υπάρχει γενικά μια τάση να ωθείται το άτομο προς την εκπαίδευση εκείνη που θα το εντάξει αποτελεσματικά στην παραγωγική διαδικασία, ενώ ταυτόχρονα αποσυνδέει το εκπαιδευτικό σύστημα από το παραγωγικό, με την έννοια ότι αφαιρεί από τον εργαζόμενο το δικαίωμα να απαιτεί επαγγελματική αποκατάσταση βάσει των τίτλων σπουδών και τον αποτρέπει από την εν γένει διεκδίκηση επαγγελματικών δικαιωμάτων (Φραγκομιχελάκης, 2003). Μ' αυτόν τον τρόπο ο εργαζόμενος τείνει να γίνει πειθήνιο όργανο του κεφαλαίου. Η απειλή της ανεργίας και η πίεση προς τα κάτω των μισθών (μέσω της αποσύνδεσης των τίτλων σπουδών από τα επαγγελματικά δικαιώματα), έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση της κερδοφορίας του κεφαλαίου και την επιδείνωση των όρων εργασίας σε παγκόσμιο επίπεδο.

Αρα, στη «σύγχρονη» κοινωνία, το να ταυτίζεται η γνώση με τις επαγγελματικές γνώσεις, οδηγεί σε τάση απόκτησης από την πλευρά των ατόμων γνώσεων όχι γενικών, αλλά κυρίως αυτών των γνώσεων που θεωρούνται απαραίτητες για την ύπαρξή τους ως «απασχολήσιμων» και ως ατόμων που πρέπει να προσαρμοστούν και να λειτουργήσουν στα πλαίσια μιας καπιταλιστικά οργανωμένης κοινωνίας ειδικότερα στα πλαίσια μικρότερων ομάδων, όπως αυτές που αποτελούν το εργασιακό περιβάλλον. Στην τελευταία περίπτωση, η ενσωμάτωση του ατόμου εξαρτάται από την επιτυχή αφομοίωση όχι μόνο των απαραίτητων γνώσεων, αλλά και από την ικανότητά του να ενσωματωθεί στην εργασιακή ομάδα και στην επιχείρηση (Φραγκομιχελάκης, 2003). Με άλλα λόγια, το απασχολήσιμο άτομο, για να ενσωματωθεί, οφείλει να (έχει την ικανότητα να) αφομοιώσει της επαγγελματικές γνώσεις της συγκεκριμένης ομάδας και τις «κοινωνικές δεξιότητες» που απαιτεί η επιχείρηση, πέρα από τις επαγγελματικές γνώσεις τις οποίες αυτό διαθέτει ήδη (προηγούμενες βασικές γνώσεις και εμπειρία).

Η «γνώση» στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία παίρνει λοιπόν μια διάσταση πολύ διαφορετική από την ευρεία έννοια του όρου. Ως επαγγελματική γνώση, ενσωματώνεται στην εργασία και, δεδομένου ότι η εργασία είναι αντικείμενο συναλλαγής μεταξύ κατόχου της εργατικής δύναμης και εργοδότη, η εν λόγω γνώση αποτελεί αντικείμενο συναλλαγής μεταξύ τους (Φραγκομιχελάκης, 2003). Η γνώση λοιπόν που άλλοτε αποτελούσε στόχο του ανθρώπου για να

κατανοήσει τη φύση και τον ίδιο τον άνθρωπο και να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματά του, στη σύγχρονη κοινωνία, γίνεται εμπόρευμα που μετριέται και κοστολογείται ανάλογα με το πόσο βελτιώνει ή αυξάνει την κερδοφορία του κεφαλαίου. Θα λέγαμε δηλαδή ότι η γνώση αποτελεί ένα εργαλείο στα χέρια του κατόχου και του χρήστη, αλλά και αντικείμενο διεκδίκησης, εκ μέρους των ιδιοκτητών των μέσων παραγωγής από τη μια πλευρά και των εργαζομένων από την άλλη. Τούτο το τελευταίο πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα, διότι αποτελεί αιτία συγκρούσεων μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών. Ο εργοδότης από τη μια πλευρά κατέχει τα μέσα παραγωγής στα οποία έχει ενσωματωθεί γνώση, την οποία θεωρεί ότι του ανήκει, ενώ ταυτόχρονα επιθυμεί ο εργαζόμενος που χειρίζεται τα μέσα παραγωγής να κατέχει μια ποσότητα γνώσεων ώστε να μπορεί να επιτύχει τη μέγιστη δυνατή παραγωγή. Δεν επιθυμεί όμως τη βελτίωση των γνώσεων του εργαζόμενου και την περαιτέρω ειδίκευσή του, εάν αυτή του επιτρέπει να διεκδικήσει περισσότερα δικαιώματα και αύξηση του μισθού. Ο εργαζόμενος από την άλλη, επιθυμεί τη βελτίωση των γνώσεών του, ώστε να μπορεί να ασκήσει πίεση προς την εργοδοσία και ταυτόχρονα να νιώσει μεγαλύτερη ασφάλεια και σιγουριά ότι δε θα «χάσει τη δουλειά του». Ο καθένας δηλαδή από την πλευρά του προσπαθεί να ιδιοποιηθεί ή να ελέγχει την επαγγελματική γνώση και τη θεωρεί ως μέσο διαπραγμάτευσης και ως διακύβευμα ταξικής αντιπαράθεσης (Φραγκομιχελάκης 2003).

3.2. Οι μηχανισμοί μετάδοσης γνώσεων.

Η Ευρωπαϊκή πολιτική, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 (κυρίως με τη Διακήρυξη της Σορβόνης το 1998), είχε προσανατολιστεί προς την διαμόρφωση εκπαιδευτικού συστήματος (όλων των βαθμίδων), προσαρμοσμένου στις επιταγές της «παγκόσμιας αγοράς». Το ζητούμενο δεν ήταν λοιπόν η οργάνωση ενός σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος μετάδοσης γνώσεων και ένταξης των ατόμων στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, αλλά η μετάδοση γνώσεων αναγκαίων για τη λειτουργία της αγοράς. Τις τελευταίες δεκαετίες, ο προσανατολισμός αυτός είναι φανερός σε όλες τις εκφάνσεις της παιδείας. Το πλαίσιο πολιτικής της Ε.Ε., όπως αναφέρεται στη στρατηγική της Λισσαβώνας, περιλαμβάνει μέτρα και μεταρρυθμίσεις για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, η οποία πλέον επεκτείνεται σε διάρκεια και καλύπτει σχεδόν όλες τις ηλικίες του ενεργού πληθυσμού, δηλαδή:

- Πρωτοβάθμια εκπαίδευση: βασική εκπαίδευση.
- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση: σύνθετη εκπαίδευση με επαγγελματικές κατευθύνσεις.
- Μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση: επαγγελματική εξειδίκευση.
- Τριτοβάθμια εκπαίδευση: επιστημονική ειδίκευση.
- Δια βίου μάθηση: συνεχής επαγγελματική κατάρτιση.

Συγκεκριμένα, όπως έχουμε ήδη αναφέρει στον άξονα για την εκπαίδευση και την κατάρτιση της «Στρατηγικής της Λισσαβώνας», το Ε.Σ. είχε επισημάνει

την αναγκαιότητα της προσαρμογής των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων στις νέες συνθήκες διαμόρφωσης μιας «κοινωνίας της γνώσης», λαμβάνοντας όμως υπόψη την «εθνική ποικιλομορφία». Ο συγκεκριμένος άξονας εστίαζε κυρίως στη σπουδαιότητα για την οικονομική μεγέθυνση και την απασχόληση, του μοντέλου της «δια βίου μάθησης». Για να επιτευχθεί ο γενικός στόχος για την εκπαίδευση και την κατάρτιση, το Ε.Σ. έθεσε τους παρακάτω επιμέρους στόχους (Ε.Σ., 2000:12-13):

1. Ετήσια αύξηση των κατά κεφαλήν επενδύσεων σε ανθρώπινο δυναμικό.
2. Υποδιπλασιασμό, ως το 2010, του αριθμού των ατόμων από 18 έως 24 ετών που δε συνεχίζουν την εκπαίδευση και την κατάρτισή τους μετά την ολοκλήρωση του κύκλου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.
3. Οργάνωση των σχολείων και των κέντρων κατάρτισης σε τοπικά κέντρα μάθησης, με σύγχρονες μεθόδους, με δικτύωση των σχολείων, των ερευνητικών κέντρων, των κέντρων κατάρτισης και των επιχειρήσεων για καλύτερη συνεργασία, και τη σύνδεση όλων των εκπαιδευτικών κέντρων με το διαδίκτυο.
4. Καθορισμό των βασικών δεξιοτήτων που πρέπει να παρέχει η δια βίου μάθηση: δεξιότητες πληροφορικής, ξένες γλώσσες, τεχνολογική αντίληψη, επιχειρηματικό πνεύμα και κοινωνικές δεξιότητες ή ατομικές ικανότητες²² και τη θέσπιση ευρωπαϊκού διπλώματος βασικών δεξιοτήτων πληροφορικής.
5. Προώθηση της κινητικότητας των σπουδαστών, των εκπαιδευτικών και του προσωπικού κατάρτισης και έρευνας.
6. Κατάρτιση κοινής ευρωπαϊκής μορφής βιογραφικού σημειώματος.

Δύο χρόνια μετά, στη σύνοδο της Βαρκελώνης, το Ε.Σ. έθεσε 4 συγκεκριμένους στόχους για τον εκσυγχρονισμό των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων (Ε.Σ., 2002:19):

1. Προώθηση και εφαρμογή των μέτρων σύμφωνα με τη διαδικασία Μπολόνιας-Πράγας (βλ. κεφάλαιο 3.5).
2. Βελτίωση της εκμάθησης βασικών δεξιοτήτων (πληροφορικής και ξένων γλωσσών) από πολύ μικρή ηλικία.
3. Δικτύωση των σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ανά την Ευρώπη.
4. Ένταξη της «ευρωπαϊκής διάστασης» στις βασικές δεξιότητες των μαθητών.

Οι αλλαγές και οι μεταρρυθμίσεις που προωθούνται από την Ε.Ε., τείνουν λοιπόν να δημιουργήσουν ένα ενιαίο ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό σύστημα λαμβάνοντας υπόψη, όπως αναφέρουν, τις εθνικές ιδιαιτερότητες. Είναι δε προφανές ότι η πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων μέσα από τη στρατηγική για την ΚτΠ, εστιάζει στη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού μας συστήματος σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Ε.Ε. Δίνει όμως έμφαση στην εισαγωγή και χρήση των ΤΠΕ σε όλους τους τομείς της παιδείας θέτοντας τους παρακάτω άξονες (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:31-39):

1. **Διδασκαλία της πληροφορικής στην πρωτοβάθμια κιόλας εκπαίδευση.**

Η πληροφορική θεωρείται ότι πρέπει να αποτελεί μάθημα βασικής παιδείας, ώστε να μπορούν οι μαθητές από μικρή ηλικία να εξοικειωθούν

²² Με τους όρους «κοινωνικές δεξιότητες» ή «ατομικές ικανότητες» αποκαλούνται σε κείμενα της Ε.Επ η προσαρμοστικότητα, η ανοχή έναντι των άλλων και της εξουσίας, η ομαδική εργασία, η ανεξαρτησία, η επίλυση προβλημάτων και η ανάληψη ρίσκων (Ε.Επ. 2001:11).

με τις νέες τεχνολογίες, να αποκτούν απαραίτητες για τη μετέπειτα πορεία τους δεξιότητες, να προετοιμάζονται νωρίς για την ένταξή τους στην «κοινωνία της πληροφορίας» και έτσι να «εξασφαλίζεται η ισότιμη συμμετοχή τους στο αυριανό ψηφιακό οικονομικό και κοινωνικό γίγνεσθαι» (ΥΠ.ΕΘ.Ο., 2002: 32).

2. Προσαρμογή των προγραμμάτων σπουδών στη χρήση των ΤΠΕ ως εργαλείων μάθησης.

Οι νέες εκπαιδευτικές μέθοδοι, βασισμένες στην πληροφορική, προσαρμοσμένες στα νέα δεδομένα μπορούν να δώσουν ώθηση στην ανταλλαγή απόψεων, ιδεών και πρακτικών και να συντελέσουν στη διαμόρφωση μιας νέας «μορφωμένης» γενιάς, έτοιμης να προσαρμοστεί στις επιταγές της νέας οικονομίας.

3. Συνεχής κατάρτιση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων στη χρήση και δημιουργία ψηφιακής τεχνολογίας.

Επιμόρφωση και κατάρτιση των εκπαιδευτικών στις νέες τεχνολογίες, ώστε να μπορούν να μεταδώσουν τις γνώσεις αλλά και να μεταλαμπαδεύσουν στους εκπαιδευόμενους τις νέες αντιλήψεις για τη σύγχρονη νοοτροπία της κοινωνίας της πληροφορίας (ο.π.:32).

4. Βελτίωση των υποδομών ΤΠΕ (εξοπλισμός και δικτύωση) σε σχολεία, πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα.

Η σύγχρονη εκπαιδευτική πολιτική προσανατολίζεται στην εφαρμογή σχεδίων δράσης για τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, με την προμήθεια τεχνολογικών εργαλείων, όπως υπολογιστές, λογισμικά ανοιχτού κώδικα, έργα δικτύωσης και σύγχρονα επικοινωνιακά συστήματα, στα οποία μπορούν να έχουν πρόσβαση μαθητές, φοιτητές, εκπαιδευτικοί και ερευνητές (ο.π.:33).

5. Ενίσχυση και προώθηση της παραγωγής και διάχυσης εκπαιδευτικού λογισμικού, κυρίως ανοιχτού κώδικα, και εκπαιδευτικού υλικού για τους εκπαιδευτές και τους εκπαιδευόμενους.

Οι απαιτήσεις του σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος είναι αυξημένες και κρίνεται αναγκαία η προσαρμογή του εκπαιδευτικού υλικού στα νέα δεδομένα, για το καλύτερο αποτέλεσμα μετάδοσης της γνώσης σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Τέτοια προσπάθεια αποτελεί η ψηφιοποίηση όσο το δυνατό μεγαλύτερου μέρους του έντυπου και οπτικοακουστικού υλικού που χρησιμοποιείται στη διδασκαλία, καθώς και η παραγωγή νέων εκπαιδευτικών εγχειριδίων για εκπαιδευτικούς και εκπαιδευόμενους (ο.π.:36). Επίσης, η προμήθεια και χρήση λογισμικού ανοιχτού κώδικα κρίνεται απαραίτητη για την καλύτερη συνεργασία μεταξύ των διαφόρων εμπλεκόμενων φορέων και για την περαιτέρω ανάπτυξη των τεχνολογιών, δεδομένου ότι δίνει τη δυνατότητα στο χρήστη να επέμβει στον πηγαίο κώδικα και να τον προσαρμόσει στις απαιτήσεις και τις ανάγκες του και παράλληλα να εμπλουτίσει και κατ' επέκταση να εξελίξει το ίδιο το εργαλείο (λογισμικό) (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2003:18).

6. Ενίσχυση της έρευνας με χρηματοδοτήσεις και αξιοποίηση των ΤΠΕ.

Η σύγχρονη οικονομία απαιτεί τη λειτουργία ευέλικτων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, που παρέχουν υψηλής ποιότητας γενική παιδεία με δυνατότητα σύντομης εξειδίκευσης, και τη σύσταση σύγχρονων και «αποτελεσματικών» για τη νέα τάξη πραγμάτων ερευνητικών κέντρων. Όπως αναφέρθηκε και προηγούμενα, η έρευνα θα πρέπει να ενισχυθεί τόσο σε ανθρώπινο δυναμικό, όσο και σε υλικοτεχνική υποδομή για να παράγεται έργο που θα μπορεί να διοχετευθεί άμεσα στην παραγωγική διαδικασία (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:38-39).

Σχολιάζοντας τα παραπάνω, έχουμε να παρατηρήσουμε, κατά πρώτο, ότι επιχειρείται η υιοθέτηση νέων παιδαγωγικών μοντέλων, όπου οι εκπαιδευτικές μέθοδοι προσαρμόζονται στις νέες τεχνολογίες, χωρίς όμως να συμβαίνει και το αντίστροφο. Υπάρχει βέβαια μια αλληλεπίδραση, αλλά η κυρίαρχη τάση είναι η προσαρμογή των εκπαιδευτικών διαδικασιών στα νέα μοντέλα ΤΠΕ. Μια τέτοια διαδικασία άκρως εξαρτημένη από τις ΤΠΕ, είναι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση, όπως θα δούμε στο επόμενο υποκεφάλαιο (3.3). Γενικότερα, εκτιμούμε ότι η χρήση των ΤΠΕ στη μαθησιακή διαδικασία μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη της συνεργασίας, της επικοινωνίας και της ανταλλαγής πρακτικών και απόψεων μεταξύ ατόμων και ιδρυμάτων γεωγραφικά απομακρυσμένων, αλλά δεν μπορεί να αντιμετωπίσει όλα τα προβλήματα που προκύπτουν στη μαθησιακή διαδικασία.

Όσον αφορά τα προγράμματα «εκπαίδευσης εκπαιδευτών», κατά την άποψή μας, έχει ως στόχο τη δημιουργία μιας νέας κατηγορίας εκπαιδευτικών, κατ' ουσία λειτουργών της κρατικής βούλησης, ικανών να προσαρμόζονται και να εφαρμόζουν τις αλλαγές που προωθούνται κάθε φορά στο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο θα πρέπει να «μεταλλάσσεται» σύμφωνα με την εξέλιξη της Κοινωνίας της Πληροφορίας. Η πολιτική εξουσία παρουσιάζει αυτή τη στρατηγική ως αναγκαία και τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών ως απαραίτητη για τη μετάβαση της χώρας μας στην «κοινωνία της γνώσης». Αυτή η νέα γενιά εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων μεταφέρει μια νέα νοοτροπία, προσαρμοσμένη στη νεοεισαχθείσα παγκόσμια κουλτούρα της Κοινωνίας της Πληροφορίας, και θεωρείται αρωγός στην προσπάθεια εδραίωσής της. Παρατηρούμε ότι, ενώ δίνεται βάρος στη διαδικασία της επιμόρφωσής τους και στο ρόλο τους ως εκπαιδευτικών, παραγκωνίζεται ο ρόλος τους ως εργαζομένων. Έτσι εκφράζεται μια γενικότερη αντίληψη, τη οποία επισημάναμε ήδη και η οποία αποδίδει όλα τα προβλήματα της παιδείας στην έλλειψη νέων δεξιοτήτων και γνώσεων, ενώ δεν εξετάζει καν τα εργασιακά προβλήματα, όπως οι παγωμένοι μισθοί, η στασιμότητα διορισμών εκπαιδευτικών, οι ύπαρξη των ωρομισθίων εκπαιδευτικών, κ.α. Αυτά θεωρούνται δευτερεύουσας σημασίας ζητήματα που θα ξεπεραστούν ως δια μαγείας, αν καταφέρει η ελληνική κοινωνία να κερδίσει μια θέση ανάμεσα στις ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης και να γίνει «ανταγωνιστική στην παγκόσμια αγορά».

Σχετικά με τον 4^ο άξονα, τονίζεται συχνά ότι τα τελευταία χρόνια οι προσπάθειες των ελληνικών κυβερνήσεων έχουν αποδώσει ως ένα σημείο όσον αφορά στον εξοπλισμό και τη δικτύωση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Σύμφωνα με μελέτη του ΥΠ.Ε.Π.Θ., ως τον Ιούνιο 2005, είχαν δικτυωθεί το 100% των σχολείων της δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Γυμνάσια, Λύκεια, ΤΕΕ, ΙΕΚ), το 98,71% των δημοτικών σχολείων και το 49,68% των νηπιαγωγείων (ΥΠ.Ε.Π.Θ. 2005:16). Πάντως, αν και τα έργα υποδομής μπορούν να βελτιώσουν σε μεγάλο βαθμό την εκπαιδευτική διαδικασία, διερωτώμεθα πόσο εύχρηστα μπορεί να είναι όλα αυτά τα τεχνικά μέσα για ένα εκπαιδευτικό σύστημα

όπως το ελληνικό, όταν δεν έχουν λυθεί προηγουμένως βασικά προβλήματα όπως οι ελλείψεις σε κτίρια και σε εκπαιδευτικό προσωπικό. Ως γνωστό, οι δαπάνες για την παιδεία δεν έχουν αυξηθεί σημαντικά εδώ και δεκαετίες, και οι εκάστοτε κυβερνήσεις δεν μερίμνησαν για την επάρκεια των σχολικών κτιρίων, ούτε έλαβαν ικανοποιητικά μέτρα για να υπάρχει επάρκεια εκπαιδευτικών και διοικητικού προσωπικού. Παρόλα αυτά, δαπανώνται τα τελευταία χρόνια υπέρογκα ποσά για την προμήθεια τεχνολογικού εξοπλισμού που σε πολλές περιπτώσεις παραμένει ανεκμετάλλευτος.

Ένα πολύ βασικό και συναφές ζήτημα κατά την άποψή μας, είναι οι ανισότητες μεταξύ των επιμέρους περιοχών της χώρας μας σε θέματα παιδείας. Πολλά σχολεία σε πολλές περιοχές της ελληνικής περιφέρειας παρουσιάζουν σοβαρότατα προβλήματα λειτουργίας. Ιδιαίτερα, η έλλειψη γενικότερων υποδομών, κυρίως επικοινωνιακών και συγκοινωνιακών, στις απομακρυσμένες περιοχές, έχει αντίκτυπο στη λειτουργία των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Όταν υφίσταται ακόμα έλλειψη σχολείων και κατάλληλων κτιριακών εγκαταστάσεων, δύσκολη ή και αδύνατη πρόσβαση στα σχολεία της επαρχίας λόγω της έλλειψης επαρκούς συγκοινωνιακού δικτύου, έλλειψη ηλεκτροδότησης και ακόμα απλών καθημερινών μέσων, πώς είναι δυνατό να μιλάμε για ένταξη των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της περιφέρειας στην ΚτΠ; Οι δυνατότητες και οι ευκαιρίες που ίσως δίνει η χρήση των ΤΠΕ στον τομέα της εκπαίδευσης δεν είναι ίσες για όλους τελικά. Έτσι όμως προκύπτει ο κίνδυνος δημιουργίας παιδείας «δύο ταχυτήτων», και τα προβλήματα που θα προκύψουν θα είναι πολύ σοβαρότερα σε λίγα χρόνια.

Άλλο ένα σημείο που αξίζει να θίξουμε είναι η διάχυση λογισμικού ανοιχτού κώδικα. Πρόκειται για ένα εύχρηστο εργαλείο, το οποίο διατίθεται δωρεάν και μπορεί να συμβάλλει στην καλύτερη και αποτελεσματικότερη συνεργασία μεταξύ εκπαιδευομένων, εκπαιδευτών και φορέων, για την ανταλλαγή και διάδοση γνώσεων. Η χρήση του έχει δύο πλεονεκτήματα: α) είναι εύχρηστο και ευπροσάρμοστο στις ανάγκες του χρήστη (οπότε και της εκπαιδευτικής διαδικασίας) και β) δεν απαιτείται δαπάνη για την αγορά άδειας χρήσης του, οπότε ο χρήστης δεν εξαρτάται από τον κατασκευαστή-προμηθευτή. Παρ' όλα αυτά, η διάχυσή του είναι περιορισμένη, γεγονός που οφείλεται, κατά την άποψή μας, στη στρατηγική των μεγάλων μονοπωλιακών εταιρειών παραγωγής λογισμικού.

Όσον αφορά τις δαπάνες για την έρευνα, είναι γνωστό ότι το μεγαλύτερο μέρος τους αφορά την ενίσχυση της τεχνικής-πρακτικής έρευνας της «έρευνας σε τεχνολογίες αιχμής» όπως αποκαλείται από την κυβέρνηση, σε βάρος της βασικής (πρωτογενούς), η οποία υποβαθμίζεται έτσι σε ρόλο δευτερεύοντα και συμπληρωματικό (Κάτσικας & Σωτήρης 2003:69).

Εν κατακλείδι, εκτιμούμε ότι μεθοδεύεται τα τελευταία χρόνια μια υποβάθμιση των κοινωνικών και θεωρητικών επιστημών, ενώ αντίθετα προωθείται και ενισχύεται οικονομικά ο κλάδος των ΤΠΕ. Από μια άποψη, τούτο είναι «λογικό», εφόσον αυτός ο κλάδος αποτελεί τη βάση για την εφαρμογή και την ανάπτυξη του νέου κοινωνικού μοντέλου που «αρμόζει» στην ΚτΠ. Έχει επικρατήσει η αντίληψη ότι αυτός ο κλάδος είναι πιο «χρήσιμος», διότι έχει άμεσα αποτελέσματα στην οικονομική μεγέθυνση και σ' αυτόν στηρίζεται η οργάνωση και η ανάπτυξη της κοινωνίας. Παρατηρείται λοιπόν μια μεθοδική ώθηση των μαθητών προς τις «επιστήμες των πληροφοριών», που ξεκινά από την πρώτη κιόλας βαθμίδα της εκπαίδευσης, και ταυτόχρονα μια αυξητική τάση ίδρυσης σχετικών τμημάτων σε όλα τα πανεπιστήμια, τεχνολογικά ιδρύματα και ινστιτούτα κατάρτισης, καθώς και ραγδαία αύξηση των εισακτέων σ' αυτά τα τμήματα.

Επιδιώκεται με κάθε τρόπο και με κάθε μέσο (βασική εκπαίδευση, τριτοβάθμια εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση, εκπαίδευση από απόσταση, αυτομόρφωση) η απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων πληροφορικής, τόσο εκ μέρους των εκπαιδευτικών, μαθητών και φοιτητών, όσο και εκ μέρους των εργαζομένων σε όλους τους κλάδους της οικονομίας. Τρανό παράδειγμα αποτελούν τα πολυάριθμα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης σε θέματα πληροφορικής, για άνεργους και εργαζόμενους, τα οποία χρηματοδοτούνται και υλοποιούνται υπό την καθοδήγηση όλων των υπουργείων και κυρίως των Υπουργείων Ανάπτυξης και Απασχόλησης. Τα περισσότερα από αυτά τα προγράμματα αφορούν άνεργους, οι οποίοι ωθούνται στην απόκτηση δεξιοτήτων πληροφορικής για να αυξήσουν τις πιθανότητες εύρεσης εργασίας. Από πληροφορίες που συλλέξαμε άτυπα από το τοπικό γραφείο του ΟΑΕΔ Χανίων, οι περισσότεροι άνεργοι που παραπέμπονται σε τέτοιου είδους προγράμματα, έχουν μικρές πιθανότητες να χρησιμοποιήσουν, σε εύλογο διάστημα, τις δεξιότητες πληροφορικής που θα αποκτήσουν μέσω αυτής της κατάρτισης. Εντούτοις, οι σύμβουλοι του ΟΑΕΔ παροτρύνουν τους άνεργους να ενταχθούν σε τέτοια προγράμματα, ακόμα και αν το βασικό επάγγελμά τους δεν απαιτεί γνώσεις πληροφορικής, με το σκεπτικό ότι ο άνεργος, (και κατ' επέκταση ο εργαζόμενος) θα αποκτήσει δεξιότητες που θα τον βοηθήσουν στην εξεύρεση κάποιας απασχόλησης, ακόμα και αν δεν είναι εκείνη που επιθυμεί, (ή θα βοηθήσουν τον εργαζόμενο να βελτιώσει την εργασία που ήδη κάνει). Στην πραγματικότητα όμως, υπό τις παρούσες συνθήκες, οι εν λόγω καταρτιζόμενοι σπάνια μπορούν να αξιοποιήσουν τις συγκεκριμένες δεξιότητες.

3.3. Η συμβολή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στην «Κοινωνία της Γνώσης».

Μέσα στις νέες τάσεις της εκπαίδευσης και της μετάδοσης γνώσεων, συγκαταλέγεται και η νέα εκδοχή του παιδαγωγικού μοντέλου της *εξ αποστάσεως εκπαίδευσης*. Οι υποστηρικτές αυτής της μεθόδου διατείνονται ότι προσφέρει μια πλειάδα δυνατοτήτων και επιλογών τόσο στον εκπαιδευτή όσο και στον εκπαιδευόμενο, για την ευκολότερη και καλύτερη μετάδοση και πρόσβαση στη γνώση (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:33, 38). Η εκπαίδευση από απόσταση, άρχισε να εφαρμόζεται από τα τέλη του 19^{ου} αι. στις αναπτυγμένες χώρες, χρησιμοποιώντας ποικίλες μεθόδους επικοινωνίας: αλληλογραφία, εφημερίδες και άλλα ΜΜΕ, κλπ. Γενικά, αποτελεί μια μέθοδο διδασκαλίας που δεν απαιτεί τη φυσική παρουσία των εμπλεκομένων και ως εκ τούτου, «καταργεί» τους γεωγραφικούς και φυσικούς περιορισμούς. Θεωρείται αποτελεσματική, ακόμα δε περισσότερο σήμερα, με την ανάπτυξη και τη χρήση σύγχρονων μέσων, όπως οι υπολογιστές νέας γενιάς, που παρέχουν τη δυνατότητα επεξεργασίας μεγάλου όγκου πληροφοριών, και το διαδίκτυο (Παντανό-Ρόκου 2002:23-24).

Το βασικό μαθησιακό εργαλείο αυτού του παιδαγωγικού μοντέλου, στη σύγχρονη μορφή του, είναι η δημιουργία και ανάπτυξη ενός δυναμικού ψηφιακού περιβάλλοντος (ο.π.:21). Τούτο σημαίνει ότι απαιτείται ο συνδυασμός και η συνεργασία υπερμέσων-πολυμέσων (Η/Υ και άλλων περιφερειακών συσκευών που μπορούν να επεξεργάζονται κείμενο, ήχο και στατική ή κινούμενη εικόνα), επιμέρους δικτύων και του διαδικτύου (internet). Όλα αυτά τα νέα μέσα δίνουν δυνατότητες ευελιξίας κατά τη μαθησιακή διαδικασία και ανάπτυξης νέων μορφών μετάδοσης γνώσεων (ο.π.:22).

Έτσι, η εκπαίδευση από απόσταση είναι μια διαδικασία που διαφέρει σε βάθος από την «παραδοσιακή» μέθοδο της συμβατικής μάθησης, δηλαδή την εκπαιδευτική διαδικασία που απαιτεί τη φυσική παρουσία διδάσκοντα και διδασκόμενου. Δεν υπάρχει η έννοια της «τάξης», καθώς ο διδασκόμενος «μαθαίνει» μόνος του χρησιμοποιώντας όλα τα δυνατά μέσα επικοινωνίας και το αντίστοιχο εκπαιδευτικό υλικό, υπό την εξ αποστάσεως καθοδήγηση του διδάσκοντα, ο οποίος και τον αξιολογεί ανά τακτά χρονικά διαστήματα (ο.π.:23).

Μια τέτοια διαδικασία απαιτεί την εφαρμογή προσαρμοσμένων στις ιδιαίτερες ανάγκες της εκπαιδευτικών μεθόδων, «ευέλικτων» και συνεχώς εξελισσόμενων. Η αναζήτηση των καταλληλότερων πρακτικών είναι κυρίως υπό τη μέριμνα του ίδιου του εκπαιδευτή, ο οποίος μετατρέπεται σε «αρχιτέκτονα της μαθησιακής διαδικασίας» (ο.π.:27, 57). Η επιλογή των κατάλληλων «διδασκικών στρατηγικών», δηλαδή των μεθόδων και των εργαλείων που θα χρησιμοποιηθούν κάθε φορά, εξαρτάται από τη φύση του γνωστικού αντικειμένου, τις δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία και την ίδια την προσωπικότητα διδασκόμενου και διδάσκοντα (ο.π.:58). Η εκπαίδευση από απόσταση είναι δηλαδή ένα ευέλικτο παιδαγωγικό μοντέλο που προσαρμόζεται στις ανάγκες του εκπαιδευόμενου και της εκάστοτε μαθησιακής διαδικασίας, επιτυγχάνοντας «εξατομικευμένη μάθηση» (ο.π.:57). Δεν είναι στατική, αλλά διαμορφώνεται ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης τριών βασικών συνιστωσών: του εκπαιδευτή, του εκπαιδευόμενου και του περιβάλλοντος (φυσικού και κοινωνικού) όπου εξελίσσεται η εκπαίδευση (ο.π.:40). Οι συνιστώσες αυτές υπάρχουν βέβαια και στη διαδικασία της συμβατικής μάθησης, με τη βασική διαφορά όμως ότι στην εκπαίδευση από απόσταση, το περιβάλλον δεν είναι η «τάξη», αλλά τα τεχνολογικά μέσα, τα εργαλεία που χρησιμοποιούν εκπαιδευτής και εκπαιδευόμενος για να επικοινωνούν (ο.π.:44, 49).

όμως, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η μάθηση είναι αποτέλεσμα ανταλλαγής γνώσεων, εμπειριών, στάσεων, αξιών μεταξύ των συμμετεχόντων στη μαθησιακή διαδικασία. Είναι αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης των εμπλεκόμενων ατόμων μεταξύ τους και με το εξωτερικό περιβάλλον (ο.π.:36-37). Τα εξωτερικά ερεθίσματα που λαμβάνει το άτομο κατά τη μαθησιακή διαδικασία (λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία με άλλα άτομα, ήχοι και εικόνες) είναι καθοριστικά για την περαιτέρω εξέλιξή του. Κυρίως είναι μια διαδικασία κατά τη οποία το άτομο δρα ως μέλος μιας ομάδας και όχι απομονωμένο. Το ζητούμενο κατά την εκπαιδευτική διαδικασία δεν είναι μόνο η μετάδοση στεγνών γνώσεων, είναι και η εμπειρία που θα αποκομίσει το άτομο και θα αποτελέσει το έναυσμα για την επεξεργασία των γνώσεων που έχει λάβει. Στην εκπαίδευση από απόσταση μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν αυτά τα στοιχεία, αλλά σε πολύ μικρό βαθμό. Ο εκπαιδευόμενος σπάνια έρχεται σε οπτική επαφή με τον εκπαιδευτή και ακόμα σπανιότερα ή και καθόλου με άλλους εκπαιδευόμενους. Η επικοινωνία γίνεται κυρίως μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας και αποκτά ως εκ τούτου απρόσωπο χαρακτήρα. Έτσι, μειώνονται οι πιθανότητες να έχουμε αποτελέσματα όμοια με εκείνα του εκπαιδευτικού μοντέλου που απαιτεί φυσική παρουσία. Και μπορεί να οδηγήσει σε ανάπτυξη σχέσεων, ανταλλαγή απόψεων, ανάληψη συλλογικών δράσεων, κλπ.

Βέβαια, η εκπαίδευση από απόσταση δύσκολα μπορεί να αξιολογηθεί, δεδομένου ότι εφαρμόστηκε μόλις τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα. Παρόλα αυτά, μπορούμε να διακρίνουμε κάποια από τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά της, όπως τα αναφέρει η Παντανό-Ρόκου (2002: 49).

Στα πλεονεκτήματα μπορούμε να συμπεριλάβουμε ότι:

-παρέχει μεγαλύτερη ελευθερία στα ωράρια μελέτης,

- παρουσιάζει μεγάλη προσαρμοστικότητα στις ατομικές ανάγκες μάθησης,
- δίνει τη δυνατότητα καλύτερης οργάνωσης του τρόπου μελέτης,

Στα *μειονεκτήματα* μπορούμε να συμπεριλάβουμε ότι:

- απαιτεί συνεχή πρόσβαση και προσαρμογή στις νέες τεχνολογίες,
- καταργείται η «τάξη» και εξασθενούν τα οφέλη της συλλογικότητας,
- απαιτείται περισσότερο εξειδικευμένο προσωπικό
- απαιτείται αυξημένο κόστος ανάπτυξης και συντήρησης της υποδομής

Στα παραπάνω μπορούμε να προσθέσουμε και ένα 4^ο «πλεονέκτημα»: συμβάλλει στην εξοικονόμηση πόρων, αφού στις περισσότερες των περιπτώσεων δεν απαιτεί μετακινήσεις και παραμονή σε εκπαιδευτικά κέντρα (ο.π.:23). Πρέπει όμως να παρατηρήσουμε ότι το κόστος σπουδών μειώνεται μεν για το κράτος, το οποίο έχει σημαντικά μικρότερες δαπάνες ανά εκπαιδευόμενο (δαπάνες στέγασης, σίτισης, μετακίνησης, κτιριακών εγκαταστάσεων, κλπ), από την άλλη πλευρά όμως, ο εκπαιδευόμενος (και παρότι ο ίδιος ωφελείται από τη μη ύπαρξη τέτοιων εξόδων αφού δε μετακινείται γεωγραφικά κατά τη διάρκεια των σπουδών) επωμίζεται τα δίδακτρα και τις δαπάνες υλικοτεχνικής υποδομής (τεχνολογικά μέσα, έντυπο υλικό, δαπάνες επικοινωνίας, κλπ). Άρα μπορούμε να πούμε ότι δεν υφίσταται συνολικά μείωση του κόστους σπουδών, αλλά μεταφορά κόστους από το κράτος στο φοιτητή.

Δεδομένου δε ότι το εν λόγω μοντέλο εκπαίδευσης καταργεί τη φυσική (με την έννοια της «συμβατικής») διδασκαλία, αμφιβάλουμε σοβαρά για το αν τελικά μπορεί να είναι αποτελεσματικό. Βέβαια η «αποτελεσματικότητα» αναφέρεται με βάση το σκοπό που εξυπηρετεί το κάθε εκπαιδευτικό μοντέλο. Εκτιμούμε λοιπόν ότι το συγκεκριμένο μοντέλο είναι προσαρμοσμένο στις απαιτήσεις του σύγχρονου καπιταλιστικού συστήματος, αφού «παράγει» εργαζόμενους σύμφωνα με τις προδιαγραφές της αγοράς, εκπαιδευμένους στα νέα πρότυπα της οικονομίας και προσανατολισμένους στα νέα μοντέλα εργασίας. Τούτο σημαίνει ότι, μ' αυτή τη μέθοδο, ενοείται η μετάδοση κερματισμένων γνώσεων, αποφεύγεται η συλλογικότητα και η αλληλεπίδραση μεταξύ των ατόμων και μειώνεται η κριτική σκέψη. Όλα αυτά αποτελούν συστατικά για την αναπαραγωγή του σύγχρονου καταμερισμού εργασίας, όπως αναφέραμε και σε άλλα σημεία της παρούσας μελέτης.

3.4. Το Ε.Π. eLearning και η Ευρωπαϊκή πολιτική για την εκπαίδευση.

Σύνοψη της ευρωπαϊκής πολιτικής για την παιδεία, στο πλαίσιο της στρατηγικής της Λισσαβώνας, αποτελεί το Ε.Π. eLearning 2004 - 2006²³. Γενικός στόχος του προγράμματος είναι η διευκόλυνση της αποτελεσματικής χρήσης των ΤΠΕ στο σύστημα εκπαίδευσης και κατάρτισης, σε όλες τις βαθμίδες του, ώστε να μπορεί ο κάθε «ευρωπαίος πολίτης» να έχει πρόσβαση σε ανώτερης ποιότητας εκπαίδευση, για να προσαρμόζεται γρήγορα, εύκολα και αποτελεσματικά στις ανάγκες της «κοινωνίας της γνώσης» και της «νέας οικονομίας» ή (με τον νεότερο όρο) της «βασισμένης στη γνώση οικονομίας».

²³ Απόφαση αριθ. 2318/2003/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5ης Δεκεμβρίου 2003, για τη θέσπιση πολυετούς προγράμματος (2004-2006) για την αποτελεσματική ενσωμάτωση των τεχνολογιών των πληροφοριών και των επικοινωνιών (ΤΠΕ) στα ευρωπαϊκά συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης (πρόγραμμα eLearning) [Επίσημη Εφημερίδα L 345 της 31.12.2003].

Οι ειδικοί στόχοι του προγράμματος είναι:

- Η διερεύνηση και η προώθηση των τρόπων και των μέσων χρήσης της «ηλεκτρονικής μάθησης» με απώτερο στόχο την καταπολέμηση του «ψηφιακού χάσματος», που τείνει να δημιουργηθεί μεταξύ των ομάδων του πληθυσμού που έχουν εύκολη πρόσβαση στα ψηφιακά μέσα και γνωρίζουν πώς μπορούν να χειριστούν τι νέες τεχνολογίες (μαθητές, φοιτητές) και στις ομάδες του πληθυσμού που δεν έχουν πρόσβαση και δε γνωρίζουν (άτομα μεγάλης ηλικίας, άτομα που κατοικούν σε απομακρυσμένες περιοχές και δεν έχουν τη δυνατότητα άμεσης πρόσβασης σε τεχνολογίες πληροφορικής λόγω μικρής διάδοσής τους στις εν λόγω περιοχές, άτομα κοινωνικά αποκλεισμένα, άτομα με ειδικές ανάγκες, κλπ)²⁴.
- Η προώθηση και η ανάπτυξη της χρήσης της ηλεκτρονικής μάθησης στη δια βίου μάθηση και κατάρτιση
- Η αξιοποίηση των δυνατοτήτων της «ηλεκτρονικής μάθησης» για την ενδυνάμωση της «ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση»²⁵.
- Η προώθηση της συνεργασίας στον τομέα της «ηλεκτρονικής μάθησης» μεταξύ των διαφόρων κοινοτικών προγραμμάτων και μέσων, και μεταξύ των δράσεων των κρατών μελών.
- Η παροχή μηχανισμών για την υποστήριξη της βελτίωσης της ποιότητας προϊόντων και υπηρεσιών, και για την ανταλλαγή και την αποτελεσματική μεταβίβαση «ορθών πρακτικών».

Οι επιμέρους δράσεις του προγράμματος eLearning είναι οι εξής:

- **Προώθηση της εξοικείωσης με τα ψηφιακά μέσα.**

Οι ενέργειες στον τομέα αυτόν αφορούν τη συμβολή των ΤΠΕ στα πλαίσια της μάθησης, ιδίως για εκείνους που, λόγω της γεωγραφικής θέσης, της κοινωνικής κατάστασης ή των ειδικών αναγκών τους, δεν έχουν εύκολη πρόσβαση στην παραδοσιακή εκπαίδευση και κατάρτιση. Στόχος είναι να εντοπισθούν «καλά παραδείγματα» προς μίμηση και να αναπτυχθούν συνέργιες μεταξύ των πολλών εθνικών και ευρωπαϊκών δραστηριοτήτων που αφορούν τις εν λόγω ομάδες-στόχους. Μελέτες και μια ομάδα εμπειρογνομόνων υψηλού επιπέδου θα παρέχουν συστάσεις σε αυτόν τον τομέα.

- **Δημιουργία ευρωπαϊκών εικονικών εκπαιδευτικών χώρων.**

Οι ενέργειες στον τομέα αυτό αφορούν τη βελτίωση της ενσωμάτωσης της «εικονικής διάστασης» στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σκοπός είναι να ενθαρρυνθεί η ανάπτυξη νέων οργανωτικών προτύπων για «εικονικά πανεπιστήμια» στην Ευρώπη (εικονικοί εκπαιδευτικοί χώροι, δηλαδή ψηφιακοί χώροι των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων), για τη διενέργεια «ηλεκτρονικής μάθησης» και για ευρωπαϊκά προγράμματα ανταλλαγών και ανταλλαγής εμπειριών (εικονική κινητικότητα) μέσα από τους ψηφιακούς χώρους. Αυτό θα επιτευχθεί με βάση τα υφιστάμενα

²⁴ Σε ορισμένες περιπτώσεις ο όρος «ψηφιακό χάσμα» χρησιμοποιείται για να δηλώσει την άνιση διάχυση των ΤΠΕ μεταξύ περιφερειών και γεωγραφικών περιοχών (*Χανιώτικα Νέα* 6/10/2005).

²⁵ Η Ε.Ε. θεωρεί ότι η απόκτηση, εκ μέρους των εκπαιδευομένων, γνώσεων και δεξιοτήτων (π.χ. ξένες γλώσσες) μέσω της «ηλεκτρονικής μάθησης», θα βοηθήσει ώστε αυτοί να κατανοήσουν την έννοια της ευρωπαϊκής οικοδόμησης και να προετοιμαστούν για να διαδραματίσουν το ρόλο τους ως μελλοντικοί ευρωπαϊκοί πολίτες (Ε.Επ. 2003δ:18).

ευρωπαϊκά πλαίσια συνεργασίας (πρόγραμμα Erasmus, διαδικασία της Μπολόνια), και επιπλέον θα δοθεί μια «διάσταση ηλεκτρονικής μάθησης» στα επιχειρησιακά εργαλεία τους (ευρωπαϊκό σύστημα μεταφοράς ακαδημαϊκών μονάδων (ECTS), ευρωπαϊκό μεταπτυχιακό δίπλωμα (Master), διασφάλιση της ποιότητας, κινητικότητα).

- **Ανάπτυξη ηλεκτρονικής αδελφοποίησης σχολείων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και προώθηση της κατάρτισης των εκπαιδευτικών (Twinning).**

Η ενέργεια στον τομέα αυτό άρχισε στις 14 Ιανουαρίου 2005 και αποσκοπεί στην ενίσχυση και την ανάπτυξη ενός δικτύου μεταξύ σχολείων, κυρίως μέσω ενός ευρωπαϊκού σχεδίου αδελφοποίησης σχολείων, ώστε να καταστεί δυνατό για όλα τα σχολεία στην Ευρώπη να εφαρμόζουν παιδαγωγικές εταιρικές σχέσεις με σχολεία σε άλλα σημεία της Ευρώπης, να προωθούν την εκμάθηση γλωσσών και τον διαπολιτισμικό διάλογο και να προάγουν την ευαισθητοποίηση ως προς το πρότυπο της πολύγλωσσης και πολυπολιτισμικής ευρωπαϊκής κοινωνίας.²⁶

- **Πραγματοποίηση εγκάρσιων ενεργειών και παρακολούθηση του σχεδίου δράσης eLearning.**

Οι ενέργειες στον τομέα αυτό αφορούν την προώθηση της «ηλεκτρονικής μάθησης» στην Ευρώπη και στηρίζονται στην παρακολούθηση του σχεδίου δράσης eLearning. Στόχοι είναι η διάδοση, η προώθηση και η εφαρμογή ορθών πρακτικών και αποτελεσμάτων από τα πολυάριθμα σχέδια και προγράμματα που χρηματοδοτούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο ή από τα κράτη μέλη, και η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων εμπλεκόμενων φορέων, ιδίως με την προώθηση εταιρικών σχέσεων δημόσιου-ιδιωτικού τομέα

Το Ε.Π. eLearning, όπως διαπιστώνουμε από τα προαναφερθέντα, δεν είναι απλά ένα σχέδιο δράσης για τον εκσυγχρονισμό των εκπαιδευτικών φορέων και των μεθόδων διάδοσης γνώσεων. Είναι κατά την άποψή μας ένα σχέδιο ένταξης της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο κυρίαρχο σύστημα παραγωγής. Η προσπάθεια που γίνεται από την Ε.Ε. να εκσυγχρονίσει τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και να δώσει κίνητρα σε μαθητές και εργαζόμενους κάθε ηλικίας να αποκτήσουν «ψηφιακή παιδεία» (με την έννοια των δεξιοτήτων πληροφορικής), ώστε να μπορούν να έχουν πρόσβαση στα κέντρα διακίνησης πληροφοριών και να χειρίζονται παραγωγικά τις νέες τεχνολογίες, αποσκοπεί τελικά στην ομαλή ένταξη των ατόμων στη «σύγχρονη» καπιταλιστική πραγματικότητα. Αυτό φαίνεται από την έκταση που καλύπτουν οι επιμέρους δράσεις του προγράμματος και αφορούν όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Άλλωστε ο κύριος στόχος της Ευρωπαϊκής πολιτικής για την εκπαίδευση είναι η εδραίωση της δια βίου μάθησης, η οποία εντάσσει τον ενεργό και μη ενεργό πληθυσμό σε διαρκή διαδικασία μάθησης και εξυπηρετεί, κατά την άποψή μας, ένα σκοπό συγκεκριμένο: τη συνεχή εκπαίδευση των «ευρωπαϊών πολιτών» σε κάθε καινοτομία που μπορεί να αξιοποιηθεί αποτελεσματικά στην καπιταλιστική παραγωγική διαδικασία.

Όσον αφορά ειδικά στις δράσεις για το «εκσυγχρονισμό» της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αυτές φαίνεται να ταυτίζονται με τους στόχους της Διακήρυξης της

²⁶ Βλ. ιστοσελίδα www.etwinning.net/ww/el/pub/etwinning/about_etwinning.htm

Μπολόνια, όπως θα δούμε παρακάτω και τείνουν να δημιουργήσουν ένα εκπαιδευτικό χώρο πλήρως προσαρμοσμένο στο καπιταλιστικό σύστημα.

3.5. Ο ρόλος της Ανώτατης εκπαίδευσης στην «οικονομία της γνώσης».

Η προσπάθεια των ευρωπαϊκών χωρών να δημιουργήσουν ένα ενιαίο χώρο πολιτικής, οικονομίας και κουλτούρας «για τους ευρωπαίους πολίτες» και να χαράξουν μια κοινή πορεία προς μια Ε.Ε. δυνατή και ανταγωνιστική στο διεθνές στερέωμα, αποτέλεσε το έναυσμα για τη δημιουργία ενός ενιαίου Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης με κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα την ελκυστικότητα και τη διεθνή ανταγωνιστικότητα των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Οι ιδέες και τα μέτρα για την επίτευξη αυτού του στόχου συνοψίστηκαν σε μια Διακήρυξη, που συντάχθηκε σταδιακά και υπογράφηκε από 29 Ευρωπαίους Υπουργούς Παιδείας, στη Μπολόνια στις 19 Ιουνίου 1999. Έκτοτε, η Διακήρυξη αποτελεί το γνώμονα για την οργάνωση της παιδείας και κυρίως της ανώτατης εκπαίδευσης, με στόχο (όπως αναφέρει) την προώθηση της κινητικότητας και της απασχόλησιμότητας των Ευρωπαίων πολιτών, και τη συνολική ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ηπείρου (βλ. Κάτσικας & Σωτήρης 2003:140).

Οι στόχοι που τέθηκαν προς υλοποίηση μέσα στην πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αι. είναι οι εξής (ο.π. 2003:53-54, 141-142, Coulby 2001:13):

- Υιοθέτηση ενός κοινού συστήματος τίτλων σπουδών που θα καθιστά εύκολη την αναγνώριση και τη σύγκριση μεταξύ των πτυχίων σε ολόκληρη την Ευρώπη, θα συμβάλλει στο να έχουν απήχηση στην παγκόσμια αγορά εργασίας και θα διευκολύνει την κινητικότητα του εργατικού δυναμικού.
- Συγκρότηση των σπουδών ουσιαστικά σε τρεις κύκλους: προπτυχιακό, μεταπτυχιακό και διδακτορικό (αν και η Διακήρυξη κάνει λόγο για δύο «κύριους κύκλους σπουδών»). Η φοίτηση στο δεύτερο κύκλο προϋποθέτει την επιτυχή ολοκλήρωση του πρώτου και οδηγεί στην απόκτηση μεταπτυχιακού διπλώματος (master) ή, στον τρίτο κύκλο, διδακτορικού. Ο πρώτος κύκλος θα έχει ελάχιστη διάρκεια τριών χρόνων και θα αναγνωρίζεται στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας ως ένα επίπεδο προσόντων ικανό για επαγγελματική αποκατάσταση.²⁷
- Καθιέρωση κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Μεταφοράς Μονάδων ECTS (European Credit Transfer System), με δυνατότητα απόκτησης και συσσώρευσης διδακτικών μονάδων και εκτός ιδρυμάτων Ανώτατης εκπαίδευσης (δια βίου κατάρτιση, κλπ.).
- Ενίσχυση της ευρωπαϊκής συνεργασίας για τη «διασφάλιση της ποιότητας» των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και ιδρυμάτων, με την εφαρμογή ενιαίου συστήματος κριτηρίων και μεθοδολογιών.
- Απάλειψη των εμποδίων στη διακίνηση φοιτητών, καθηγητών και αποφοίτων στα πλαίσια της Ε.Ε. ώστε να μπορούν να επιλέγουν τον τόπο σπουδών, διαμονής και εργασίας τους.

²⁷ Σύμφωνα με τον Coulby (2001:13) η μείωση του χρόνου σπουδών θα επιτρέψει μείωση του κόστους προπτυχιακών σπουδών και κατ' επέκταση μείωση του κόστους δαπανών ανά φοιτητή προς όφελος του κράτους.

- Εξασφάλιση των προϋποθέσεων συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Υιοθέτηση ενός συγκροτημένου μηχανισμού παρακολούθησης και εφαρμογής της όλης διαδικασίας.

Με τη διακήρυξη της Μπολόνια τέθηκε λοιπόν ένα χρονοδιάγραμμα μιας δεκαετίας 2000 – 2010, για την πραγματοποίηση των αλλαγών και την επίτευξη των στόχων που προαναφέραμε. Παρά τις αντιδράσεις που εκδηλώθηκαν σε πολλές χώρες (μεταξύ τους και η Ελλάδα), ενάντια στην εφαρμογή των εν λόγω μέτρων (ΠΟΣΔΕΠ 2002, Coulby 2001:15), φαίνεται ότι οι χώρες που έχουν ήδη υιοθετήσει ανάλογες εκπαιδευτικές πολιτικές, θα συμπαρασύρουν τις χώρες που αντιστέκονται. Πράγματι, σε ορισμένες από τις πιο ανεπτυγμένες οικονομικά χώρες-μέλη, εφαρμόζεται ήδη το νέο σύστημα ανώτατης εκπαίδευσης. Αν λοιπόν τα πτυχία τριετούς φοίτησης αυτών των χωρών αναγνωρίζονται στις υπόλοιπες χώρες, αυτομάτως εξομοιώνονται με τα πτυχία τετραετούς και άνω φοίτησης. Αναγκαστικά, με την πάροδο του χρόνου λοιπόν και οι υπόλοιπες χώρες θα προσαρμοστούν στο νέο σύστημα (Κάτσικας & Σωτήρης 2003:75).

Στη συνάντηση του Βερολίνου, το Σεπτέμβριο του 2003, όπου συζητήθηκε από τους Υπουργούς Παιδείας των εμπλεκόμενων χωρών η πορεία του χρονοδιαγράμματος που τέθηκε στη Μπολόνια, οι εξελίξεις αναλύθηκαν σε νέα βάση. Οι γενικότερες οικονομικοκοινωνικές εξελίξεις επέβαλαν τον επαναπροσδιορισμό των αρχικών στόχων. Θεωρήθηκε αναγκαίος ο περιορισμός των μακροχρόνιων σπουδών, που καθυστερούν την ένταξη του απόφοιτου στην αγορά εργασίας, και προωθήθηκε η επαγγελματική κατάρτιση ως εναλλακτική λύση στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Επίσης τέθηκαν οι βάσεις για την διείσδυση του επιχειρηματικού κόσμου στην ανώτατη εκπαίδευση, ως ανάγκη αλληλεπίδρασης και ανταλλαγής απόψεων και πρακτικών, ώστε η ανώτατη εκπαίδευση να έχει άμεσα αποτελέσματα στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και στην οικονομική ανάπτυξη (Κάτσικας & Σωτήρης 2003:56-57). Και τα δύο σκέλη της ανανέωσης της Διακήρυξης της Μπολόνια, είναι φανερό ότι εμπεριέχουν κινδύνους, γι' αυτό και προκάλεσαν σειρά αντιδράσεων εκ μέρους των εργαζομένων και των φοιτητών σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

Ως προς το δεύτερο σκέλος, οι κίνδυνοι που προκύπτουν από την εμπλοκή των ιδιωτικών επιχειρήσεων αφορούν ιδιαίτερα τα γνωστικά αντικείμενα που θα επιλέγονται να διδαχθούν. Βέβαια, μπορούμε να δεχτούμε ότι η «ανταλλαγή» απόψεων μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων δεν έχει απαραίτητα αρνητικά αποτελέσματα ως προς τη γνώση που θα μεταδοθεί. Όταν όμως αυτή η ανταλλαγή απόψεων γίνεται για να διαπιστωθεί ποια γνώση είναι «χρήσιμη» για την αγορά, είναι ευνόητο ότι αποσκοπεί στο να προσδιορίσει ποια γνωστικά αντικείμενα θα διδαχθούν και ποια όχι. Προφανώς, όταν μια επιχείρηση παροτρύνει να διδαχθούν ορισμένα γνωστικά αντικείμενα, ώστε οι απόφοιτοι να μπορούν να απορροφηθούν στην αγορά εργασίας και στην ίδια την επιχείρηση, τότε έχουμε μια αρνητική συνέπεια για τα γνωστικά αντικείμενα που δε ζητούνται και γενικά για την παιδεία (Κάτσικας, Σωτήρης 2003:74).

Όσον αφορά το πρώτο σκέλος, δηλαδή τη μείωση της διάρκειας των σπουδών, ο κίνδυνος έγκειται στη «μαζική παραγωγή ενός ευέλικτου μισοειδικευμένου και φθηνού εργατικού δυναμικού», που θα αποφοιτά από τα πανεπιστήμια χωρίς ολοκληρωμένες επιστημονικές γνώσεις, με ένα τίτλο σπουδών που δε θα έχει καμία σχέση με τα πανεπιστημιακά πτυχία και χωρίς κατοχύρωση επαγγελματικών δικαιωμάτων (Κάτσικας και Σωτήρης 2003:64, 73). Η δια βίου κατάρτιση, η οποία μπαίνει πλέον σε πρώτη προτεραιότητα (όπως είδαμε στα

συμπεράσματα των Ε.Σ.), δεν μπορεί να αναπληρώσει τα κενά που θα δημιουργηθούν στους απόφοιτους των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων. Η κατάρτιση αυτή δεν μπορεί να εξασφαλίσει συνέχεια στις γνώσεις που αποκτά ο φοιτητής κατά τη διάρκεια των σπουδών του. Άλλωστε, γενικά έχει ως στόχο την απόκτηση συγκεκριμένων επαγγελματικών δεξιοτήτων και όχι γενικής και ολοκληρωμένης γνώσης, όπως αυτή που αποκτάται κατά τη διάρκεια ενός πανεπιστημιακού κύκλου σπουδών. Συνολικά, η μείωση του χρόνου φοίτησης θα έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα της γνώσης που θα μεταδίδεται, καθώς είναι αμφίβολο αν ένας πτυχιούχος τριετούς φοίτησης θα μαθαίνει σε βάθος το γνωστικό αντικείμενό του.

Κατά την άποψή μας, οι αντιδράσεις που παρατηρούνται στην Ελλάδα και σε πολλές άλλες χώρες οφείλονται στο ότι η Διακήρυξη είναι σχεδιασμένη σύμφωνα με τα πρότυπα του διεθνούς καταμερισμού εργασίας, εξυπηρετεί δηλαδή τους σκοπούς και τις επιδιώξεις της διεθνούς αγοράς και του κεφαλαίου. Η τάση σύνδεσης των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων με τις ανάγκες και τους κανόνες της αγοράς, θέτει την ανώτατη εκπαίδευση και την έρευνα υπό τη σκέπη και τον έλεγχο των διεθνών οικονομικών συμφερόντων, μετατρέποντας τα εν λόγω ιδρύματα σε παραγωγικές μονάδες, σε «ευέλικτες επιχειρήσεις», οι οποίες «παράγουν σύγχρονα προϊόντα», δηλαδή καινοτομίες που μπορούν άμεσα να απορροφηθούν στην παγκόσμια αγορά, και εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό με δεξιότητες και γνώσεις προσαρμοσμένες στις ανάγκες της παγκόσμιας αγοράς εργασίας, κυρίως δε με δεξιότητες που αφορούν στις ΤΠΕ. Κατά συνέπεια, η αξιολόγηση αυτών των ιδρυμάτων θα γίνεται με βάση την «παραγωγικότητά» τους ως προς αυτά τα «προϊόντα» και τελικά με βάση την «κερδοφορία» τους, ανάλογα θα επιλέγονται δε τα γνωστικά αντικείμενα και τα ερευνητικά προγράμματα που θα καλλιεργούνται και εκείνα που θα εγκαταλείπονται. Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι τα βασικά σημεία της Διακήρυξης της Μπολόνια συνοψίζονται μέσα από μια σειρά μέτρων και στόχων που προσδίδουν στην ανώτατη εκπαίδευση χαρακτηριστικά καπιταλιστικής επιχείρησης που επενδύει κεφάλαια στην «παραγωγή», αξιολογείται με βάση την παραγωγικότητά της και την απόδοση των εργαζομένων της και επιλέγει το «προϊόν» που θα παράγει, ανάλογα με το κέρδος που θα αποφέρει (Κάτσικας & Σωτήρης 2003:71-72).

Οι νέες δεξιότητες τις οποίες καλούνται να αποκτήσουν οι εργαζόμενοι, έχουν σχέση κυρίως με την πληροφορική και με άλλες γνώσεις και ατομικές ικανότητες, όπως οι ξένες γλώσσες, το επιχειρηματικό πνεύμα, κλπ. Οι δεξιότητες αυτές θεωρούνται απαραίτητα εφόδια για την εύρεση εργασίας. Παράλληλα, στην παγκόσμια αγορά εργασίας αυξάνονται οι απαιτήσεις σε προσόντα και δεξιότητες, που σχετίζονται με την εισαγωγή της πληροφορικής σε όλους τους κλάδους της παραγωγής. Στο βωμό της γενικευμένης ανταγωνιστικότητας, προωθούνται ριζικές αλλαγές στην ανώτατη εκπαίδευση, καταστρατηγούνται ανθρωπιστικές αξίες και υποβαθμίζονται ή καταργούνται γενικότεροι στόχοι της εκπαίδευσης, που άπτονται του δημοσίου συμφέροντος. Οι Κάτσικας και Σωτήρης (2003: 59) συνοψίζοντας τη σύγχρονη φιλοσοφία για την εκπαίδευση του 21^{ου} αι., πολύ εύστοχα αναφέρουν: «Είναι φανερό ότι έννοιες βασικών λέξεων που σηματοδοτούν πολιτιστικά, κοινωνικά και οικονομικά επιτεύγματα αλλάζουν νοηματοδότηση. Έτσι η γνώση σημαίνει *κατάρτιση*, η εκπαίδευση *παροχή εκπαιδευτικών προϊόντων*, η παιδευτική ικανότητα *δεξιότητα*, το εκπαιδευτικό σύστημα *αγορά της εκπαίδευσης*, ο φοιτητής *καταναλωτής εκπαιδευτικών προϊόντων* και οι οργανισμοί παροχής εκπαιδευτικών υπηρεσιών *τροφοδότες-suppliers*».

Ταυτόχρονα όμως, οι πανεπιστημιακές σπουδές χάνουν σιγά σιγά την αίγλη τους. Η αύξηση της ανεργίας πτυχιούχων όλων των κλάδων και η αναντιστοιχία τίτλων σπουδών και επαγγέλματος (ετεροαπασχόληση), έχουν προκαλέσει δυσφορία και αίσθημα αμφιβολίας και δυσπιστίας, ως προς τις προθέσεις της Ευρωπαϊκής πολιτικής για την παιδεία. Τα μέτρα για τη νέα ανώτατη εκπαίδευση δεν πείθουν για την αποτελεσματικότητά τους και συνάμα δημιουργείται ένα δυσάρεστο κλίμα καταπάτησης κεκτημένων δικαιωμάτων των εκπαιδευτικών και των φοιτητών. Η εφαρμογή δύο ή τριών κύκλων σπουδών υποβαθμίζει αυτόματα τα πτυχία αλλά και την ίδια την επιστήμη (ΠΟΣΔΕΠ 2002:5). Η «ποιότητα» γίνεται μετρήσιμο μέγεθος, αλλά χάνει την έννοιά της. Η εφαρμογή του συστήματος διδακτικών μονάδων θέτει το φοιτητή και τον μετέπειτα εργαζόμενο σε ένα συνεχή αγώνα συγκέντρωσης μορίων για να εξασφαλίσει κάποιο δικαίωμα στην εργασία (ΠΟΣΔΕΠ 2002:6, Κάτσικας & Σωτήρης 2003:113).

Τελικά, η τάση δημιουργίας «αγοράς παιδείας» και η τάση εμπορευματοποίησης των πανεπιστημίων και της γνώσης, οδηγούν βαθμιαία στη μετατροπή των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων σε οιονεί επιχειρήσεις και στην ιδιωτικοποίησή τους. Επιχειρείται μεθοδικά και μέσα από ένα καλά οργανωμένο σύστημα διαχείρισης, διοίκησης και αξιολόγησης των πανεπιστημίων, η ομοιογενοποίησή τους και η δημιουργία μιας νέας νοοτροπίας για την παιδεία, προσαρμοσμένης στην αγορά εργασίας (ο.π. 2002:5, 2004:2).

Μέσα από τα προαναφερθέντα μέτρα-στόχους της διακήρυξης της Μπολόνια ίσως να μη διαφαίνεται αρχικά η σύνδεση των πανεπιστημίων (και της παιδείας γενικά) με την αγορά εργασίας. Είναι όμως σίγουρο ότι η καταστρατήγηση της αυτονομίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και η ιδιωτικοποίησή τους οδηγούν στο συγκαλυμμένο στόχο αποσύνδεσης της γνώσης από την ευρύτερη έννοιά της και σύνδεσής της με την «απασχόληση», μακριά δηλαδή από την έννοια της εργασίας ως κοινωνικού δικαιώματος του ανθρώπου. Ο εκπαιδευτικός στόχος και ρόλος των πανεπιστημίων είναι πλέον να μεταδώσουν στους φοιτητές όχι μακρόχρονη γενική γνώση, αλλά αποσπασματικές γνώσεις και επαγγελματικές δεξιότητες, «ετοιμοπαράδοτες προς κατανάλωση» από τις επιχειρήσεις και διευρυνόμενες στην πορεία με επιμορφώσεις ανάλογα με τις επιδιώξεις των εργαζομένων και κυρίως των εργοδοτών.

Ο δεύτερος και εξίσου σημαντικός ρόλος του πανεπιστημίου, εκείνος του παραγωγού έρευνας, αποτελεί ακόμη πιο εμφανή απόδειξη της μετατροπής του σε εμπορική επιχείρηση. Η *βασική* έρευνα, η οποία έχει δώσει τα μεγαλύτερα επιτεύγματα στην ιστορία του ανθρώπου, τείνει να αφανιστεί, μέσα από τη σύνδεσή της με οικονομικούς όρους, με την αγορά. Η τάση αυτή είναι έντονη και στη χώρα μας. Ως τώρα η χρηματοδότηση των ερευνητικών κέντρων (ελάχιστων στην Ελλάδα) προερχόταν από το κράτος, έφτανε δε το 2002 μόλις στο 0,5% του ΑΕγχΠ και ως το 2004 είχε αυξηθεί στο 0,6%. Το ζητούμενο αντίστοιχο ποσοστό σε Ευρωπαϊκό επίπεδο που τέθηκε ως στόχος το 2002 στη Βαρκελώνη, είναι το 3% του κοινοτικού ΑΕΠ ως το 2010, από 1,9% που ήταν το 2002 (Ε. Σ., 2002:20). Καταλαβαίνουμε πόσο δύσκολο είναι για το ελληνικό κράτος να καλύψει αυτή τη διαφορά. Στο 7^ο Πανελλήνιο συνέδριο της ΠΟΣΔΕΠ το 2004 ζητήθηκε μεταξύ άλλων η αύξηση της κρατικής χρηματοδότησης της έρευνας στο 1,5% του ΑΕΠ. Η λύση όμως, για τις ελληνικές κυβερνήσεις, παραμένει η συμμετοχή του ιδιωτικού κεφαλαίου στη χρηματοδότηση της έρευνας. Το σκεπτικό αυτής της πολιτικής συνοψίζεται στο εξής: η έρευνα πρέπει να προσανατολίζεται στην ανάπτυξη της βιομηχανίας, για να προσελκύει ιδιωτικά κεφάλαια απ' αυτήν. Μέχρι σήμερα όμως και με δεδομένη τη χαμηλή βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας, η έρευνα δεν έχει

καταφέρει να προσελκύσει τέτοια κεφάλαια για να εξασφαλίσει την επιβίωσή της (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τα ιδιωτικά κεφάλαια απέχουν από την έρευνα γενικά). Εξάλλου, φαίνεται ότι η εγχώρια βιομηχανία αρκείται στην εισαγωγή τεχνολογίας και μεθόδων από ανεπτυγμένες χώρες, οπότε παρουσιάζει χαμηλή ζήτηση προς την εγχώρια έρευνα. Τα ερευνητικά προγράμματα που υλοποιούνται στα ελληνικά πανεπιστήμια έχουν ήδη ενταχθεί σ' αυτή τη λογική της εμπορευματοποίησης. Παράδειγμα της εισχώρησης του ιδιωτικού κεφαλαίου αποτελεί η χρηματοδότηση των ερευνητικών προγραμμάτων του Πολυτεχνείου Κρήτης. Σε σύνολο 181 ερευνητικών, εκπαιδευτικών και αναπτυξιακών προγραμμάτων ύψους 17 εκατομμυρίων €, τα ποσοστά χρηματοδότησης έχουν ως εξής (Πολυτεχνείο Κρήτης 2004:15):

Ευρωπαϊκή Ένωση	38,69%
ΓΓΕΤ (Υπουργείο Ανάπτυξης)	13,69%
Υπουργείο Παιδείας	5,36%
Περιφέρεια Κρήτης	1,78%
Ιδιωτικοί φορείς-ΟΤΑ	33,34%
Ίδιοι πόροι Πολυτεχνείου Κρήτης	7,14%

Η προαναφερθείσα εμμονή των ελληνικών κυβερνήσεων, στηρίζεται πλέον στις κατευθύνσεις που έχει δώσει η Ε.Ε. για όλα τα κράτη-μέλη και οι οποίες τείνουν να εξαρτήσουν την έρευνα από το ιδιωτικό κεφάλαιο. Πράγματι, στη σύνοδο της Βαρκελώνης, διευκρινίστηκε ότι το επιθυμητό ποσοστό δαπανών της τάξεως του 3% που προαναφέρθηκε, θα προέρχεται κατά τα 2/3 από ιδιωτικά κεφάλαια, στα πλαίσια της προσπάθειας δημιουργίας ενός «Ευρωπαϊκού Χώρου γνώσης», όπου ερευνητική βάση και επιχειρήσεις θα βρίσκονται σε στενή συνεργασία (Ε.Σ., 2002:20). Η γενική κατεύθυνση της ευρωπαϊκής πολιτικής αποκρυσταλλώνεται σε σχετικά ευρωπαϊκά κείμενα, τονίζοντας ότι η έρευνα θα πρέπει να προσανατολίζεται σε καινοτόμες ιδέες και μεθόδους που θα συμβάλλουν στην οικονομική μεγέθυνση (ο.π.:43). Στο μέλλον και ως το 2010 αν υλοποιηθεί το χρονοδιάγραμμα της ευρωπαϊκής πολιτικής, τα ερευνητικά κέντρα θα έχουν μετατραπεί κατά τη γνώμη μας, σε σύγχρονες επιχειρήσεις που θα παράγουν και θα πωλούν τα «προϊόντα» τους στις άλλες επιχειρήσεις (εντολείς και χρήστες) με όρους της αγοράς και με απώτερο σκοπό τη μεγιστοποίηση του κέρδους τους. Με αυτόν τον τρόπο όμως συντελείται σταδιακά υποβάθμιση της ίδιας της γνώσης και της επιστήμης, ιδιαίτερα στους κλάδους που δε φέρουν αποτελέσματα άμεσα αξιοποιήσιμα στην αγορά και δε μπορούν να ενταχθούν άμεσα στην παραγωγική διαδικασία ή δε μπορούν να ενταχθούν με τον τρόπο που επιθυμεί το κεφάλαιο, η εργοδοσία.

Σ' αυτό το πλαίσιο, τα πανεπιστημιακά ιδρύματα κινδυνεύουν να δεχτούν στο μέλλον μεγάλο πλήγμα από την «αντικειμενική» αξιολόγηση των τμημάτων τους, με δεδομένο ότι αυτή δε θα αφορά το εν γένει έργο τους, αλλά μόνο εκείνο που θα ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της αγοράς και της οικονομικής πολιτικής: τα τμήματα με χαμηλή «βαθμολογία» θα χάνουν μέρος των χρηματοδοτήσεών τους, ως «ποινή» για τη μη επίτευξη των στόχων. Έτσι, οι αξιολογικοί κανόνες μετατοπίζονται από τις προσωποποιημένες κρίσεις των ακαδημαϊκών αρχών του Χουμπολντιανού Μοντέλου (δηλαδή των καθηγητών) (Cowen R., 2001: 11) σε γενικευμένους κανόνες: μέτρηση, μέσω γραφειοκρατικών και τυποποιημένων κανόνων, της ροής της επιστημονικής παραγωγής, των διαδικασιών διδασκαλίας και της ικανοποίησης των «πελατών» (φοιτητών και άλλων φορέων).

Η γενική τάση προοιωνίζει λοιπόν την εξάρτηση των πανεπιστημίων από τον ιδιωτικό τομέα, από τις επιχειρήσεις, οι οποίες θα χρηματοδοτούν τα τμήματα και τα ερευνητικά ινστιτούτα. Ως πρόσχημα γι' αυτή την ιδιωτικοποίηση των πανεπιστημίων αναφέρεται συχνά η απαλλαγή από τον κρατικό έλεγχο και η εξασφάλιση της «αυτονομίας» τους, προκειμένου να γίνουν πιο ευέλικτα και πιο αποτελεσματικά όσον αφορά στην επίτευξη των στόχων τους για μετάδοση γνώσεων χρήσιμων στην αγορά. Μια τέτοια εξέλιξη όμως θα έχει σοβαρές αρνητικές συνέπειες για την παιδεία γενικότερα. Το κάθε εκπαιδευτικό ίδρυμα θα συμμορφώνεται με τις απαιτήσεις της επιχείρησης η οποία, ως χορηγός ή εντολέας θα καρπώνεται στο τέλος όλα τα οφέλη από την έρευνα, αλλά και από την «παραγωγή» καταρτισμένων και «ποιοτικών» εργαζομένων. Οι επιχειρήσεις θα είναι σε θέση να ελέγχουν ολοκληρωτικά το τι διδάσκεται, πώς διδάσκεται, ποιο τμήμα είναι «παραγωγικό» και ποιο μη απαραίτητο, ανάλογα με τις απαιτήσεις των δραστηριοτήτων τους και τα συμφέροντά τους.

Το ζητούμενο στα πλαίσια ενός τέτοιου εκπαιδευτικού συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης, συγκλίνει λοιπόν με το ζητούμενο της αγοράς. Η αγορά εργασίας έχει ανάγκη από μερικώς ειδικευμένο εργατικό δυναμικό και το πανεπιστήμιο θα παρέχει στην αγορά εργασίας έτοιμους εργαζόμενους με κερματισμένες γνώσεις, προσαρμοσμένες στις ανάγκες κερδοφορίας του κεφαλαίου. Δεν απαιτείται υψηλής ειδίκευσης εργατικό δυναμικό ή γνώση πανεπιστημιακού επιπέδου (με την έννοια της ολοκληρωμένης γνώσης). Αρκεί η γνώση που μπορεί να αποκομίσει ο φοιτητής κατά τη διάρκεια ολιγοετούς φοίτησης. Αν στο μέλλον χρειαστεί επιπλέον γνώσεις για να εξακολουθεί να είναι παραγωγικός, αυτό μπορεί να επιτευχθεί με επιπλέον κατάρτιση και εκπαίδευση, της οποίας το κόστος θα επωμιστεί ο ίδιος ο εργαζόμενος (ΠΟΣΔΕΠ 2002:5).

Όσα αναφέρθηκαν παραπάνω αποτελούν τη νέα «φιλοσοφία» με βάση την οποία μετασχηματίζεται το εκπαιδευτικό σύστημα, στην Ε.Ε. τις τελευταίες δεκαετίες, και κυρίως η ανώτατη εκπαίδευση, ως ο βασικός διαμορφωτής *καταρτισμένου* εργατικού δυναμικού και ταυτόχρονα ως «παραγωγός» έρευνας και καινοτομικών επιτευγμάτων, αλλά και ως ενδιαμέσος φορέας για την αξιοποίησή τους στην παραγωγική διαδικασία και ευρύτερα στη προώθηση της οικονομικής μεγέθυνσης.

Αν και στα κείμενα της Ε.Ε. διαφαίνεται μια διάθεση για αυτονομία των κρατών μελών, ώστε να αναπτύξουν εκείνα τα εκπαιδευτικά συστήματα που θα έχουν καλύτερα αποτελέσματα για τις επιμέρους κοινωνίες, η πολιτική της Ε.Ε. τείνει να επιβάλλει με ρυθμιστικούς όρους ένα ενιαίο εκπαιδευτικό σύστημα σε όλα τα κράτη-μέλη ή τουλάχιστον κάποιες προδιαγραφές, γενικές κατευθύνσεις και δράσεις, που εξυπηρετούν το ευρωπαϊκό οικονομικο-κοινωνικό μοντέλο (Ε.Σ. 2002:18-20). Αυτό διαφαίνεται μέσα από τα μέτρα που υιοθετεί κάθε χρόνο το Ε.Σ. για τη διαδικασία της Λισσαβώνας. Ο κοινός κώδικας για τα ευρωπαϊκά κράτη είναι η ανάπτυξη της έρευνας και της καινοτομίας σε νευραλγικούς για την οικονομία τομείς ή όπως αποκαλείται από το Ε.Σ. σε «πρωτοποριακές τεχνολογίες», όπως τις αποκαλεί το Ε.Σ. (ο.π. 2002:20). Μάλιστα, προβλέπεται κοινή για όλα τα μέλη πολιτική χρηματοδοτήσεων και κρατικών χορηγήσεων, και αύξηση των δαπανών για την έρευνα. Όμως, διαπιστώνουμε ότι οι δαπάνες αυτές δεν επιμερίζονται ισόποσα σε κάθε είδους έρευνα, αλλά επιλεκτικά σε ερευνητικά προγράμματα με προοπτικές ένταξης των επιτευγμάτων τους στην παραγωγική διαδικασία. Εξάλλου, προκειμένου τα ερευνητικά κέντρα να έχουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα και να παράγουν έργο, χρειάζεται η ανανέωση του

εξοπλισμού τους και ο εκσυγχρονισμός των μέσων που διαθέτουν. Όμως, οι δημόσιες χρηματοδοτήσεις δε αρκούν για την προμήθεια και τη συντήρηση αυτού του συνήθως πολυδάπανου εξοπλισμού. Η ανάγκη για συνεχή (ολοένα επιταχυνόμενη) ανανέωσή του και το μεγάλο κόστος για τη λειτουργία του, τόσο σε υλικοτεχνικά μέσα υποδομής, όσο και σε ανθρώπινο εξειδικευμένο δυναμικό, οδηγεί τα Πανεπιστήμια σε οικονομική κατάρρευση. Συχνά, για να αποφευχθεί αυτό, οδηγούνται στη μείωση του εκπαιδευτικού προσωπικού ή στη μερική απασχόλησή του (Coulby 2001: 7-8). Κυρίως όμως οδηγούνται αργά και σταθερά στην ιδιωτική χρηματοδότηση, με τις προαναφερθείσες συνέπειες.

Για να αντιληφθούμε τη σημασία μιας τέτοιας εξέλιξης, χρειάζεται να επανέλθουμε σε ορισμένα σημεία, τα οποία επισημάναμε στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου. Η ανθρώπινη εξέλιξη συντελείται μέσω της μετάδοσης της γνώσης, εφόσον μέσω αυτής ο άνθρωπος εφάρμοζε και εφαρμόζει καινοτόμες μεθόδους για να αυξήσει την παραγωγή και το βιοτικό του επίπεδο. Η γνώση υπό το πρίσμα αυτό, είναι παραγωγική δύναμη. Στη εποχή που διανύουμε, αυτή η έννοια έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις. Υπάρχει η τάση, όπως αναφέρει ο Κ. Σταμάτης (2003: 43), να γίνεται η διάκριση των ανθρώπων σ' αυτούς που γνωρίζουν και σ' αυτούς που δε γνωρίζουν, σε αντιδιαστολή με την προγενέστερη διάκριση μεταξύ «εχόντων και μη εχόντων», η οποία βέβαια δεν εκλείπει. Υποστηρίζεται, δηλαδή, ότι σήμερα μπορεί να επιβιώσει αυτός που γνωρίζει όσο το δυνατόν περισσότερα από τα ζητούμενα στα πλαίσια της παραγωγικής διαδικασίας. Γι' αυτό και όλοι οι άνθρωποι θα πρέπει να επιδίδονται σε ένα διαρκή αγώνα απόκτησης γνώσεων, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους, για να έχουν πάντα πιθανότητες να ενταχθούν στην παραγωγική διαδικασία, για να έχουν πάντα ένα εφόδιο να πουλήσουν. Το ζητούμενο δηλαδή της σύγχρονης και κατά πολλούς «μεταβιομηχανικής» κοινωνίας, είναι η δημιουργία *κεφαλαίου γνώσεων*: γνώσεων που έχουν «παραχθεί» μέσα από την επιστημονική έρευνα και την ανθρώπινη εμπειρία, και οι οποίες αποτελούν μια «δεξαμενή» που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τις ανάγκες της αγοράς (Καϊτατζή-Γουίτλοκ 2003:50). Μέρος αυτών των γνώσεων ενσωματώνεται στην εργατική δύναμη και μπορεί να γίνει αντικείμενο ανταλλαγής, όπως παρατηρεί και ο Σταμάτης (2003:44).

Η γνώση αποτελούσε βασικό μοχλό ανάπτυξης και εξέλιξης κάθε κοινωνικού σχηματισμού, αλλά στα πλαίσια της σημερινής κοινωνίας έχει αποκτήσει μια άκρως οικονομικά προσδιορισμένη έννοια που επηρεάζει όλες τις πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας. Ο πρώτος δέκτης αυτού του μηνύματος είναι η ίδια η εκπαίδευση που τείνει να (αν δεν έχει ήδη) μετασχηματιστεί σ' αυτό που ο Κ. Σταμάτης αποκαλεί «αγορά παιδείας» (2003:46). Αυτή η «αγορά παιδείας» επεκτείνεται σε όλα τα στάδια της εκπαίδευσης (δευτεροβάθμια, μεταδευτεροβάθμια, τριτοβάθμια), όπου βασικό ρόλο κατέχει το Πανεπιστήμιο, που όπως είπαμε είναι και ο κύριος φορέας γνώσης μέσα από την έρευνα. Υπό την έννοια αυτή, η «οικονομία της γνώσης» μετατρέπει το Πανεπιστήμιο σε «Επιχειρηματικό Πανεπιστήμιο», καθώς προκαθορίζεται ποια γνώση και με ποια μέθοδο θα μεταδοθεί, σε ποια έρευνα θα δοθούν κρατικές επιχορηγήσεις, κ.ο.κ., όλες δε αυτές οι διαδικασίες αξιολογούνται ανάλογα με την αποτελεσματικότητά τους για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, της χώρας και ολόκληρης της Ε.Ε. Σ' αυτό το πλαίσιο λοιπόν, ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα το οποίο δεν ακολουθεί πιστά τις εντολές της σύγχρονης κοινωνίας, δηλαδή δε μεταδίδει γνώση με εμπορεύσιμη ικανότητα, δεν έχει λόγο ύπαρξης. Η γνώση που μεταδίδεται θα πρέπει κάθε φορά να ακολουθεί (και να συνδυάζεται με) τον καταμερισμό εργασίας που ορίζουν οι πρακτικές συσσώρευσης του κεφαλαίου. Εφόσον αυτός

βρίσκεται σε δυναμική πορεία, θα πρέπει και οι φορείς μετάδοσης και παραγωγής γνώσεων να ακολουθούν ανάλογη πορεία. Διαφορετικά, αποτελούν απειλή για το ίδιο το σύστημα. Η απόκτηση γενικής μόρφωσης προσδίδει στα άτομα την ικανότητα αντίληψης της πραγματικότητας με πιο διεισδυτική ματιά και αναπτύσσει την κριτική σκέψη. Η κριτική σκέψη όμως μειώνει τις πιθανότητες πειθάρχησης στο σύστημα, προκαλεί αντιδράσεις και κατ' επέκταση αλλαγές στο ίδιο το κοινωνικό σύστημα, αν αυτές οι αντιδράσεις έχουν συλλογικό χαρακτήρα. Βέβαια, θα πρέπει να τονιστεί ότι οι αλλαγές στον τρόπο μετάδοσης της γνώσης, όσες μεταβολές και αν προκαλέσουν στο κοινωνικό σύστημα, δεν μπορούν να το μετασχηματίσουν ολοκληρωτικά. Η ίδια η γνώση όμως ίσως είναι ικανή να το κάνει κάτω από τις κατάλληλες (ιστορικές) συνθήκες (ο.π. 2003:46).

Όπως αναφέραμε ήδη, ο εκάστοτε καταμερισμός της εργασίας καθορίζει ως ένα βαθμό τη μετάδοση και το περιεχόμενο των γνώσεων (ο.π. 2003:47). Κατά πρώτον, δημιουργεί μια ολόκληρη κοσμοθεωρία της οποίας φορείς είναι τα ίδια τα άτομα. Η γνώση που λαμβάνουν από μικρή ηλικία επηρεάζει την επιλογή του επαγγέλματος, κυρίως μεταξύ χειρωνακτικού ή διανοητικού, αν και η εργασία είτε διανοητική είτε χειρωνακτική παραμένει πάντα εργασία, δηλαδή αξιοποίηση εμπορευματοποιημένης εργατικής δύναμης. Το είδος της εργασίας και η μορφή της επηρεάζουν και την αντίληψη των ατόμων γι' αυτήν την ίδια. Προέκταση τούτου είναι και η ταξική τους συνείδηση, την οποία διαμορφώνουν κατά τη διάρκεια της ζωής τους ως εργαζόμενοι, μέσα από τις γνώσεις και τις εμπειρίες που αποκομίζουν (ο.π. 2003:48). Η οποιαδήποτε εξέλιξη προς μια «οικονομία βασισμένη στη γνώση» δεν αλλάζει τον ταξικό χαρακτήρα του καπιταλιστικού συστήματος (ο.π. 2003:49). Απλά μετασχηματίζει τις εργασιακές σχέσεις και τη νοοτροπία των ατόμων. Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής γίνεται έτσι ακόμα πιο απρόσωπος και η εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης από το κεφάλαιο ακόμα πιο συγκαλυμμένη, ώστε να μειώνεται στο ελάχιστο η αντίδραση των εργαζομένων (ο.π. 2003:51). Αυτό οδηγεί συχνά σε αντιλήψεις περί εξαφάνισης της ταξικής υπόστασης και της ταξικής συνείδησης των εργαζομένων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η άποψη του Δενιόζου, σύμφωνα με την οποία ο εργαζόμενος κατέχει πλέον γνώσεις και δεξιότητες που τον καθιστούν υπολογίσιμη δύναμη για το κεφάλαιο και τον εξελίσσουν σε «συνεργάτη» (Περιφέρεια Κρήτης 2001: 34). Κατά τη δική μας εκτίμηση, η άποψη αυτή είναι αβάσιμη. Η εξέλιξη του *είδους* της εργασίας, των δεξιοτήτων και των προσόντων, δεν αλλάζει *την ίδια την εργασία* ως μέσο παραγωγής υπεραξίας και πλουτισμού της κυρίαρχης τάξης, των ιδιοκτητών μέσων παραγωγής. Όσο για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, μπορεί μεν να διαδραματίζει ένα ρόλο «παραγωγού» εξειδικευμένης γνώσης, κυρίως μέσω της έρευνας, και κατ' αυτή την έννοια να καθίσταται «συνεργάτης» του κεφαλαίου, αλλά τα άτομα στα οποία μεταδίδει τη γνώση (σπουδαστές, ερευνητές) αποτελούν ειδικευμένο εργατικό δυναμικό.

Βέβαια, στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία, διαπιστώνουμε τη μείωση της χειρωνακτικής εργασίας και την υποκατάστασή της από νέα τεχνικά συστήματα. Όμως, το γεγονός αυτό δεν προκαλεί μια γενικότερη μείωση της συμμετοχής του ανθρώπου στην παραγωγική διαδικασία, αλλά τη δημιουργία νέων μορφών εργασίας. Η αύξηση του εξοπλισμού νέας τεχνολογίας οδηγεί στην αναδόμηση των εργασιακών σχέσεων και στην ένταση της εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης (Σταμάτης 2003:52). Η προσπάθεια των εργαζομένων για να μπορέσουν να συνεργαστούν τόσο μεταξύ τους όσο και με τα νέα τεχνολογικά μέσα, μεταφράζεται στην εποχή μας σε διαρκή αγώνα απόκτησης γνώσεων και σε ευρύτερες αλλαγές στην ταξική τους συνείδηση και σε όλη την ύπαρξή τους (ο.π.

2003:48). Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η συνεχής απόκτηση γνώσεων, από την πλευρά του εργαζόμενου, τον βοηθά να αναπτύξει κριτική σκέψη. Όμως υπό τις παρούσες συνθήκες, τα «κομμάτια γνώσης» που μεταδίδονται είναι μέρη ενός όλου (γνώσης), στο οποίο τελικά ο εργαζόμενος δεν έχει πλήρη πρόσβαση. Η γνώση που λαμβάνει είναι ελλιπής και αποσπασματική, ώστε να του επιτρέπει μεν να ασκεί αποτελεσματικά το επάγγελμά του, το ρόλο του ως εργαζόμενος, αλλά να μην του δίνει το δικαίωμα και την ευκαιρία να γνωρίζει εξ ολοκλήρου, να έχει κατ' επέκταση άποψη και να διεκδικεί μεγαλύτερες απολαβές, όλα αυτά δηλαδή που θα μπορούσαν να αλλάξουν την ίδια την ταξική του θέση και συνείδηση και να θέσουν σε κίνδυνο την υπάρχουσα «τάξη πραγμάτων». (ο.π. 2003:56-57).

Το πανεπιστήμιο, στα πλαίσια αυτής της «τάξης πραγμάτων», μετασχηματίζεται σε μέσο για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού: να μεταδώσει γνώση, αλλά όχι ολοκληρωμένη επιστημονική γνώση. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε το χαρακτήρα του σύγχρονου πανεπιστημίου στα στοιχεία που επισημαίνει πολύ εύστοχα ο R. Cowen (2002:11-19):

- ♦ Όποιο Πανεπιστήμιο μπορεί να παράγει και να ελέγχει τις κρίσιμες γνώσεις της σύγχρονης εποχής (τεχνολογία των πληροφοριών, βιοτεχνολογία) είναι αυτό που θα διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο στην αγορά της εκπαίδευσης.
- ♦ Το Πανεπιστήμιο σαν οργανισμός, παρουσιάζει μια κανονικότητα και μια προσαρμοστικότητα στους κανόνες που έχουν τεθεί από εξωτερικούς φορείς και παράγοντες (κράτος, αγορά, διεθνή πρότυπα καταμερισμού εργασίας). Τα ίδια τα άτομα που απαρτίζουν αυτό τον οργανισμό (διοίκηση – καθηγητές – φοιτητές) έχουν μάθει από προηγούμενη εμπειρία να υπακούουν σε αυτούς τους κανόνες και να τους εφαρμόζουν.
- ♦ Ο τρόπος αξιολόγησης των πανεπιστημίων (και των επιμέρους τμημάτων τους) διαμορφώνεται στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος και ως τέτοιος το αντανakλά και ταυτόχρονα το αναπαράγει.
- ♦ Η ακαδημαϊκή ελευθερία, ως τρόπος μετάδοσης γνώσεων και ως ελεύθερη βούληση κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής και ερευνητικής διαδικασίας δεν έχει χαθεί, αλλά έχει καταστρατηγηθεί και αλλάξει σύμφωνα με τις διεθνείς τάσεις του καπιταλισμού.
- ♦ Πολλά Πανεπιστήμια ή τμήματα πανεπιστημίων έχουν ήδη εναρμονιστεί με τους κανόνες της αγοράς. Τα πιο «παραγωγικά» τμήματα ασκούν μεγαλύτερο έλεγχο και έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα στις αποφάσεις ενδοπανεπιστημιακά.
- ♦ Η διοίκηση των πανεπιστημίων έχει πλέον αντικαταστήσει την ακαδημαϊκή ηγεσία και έχει εξομοιωθεί με τη διοίκηση μεγάλων επιχειρήσεων, οι οποίες κρίνονται και αξιολογούνται με βάση την απόδοση της επιχείρησης και τις «εισροές» (Cowen 2001:11).
- ♦ Οι πιστοποιήσεις «διασφάλισης ποιότητας» των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων δίνονται με βάση τυποποιημένα κριτήρια επίδοσης, τα οποία εφαρμόζονται με συστηματικό τρόπο σε εθνικό επίπεδο.
- ♦ Ο κρατικός έλεγχος επιτελείται με βάση αυτά τα τυποποιημένα κριτήρια, με την αξιολόγηση της έρευνας και της διδακτικής πράξης, δηλαδή των μεθόδων και των συμπεριφορών εκπαιδευτών και εκπαιδευόμενων.

Κλείνοντας το παρόν κεφάλαιο, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι το «σύγχρονο» εκπαιδευτικό σύστημα αντανakλά το αντίστοιχο σύστημα παραγωγής και διανομής του πλούτου, τα δε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα πρωτοστατούν στη

διάδοση και διάχυση νοοτροπιών υπακοής και προσαρμογής σε τούτο το τελευταίο σύστημα. Στο παρελθόν, αυτά τα ιδρύματα πρωτοστάτησαν κατά καιρούς στην αμφισβήτηση ή και στην ανατροπή των καταπιεστικών και εκμεταλλευτικών σχέσεων τις οποίες επέβαλε το κράτος και το κεφάλαιο σε βάρος των εργαζομένων. Ιδιαίτερα, τα φοιτητικά κινήματα περασμένων δεκαετιών συνέβαλαν στις αλλαγές που έγιναν στο εκάστοτε κοινωνικό σύστημα. Σήμερα δεδομένου ότι το φοιτητικό κίνημα δεν έχει εξασθενήσει πλήρως, θεωρούμε ότι μπορεί και πρέπει να αντιδράσει στην εμπορευματοποίηση του ίδιου του πανεπιστημίου και στην καταστρατήγηση των δικαιωμάτων των πολιτών γενικότερα. Το πανεπιστήμιο είναι πρώτα απ' όλα ένας χώρος «γένεσης» ιδεών και σαν τέτοιος οφείλει να υπερασπιστεί τις αξίες της ανθρώπινης ύπαρξης και του δικαιώματος των ατόμων να διαβιούν σε μια κοινωνία ισοτιμίας και ισονομίας. Η τεχνολογία μπορεί να αποτελέσει εργαλείο για τη διαμόρφωση υγιών κοινωνικών σχέσεων, αλλά αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από ριζικές αλλαγές στον καταμερισμό της εργασίας και κατ' επέκταση με την ανατροπή του κοινωνικοοικονομικού συστήματος.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε πώς διαμορφώνονται οι εκμεταλλευτικές εργασιακές σχέσεις με την εισαγωγή των νέων τεχνολογιών και πώς τείνει να διαμορφωθεί το κοινωνικό σύστημα μέσα από την ευρωπαϊκή πολιτική στα πλαίσια της «παγκόσμιας οικονομίας».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Οι επιπτώσεις της Κοινωνία της Πληροφορίας στην οικονομία και στην αγορά εργασίας.

Η βασική επιδίωξη της Ελλάδας, όπως εκφράστηκε από τις εκάστοτε κυβερνήσεις κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ήταν και είναι η οικονομική της ανάπτυξη σε βαθμό τέτοιο που να μπορεί να ανταγωνιστεί τις ανεπτυγμένες χώρες και να αποτελέσει υπολογίσιμη δύναμη στην Ευρωπαϊκή και διεθνή αγορά, δηλαδή να διατηρήσει την οικονομική της μεγέθυνση, αξιοποιώντας τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα (φυσικός πλούτος, τουρισμός) και εφαρμόζοντας τα μέτρα και τις πρακτικές ανάπτυξης που έχει θέσει η Ε.Ε.

Οι εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία τα τελευταία χρόνια σηματοδοτούν, για την Ε.Ε. και κατά συνέπεια για την Ελλάδα, αλλαγές και προσαρμογή σε ένα νέο σύστημα οικονομικοκοινωνικών διαδικασιών και πρακτικών. Η εξέλιξη των ΤΠΕ έχει συμβάλει στην εξέλιξη της παγκόσμιας πραγματικότητας ως σήμερα, αλλά κυρίως θεωρείται ότι θα διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο στις μετέπειτα εξελίξεις στην παγκόσμια κοινωνία. Οι ελληνικές κυβερνήσεις, θέλοντας, όπως λένε, να προλάβουν τις εξελίξεις αυτές, έχουν υιοθετήσει πολιτικές και πρακτικές εμπνευσμένες και καθοδηγούμενες από την Ε.Ε. (με έμφαση στην αύξηση της «ανταγωνιστικότητας» και της «απασχολησιμότητας»). Βέβαια, προσπαθούν να τις προσαρμόσουν στα δεδομένα της ελληνικής κοινωνίας. Όμως, τις περισσότερες φορές, καλούνται απλώς να εφαρμόσουν οδηγίες και μέτρα διατυπωμένα από την κεντρική Ευρωπαϊκή εξουσία. Άλλωστε, όπως είδαμε και στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας, η Ε.Ε. δίνει σαφή κατεύθυνση σε όλα τα μέλη, για μεταφορά του Ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου στα αντίστοιχα εθνικά. Η Ελλάδα, κατά την εκτίμησή μας, δεν έχει προσαρμόσει τις κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής πολιτικής στο εθνικό δίκαιο, με τρόπο αποτελεσματικό για την ευημερία και την ανάπτυξη. Υπάρχει δε πάντα το ερώτημα κατά πόσο αυτές οι κατευθυντήριες γραμμές, ακόμα και αν εφαρμοστούν πλήρως, θα συμβάλλουν πράγματι στην ανάπτυξη προς όφελος των ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων. Πάντως, οι ελληνικές κυβερνήσεις τονίζουν ότι οι επιδιώξεις της χώρας μας, όσον αφορά τη θέση της στην παγκόσμια αγορά, ταυτίζεται με τις επιδιώξεις της Ε.Ε.

4.1 Οι στόχοι της Ε.Ε. μέσα από τη στρατηγική της Λισσαβώνας.

Η Ε.Ε., αναγνωρίζοντας τη βαρύτητα που έχει για την οικονομία της το θέμα της απασχόλησης και της ανεργίας, έθεσε ως βασικό στόχο της στρατηγικής της Λισσαβώνας την αύξηση της «απασχολησιμότητας» και την ενδυνάμωση της επιχειρηματικότητας. Όσα αναφέραμε στα προηγούμενα κεφάλαια για την σχεδιασμένη ένταξη των νέων τεχνολογιών στην οργάνωση των κρατικών μηχανισμών και των μηχανισμών διάχυσης γνώσεων, για την Ε.Ε. δεν έχουν νόημα αν δεν εντάσσονται στην οργάνωση της εργασίας και της αγοράς με τρόπο που να επιτυγχάνεται οικονομική αύξηση. Στο 1^ο κεφάλαιο, αναφερθήκαμε στους στόχους της Λισσαβώνας και τονίσαμε ότι το ζητούμενο είναι η αύξηση της απασχόλησης και η ανάπτυξη «υγιούς επιχειρηματικού περιβάλλοντος», με στόχο την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς. Βασική προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη θεωρείται η ορθολογική χρήση των ΤΠΕ και κυρίως του Διαδικτύου, και των ευκαιριών που αυτές δίνουν για περαιτέρω εξέλιξη. Επιγραμματικά

υπενθυμίζουμε τους επιμέρους στόχους της στρατηγικής της Λισσαβώνας, που αφορούν τους τομείς της απασχόλησης και της επιχειρηματικότητας, συμπεριλαμβανομένων και των στόχων που τέθηκαν στις συνόδους του Ε.Σ. που ακολούθησαν τη Λισσαβώνα:

- ♦ Ανάπτυξη των δεξιοτήτων και των γνώσεων των εργαζομένων
- ♦ Προώθηση της δια βίου μάθησης.
- ♦ Αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των γυναικών και των κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων στην απασχόληση.
- ♦ Αύξηση του ποσοστού απασχόλησης των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας.
- ♦ Αύξηση της απασχόλησης στον τομέα των υπηρεσιών.
- ♦ Βελτίωση των συνθηκών απασχόλησης στους τομείς της υγείας και βελτίωση της ασφάλισης και περίθαλψης των πολιτών.
- ♦ Λήψη μέτρων για την απασχόληση των μεταναστών.
- ♦ Προώθηση των ευέλικτων μορφών εργασίας.
- ♦ Μείωση των ανισοτήτων μεταξύ των φύλων.
- ♦ Ανάπτυξη της έρευνας και σύνδεσή της με τις επιχειρήσεις.
- ♦ Προώθηση της καινοτομίας στις επιχειρήσεις.
- ♦ Οικονομική και διαδικαστική διευκόλυνση δημιουργίας επιχειρήσεων.
- ♦ Μέτρα για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας με σεβασμό στο περιβάλλον.
- ♦ Προώθηση του «ηλεκτρονικού επιχειρείν»
- ♦ Μείωση και αναπροσανατολισμός των κρατικών ενισχύσεων.
- ♦ Βελτίωση της επικοινωνίας επιχειρήσεων-δημοσίων διοικήσεων.
- ♦ Εκσυγχρονισμός της πολιτικής για τη βιομηχανία.

Οι στόχοι αυτοί ως σήμερα δεν έχουν επιτευχθεί σε επίπεδο Ε.Ε. και τα συμπεράσματα της τελευταίας αποτίμησης, όπως αναφέρθηκε στο Ε.Σ. των Βρυξελλών (22-23/3/2005), είναι απογοητευτικά. Γι' αυτό, το εν λόγω Ε.Σ. έκρινε ότι είναι επιτακτική η ανάγκη εντατικοποίησης των ενεργειών για αύξηση της απασχόλησης και βελτίωση της επιχειρηματικότητας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην Έρευνα και Καινοτομία κυρίως στον τομέα των ΤΠΕ (Ε.Σ. 2005:1-4).

4.2 Οι στόχοι για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας.

Οι βασικές επιδιώξεις των ελληνικών κυβερνήσεων τα τελευταία χρόνια ταυτίζονται με τους στόχους της Λισσαβώνας για μεγέθυνση της εθνικής οικονομίας και αύξηση της ανταγωνιστικότητας, θεωρώντας ότι έτσι η χώρα μας θα είναι υπολογίσιμη δύναμη στην παγκόσμια αγορά και θα μπορεί να συμμετάσχει στις παγκόσμιες εξελίξεις, χωρίς το φόβο του αποκλεισμού και της καθήλωσης σε χαμηλού ρυθμού ανάπτυξη (ΥΠ.ΕΘ.Ο 2002:41).

Συνοπτικά, θα λέγαμε ότι οι τρεις βασικοί στόχοι που έχουν τεθεί για να επιτύχει η Ελλάδα την οικονομική μεγέθυνση, αντανακλούν τους αντίστοιχους της Στρατηγικής της Λισσαβώνας και είναι οι εξής:

- Αύξηση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων.
- Ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας.
- Αύξηση της απασχολησιμότητας.

Σύμφωνα με τη στρατηγική για την ΚτΠ, αυτοί οι τρεις βασικοί στόχοι αποτελούν προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της οικονομίας και της ευρύτερης κοινωνίας. Το μέσο, το εργαλείο για την επίτευξη και των τριών στόχων είναι η

χρήση των νέων τεχνολογιών, ιδιαίτερα των ΤΠΕ, σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής (ΥΠ.ΕΘ.Ο 2002:41-42, 59 και 2003:22-23).

Στη βάση αυτής της στρατηγικής υπάρχει βέβαια η αντίληψη ότι οι νέες τεχνολογίες καθορίζουν πλέον την παραγωγή σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι εξελιγμένες ΤΠΕ είναι το μέσο για την ανταλλαγή, διακίνηση, ανάλυση και ανασυγκρότηση των πληροφοριών και των γνώσεων που αξιοποιούνται κατά τη διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας και της ευρύτερης κοινωνικής ζωής.

Ο πρώτος από τους προαναφερθέντες στόχους, η *αύξηση της ανταγωνιστικότητας* των ελληνικών επιχειρήσεων, πιστεύεται ότι θα επιτευχθεί με την εισαγωγή, αναβάθμιση και χρήση ΤΠΕ στην παραγωγή και με την εφαρμογή καινοτόμων ιδεών και πρακτικών που θα επιτρέψουν στην ελληνική επιχείρηση να βγει από τα σύνορα της χώρας και να διεκδικήσει μερίδιο στη διεθνή αγορά. Θεωρείται ότι τα εξελιγμένα και «έξυπνα» συστήματα πληροφορικής έχουν πλέον καταργήσει τα σύνορα μεταξύ εθνικών κρατών, γεωγραφικών περιοχών, πολιτισμών και ατόμων, και ταυτόχρονα προσφέρουν μια πλειάδα υπηρεσιών και προηγμένων προϊόντων για τις επιχειρήσεις στον τομέα της παραγωγής και του εμπορίου, αλλά και της επικοινωνίας, των συναλλαγών με άλλες επιχειρήσεις και δημόσιους φορείς (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:42).

Ο δεύτερος στόχος, για την *ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας*, αφορά τόσο την ανάπτυξη των ήδη υπάρχουσών επιχειρήσεων με νέα προϊόντα, νέες υπηρεσίες, όσο και τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων που θα βασίζονται στις νέες τεχνολογίες και θα προωθούν καινοτόμες ιδέες. Εκτιμάται ότι, με αυτούς τους τρόπους, οι εν λόγω ελληνικές επιχειρήσεις γίνονται πιο ελκυστική στη διεθνή αγορά και αυξάνουν την ανταγωνιστικότητά τους. Ταυτόχρονα, η ανάπτυξη των επιχειρήσεων βοηθά στην ανανέωση των παραγωγικών κλάδων και στην ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας σύμφωνα με τα διεθνή οικονομικά δεδομένα (ο.π.:43). Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανάπτυξη των ΜΜΕ και ΠΜΕ, οι οποίες, με τη χρήση των ΤΠΕ και την υιοθέτηση καινοτομικών εφαρμογών, μπορούν πλέον να διαδραματίσουν σπουδαίο ρόλο στις διεθνείς αγορές. (ο.π.:46-47). Η συμβολή του κράτους στην προσπάθεια των ελληνικών επιχειρήσεων να γίνουν ανταγωνιστικότερες, συνοψίζεται σε κανόνες και μέτρα ρυθμιστικού περιεχομένου (απλοποίηση των γραφειοκρατικών διαδικασιών και των όρων για τη σύσταση εταιρειών), αλλά και άμεσης συμμετοχής με επενδυτικές παρεμβάσεις (αύξηση των χρηματοδοτήσεων μέσω διαφόρων προγραμμάτων, τόσο για την ίδρυση νέων επιχειρήσεων όσο και για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη των υφιστάμενων). Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι οι διευκολύνσεις και οι χρηματοδοτήσεις αυξάνονται για τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα των νέων τεχνολογιών (ο.π.:44). Τέλος, η κρατική συμβολή περιλαμβάνει την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού, με την προετοιμασία, όπως έχει προαναφερθεί σε προηγούμενα κεφάλαια, «σύγχρονων» εργαζομένων, εξοπλισμένων με προσόντα και δεξιότητες που επιβάλλουν οι σύγχρονες τάσεις του ανταγωνισμού. Αυτή η τελευταία κατηγορία κρατικών παρεμβάσεων σχετίζεται και με τον τρίτο από τους προαναφερθέντες στόχους: την *αύξηση της απασχολησιμότητας*.

Εκτιμάται ότι ο πρώτος από τους τρεις στόχους μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τους άλλους δύο. Γι' αυτό το λόγο, εδώ καθώς και στα επόμενα υποκεφάλαια, θα αναφερθούμε στις πολιτικές των ελληνικών κυβερνήσεων για την επιχειρηματικότητα και την απασχόληση, θεωρώντας ότι μέσα απ' αυτές επιδιώκεται να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων στην εσωτερική αγορά και στις διεθνείς αγορές

Όσον αφορά την αύξηση και βελτίωση της επιχειρηματικότητας, θεωρείται ότι για να μπορέσουν οι ελληνικές επιχειρήσεις να αξιοποιήσουν τις ΤΠΕ, πρέπει να προσαρμοστούν σ' αυτές και να αποκτήσουν νέα νοοτροπία για το ρόλο των τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία. Οι ΤΠΕ παρέχουν στις επιχειρήσεις υψηλής ποιότητας υπηρεσίες και πολλές δυνατότητες. Επιταχύνουν την παραγωγική διαδικασία και διευκολύνουν την παρουσία της επιχείρησης στις αγορές, ακόμα και αν βρίσκεται σε απομακρυσμένη από αυτές περιοχή. Τα πλεονεκτήματα από τη χρήση των νέων τεχνολογιών μπορούν να αποβούν ευεργετικά για τις ΜΜΕ και ΠΜΕ, που αποτελούν και το μεγαλύτερο όγκο των επιχειρήσεων στον Ευρωπαϊκό και στον ελλαδικό χώρο, και πιστεύεται ότι έτσι αυτές οι επιχειρήσεις έχουν πλέον τη δυνατότητα να γίνουν ανταγωνιστικές. Η στρατηγική των ελληνικών κυβερνήσεων προβλέπει λοιπόν μια σειρά μέτρων για την υποστήριξή τους, όπως (ο.π. 2002:46-47):

- ♦ Κίνητρα για την εισαγωγή καινοτόμων εφαρμογών πληροφορικής στην παραγωγική διαδικασία.
- ♦ Πρωτοβουλίες μόνιμης υποστήριξης των ΜΜΕ και ΠΜΕ σε θέματα πληροφόρησης, τεχνογνωσίας, εκπαίδευσης, ανθρώπινων πόρων, επενδύσεων.
- ♦ Δημιουργία ηλεκτρονικού περιβάλλοντος με την ψηφιοποίηση πληροφοριών και τυποποιημένων εντύπων για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας της επιχείρησης με τους δημόσιους φορείς, τις τράπεζες και τις επιχειρήσεις.
- ♦ Κίνητρα για τις κλαδικές συνενώσεις ΜΜΕ και ΠΜΕ μέσω της πληροφορικής (virtual clusters), που επιτρέπουν την ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ επιχειρήσεων και προωθούν το ηλεκτρονικό εμπόριο.
- ♦ Μέτρα για την ανάπτυξη και εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού.
- ♦ Μελέτες για τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις από την εισαγωγή και χρήση των ΤΠΕ σε όλους τους τομείς της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής.

Ειδικά όσον αφορά τα κίνητρα για την εισαγωγή ΤΠΕ στην παραγωγική διαδικασία, τα τελευταία πέντε χρόνια (που τέθηκε σε εφαρμογή η στρατηγική για την ΚτΠ) έχουν υλοποιηθεί πολυάριθμα προγράμματα υποστήριξης των επιχειρήσεων που προσπαθούν να εκσυγχρονιστούν. Τα προγράμματα αυτά μπορούν να διακριθούν, ανάλογα με το αντικείμενό τους, σε τρεις κατηγορίες:

- 1) Προγράμματα χρηματοδότησης νέας επιχείρησης ή εκσυγχρονισμού της υπάρχουσας, κυρίως για την αγορά *εξοπλισμού*: πρόγραμμα επιδότησης Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών (Ν.Ε.Ε.) που το διαχειρίζεται ο ΟΑΕΔ, πρόγραμμα-δράση ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ που το διαχειρίζεται το Υπ. Ανάπτυξης, πρόγραμμα-δράση Μ.Ε.ΤΕΧ.Ω. στην ΚτΠ που το διαχειρίζονται το Υπ. Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και το Υπ. Οικονομίας & Οικονομικών, χρηματοδότηση μέσω του Αναπτυξιακού Νόμου 3299/2004 κ. ά.
- 2) Προγράμματα επιχορήγησης για την *απόκτηση συστημάτων πληροφορικής και εκμάθηση χειρισμού τους*: πρόγραμμα-δράση ΔΙΚΤΥΩΘΕΙΤΕ που το διαχειρίζεται ο ΕΟΜΜΕΧ, πρόγραμμα-δράση ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ που το διαχειρίζεται το Υπ. Ανάπτυξης, πρόγραμμα-δράση ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΤΕ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ που το διαχειρίζεται το Υπ. Ανάπτυξης κ. ά.
- 3) Προγράμματα επιχορήγησης για την *εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού της επιχείρησης*: πρόγραμμα-δράση ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ που το διαχειρίζονται το Υπ. Απασχόλησης & Κοιν. Προστασίας, το Υπ. Ανάπτυξης και το Υπ. Οικονομίας & Οικονομικών, πρόγραμμα-δράση ΔΙΚΤΥΩΘΕΙΤΕ που το διαχειρίζεται ο ΕΟΜΜΕΧ, πρόγραμμα-δράση ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ που το διαχειρίζεται το Υπ. Ανάπτυξης, κ.ά.

4.3 Ο ρόλος του «ηλεκτρονικού επιχειρείν» στην οικονομική ανάπτυξη.

Η ανάγκη για ανάπτυξη και προώθηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και η εισαγωγή των ΤΠΕ στην παραγωγική διαδικασία δημιούργησαν ένα νέο τομέα δραστηριότητας: του ηλεκτρονικού επιχειρείν. Τούτο αποτελεί τη σημαντικότερη ίσως καινοτομία στην επιχειρηματική δραστηριότητα τα τελευταία χρόνια και οφείλεται κυρίως στην ανάπτυξη και διάχυση των εφαρμογών του διαδικτύου, που «απάλειψε» τα γεωγραφικά σύνορα και κατέστησε δυνατή την ταχύτατη διακίνηση πληροφοριών, υπηρεσιών και αγαθών (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:50).

Το ηλεκτρονικό επιχειρείν είναι μια διαδικασία σύνδεσης, επικοινωνίας και συναλλαγής της επιχείρησης με το περιβάλλον της, (τις άλλες επιχειρήσεις, τους πελάτες και τις δημόσιες υπηρεσίες), η οποία της παρέχει δυνατότητες ηλεκτρονικού εμπορίου και υπηρεσίες «ηλεκτρονικής διακυβέρνησης» (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:50, Ε.Επ 2003β:3).

Όσον αφορά αυτή τη νέα μορφή εμπορίου, όπως αναφέρεται σε σχετικό κείμενο της Ε.Επ., αν και είναι ευρέως γνωστή, η χρήση της δεν είναι αρκετά διαδεδομένη (Ε.Επ 2003β:5). Εμφανίζεται σαν απλή και γρήγορη διαδικασία, καθώς η εμπορική συναλλαγή μπορεί να συμφωνηθεί σε ελάχιστο χρόνο, με την προϋπόθεση ότι υπάρχει ο απαραίτητος εξοπλισμός (Η/Υ και σύνδεση στο διαδίκτυο).

Όμως, το ηλεκτρονικό επιχειρείν, δεν αφορά μόνο την πρόσβαση της επιχείρησης στο διαδίκτυο. Είναι έννοια ευρύτερη, η οποία μπορεί να περιλάβει όλο το φάσμα της παραγωγής και των συναλλαγών με ιδιώτες επιχειρήσεις και δημόσιες υπηρεσίες. Γι' αυτό η Ε.Ε. συνιστά στα κράτη μέλη να προβούν σε προσεκτικό σχεδιασμό των πολιτικών που θα υιοθετήσουν για την ανάπτυξή του (ο.π.:3). Η ελληνική κυβέρνηση στη στρατηγική για την ΚτΠ εστιάζει σε ένα σχέδιο δράσης, το οποίο καλύπτει γενικά την πρόσβαση των επιχειρήσεων στις ΤΠΕ και ιδιαίτερα, τη διευκόλυνση της ανάπτυξης του «ηλεκτρονικού επιχειρείν» (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:51). Ειδικότερα προβλέπεται:

- ♦ εξασφάλιση ασφαλών συναλλαγών μέσω ηλεκτρονικού δικτύου
- ♦ δημιουργία κατάλληλου ρυθμιστικού πλαισίου για τις συνθήκες ανταγωνισμού για ηλεκτρονικές συναλλαγές
- ♦ διευκόλυνση πρόσβασης σε υποδομές πληροφορικής και επικοινωνιών.

Πάντως, σε πρόσφατο κείμενο του ΥΠ.ΕΘ.Ο (2004:κεφ.1-2 & 1-6), σημειώνεται ότι η Ελλάδα υστερεί ως προς τη διάδοση του «ηλεκτρονικού επιχειρείν», λόγω της ύπαρξης ανασταλτικών παραγόντων, όπως: χαμηλό ποσοστό διάχυσης νέων τεχνολογιών, μικρό μερίδιο ειδικευμένων στο σύνολο των εργαζομένων, κλπ.. Κατά συνέπεια, τονίζεται η ανάγκη λήψης πρωτοβουλιών, ώστε να επιτευχθούν ορισμένα μετρήσιμα αποτελέσματα, όπως (ο.π.:2/41):

- ♦ Αύξηση του ποσοστού των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (με προσωπικό πάνω από 10 άτομα) που κάνουν χρήση εφαρμογών ηλεκτρονικού επιχειρείν, στο 15% (από αμελητέο που ήταν το 2004).
- ♦ Αύξηση ποσοστού ιστοσελίδων ή σημαντικών κόμβων ηλεκτρονικού επιχειρείν και χρηματοπιστωτικών συναλλαγών, με πιστοποίηση για ασφαλείς συναλλαγές, από αμελητέο στο 30%.
- ♦ Κατάρτιση 10.000 ατόμων για την ανάπτυξη εξειδικευμένων δεξιοτήτων ΤΠΕ ("advanced ICT skills").
- ♦ Προγράμματα Stage: για 2.000 νέους επιστήμονες των ΤΠΕ.
- ♦ Αύξηση των θέσεων απασχόλησης στον τομέα της ΚτΠ κατά 80%.
- ♦ Προγράμματα σύνδεσης της κατάρτισης με την απασχόληση για 3.000 απόφοιτους ΤΠΕ και συναφών σπουδών.

Στο σχετικό κείμενο της Ε.Επ. (2003α), το οποίο είναι μεταγενέστερο του προαναφερθέντος ελληνικού, επισημαίνεται ότι η διάδοση του «ηλεκτρονικού επιχειρείν» στις ΜΜΕ είναι πολύ μικρότερη από αυτήν που παρατηρείται στις μεγάλες επιχειρήσεις. Τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι ΜΜΕ, ως προς αυτή τη μορφή επιχειρηματικότητας, είναι: α) το υψηλότερο σχετικό κόστος που αναλαμβάνουν όταν επενδύουν σε ΤΠΕ (κόστος εξοπλισμού και συντήρησης) και β) τα προβλήματα που ανακύπτουν κατά την πρόσληψη ειδικευμένου προσωπικού στον τομέα του ηλεκτρονικού επιχειρείν και κατά την ενίσχυση των προσόντων ηλεκτρονικού επιχειρείν του εργατικού δυναμικού τους. Τονίζεται λοιπόν, ότι «η μελλοντική συζήτηση σε επίπεδο πολιτικής πρέπει να εστιάζεται μάλλον στην αποτελεσματικότερη παροχή βοήθειας προς τις ΜΜΕ, ώστε να μετασχηματιστούν σε "ηλεκτρονικές εταιρείες", παρά στον τρόπο προώθησης του ηλεκτρονικού εμπορίου» (Ε.Επ 2003β:7). Οι πολιτικές «δεύτερης γενιάς», όπως ονομάζονται, πρέπει να έχουν ως βασικό στόχο «τη μετατόπιση από τη γενική προώθηση της χρήσης εργαλείων ΤΠΕ και ηλεκτρονικού επιχειρείν, στη διευκόλυνση των ΜΜΕ, ώστε να αξιοποιήσουν πλήρως τις ΤΠΕ, με σκοπό την επαναχάραξη, την αυτοματοποίηση και τον εξορθολογισμό της επιχειρηματικής διαδικασίας» (ο.π.:11). Για το λόγο αυτό, υποδεικνύεται στις κυβερνήσεις των κρατών-μελών να εστιάζουν στους παρακάτω στόχους, τους οποίους αναφέρουμε επιγραμματικά (ο.π.:11-23):

- ♦ Διευκόλυνση της αναδιοργάνωσης της διαχείρισης και βελτίωση των προσόντων του εργατικού δυναμικού για το ηλεκτρονικό επιχειρείν, στις ΜΜΕ, με: α) βελτίωση της μεταφοράς γνώσης προς τις ΜΜΕ μέσω δικτύων στήριξης, β) προώθηση και διάδοση «ορθών πρακτικών» ηλεκτρονικού επιχειρείν και γ) κατάρτιση του εργατικού δυναμικού με στόχο την ενίσχυση των προσόντων του.
- ♦ Βελτίωση της διαθεσιμότητας λύσεων ηλεκτρονικού επιχειρείν φιλικών προς τις ΜΜΕ, με: α) σύνδεση με την έρευνα στον τομέα τεχνολογιών ηλεκτρονικού επιχειρείν, β) συνεργασία με παρόχους υπηρεσιών ΤΠΕ και γ) δημιουργία «δικτύου εθνικών πεδίων δοκιμών» για νέες τεχνικές λύσεις ηλεκτρονικού επιχειρείν και σύνδεση με αυτό.
- ♦ Διευκόλυνση της αποτελεσματικής συμμετοχής των ΜΜΕ σε ηλεκτρονικές αγορές (Business to Business ή B2B), σε ηλεκτρονικές δημόσιες συμβάσεις και σε εικονικά δίκτυα συνεργασίας επιχειρήσεων.

Επιπλέον, επισημαίνεται ότι οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να εξασφαλίσουν ένα ευνοϊκό περιβάλλον ηλεκτρονικού επιχειρείν για τις επιχειρήσεις και μέσω της

σχέσης των επιχειρήσεων με την ηλεκτρονική διακυβέρνηση. Συγκεκριμένα θα πρέπει να εξασφαλίσουν (ο.π.:8):

- ♦ σταθερό νομικό και κανονιστικό πλαίσιο, ιδίως για τις διασυνοριακές εμπορικές συναλλαγές·
- ♦ πλήρη ελευθέρωση της αγοράς τηλεπικοινωνιών, με στόχο χαμηλότερες τιμές για καλύτερης ποιότητας και ταχύτητας πρόσβαση στο Διαδίκτυο·
- ♦ υπηρεσίες ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, οι οποίες μειώνουν τα έξοδα διοικητικής λειτουργίας των εταιρειών και, ως εκ τούτου, παρέχουν κίνητρα στις επιχειρήσεις για να εμπλακούν στο ηλεκτρονικό επιχειρείν.

Κατά την άποψή μας, το «ηλεκτρονικό επιχειρείν» ανταποκρίνεται βέβαια στις απαιτήσεις της ΚτΠ που τείνει να δημιουργηθεί και του διεθνούς εμπορίου που διευρύνεται συνεχώς. Όμως έχει και αρνητικές συνέπειες, όπως:

- ♦ η μείωση ή η μη αύξηση των θέσεων εργασίας, γεγονός που φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με τη Στρατηγική της Λισσαβώνας για αύξηση της απασχόλησης με δημιουργία νέων θέσεων εργασίας,
- ♦ η υποκατάσταση της πλήρους απασχόλησης με μερική ή προσωρινή,
- ♦ ο αποκλεισμός μιας μεγάλης (δυσνητικά της μεγαλύτερης) μερίδας του πληθυσμού από την αντίστοιχη αγορά, καθώς δεν έχει τη δυνατότητα ή τα μέσα συμμετοχής στο ηλεκτρονικό εμπόριο, και τέλος
- ♦ η αμφίβολη ποιότητα των προϊόντων και των υπηρεσιών που διακινούνται μέσω διαδικτύου (στις περισσότερες περιπτώσεις τέτοιων αγορών, ο καταναλωτής προμηθεύεται το προϊόν αφού έχει πληρώσει και οι όροι επιστροφής ή αντικατάστασής του είναι πάντα προς όφελος του επιχειρηματία).

Ακόμα, διαπιστώνουμε ότι δεν έχει βρεθεί εκείνο το ρυθμιστικό και κανονιστικό πλαίσιο που θα διασφαλίζει τα συμφέροντα και τα δικαιώματα του καταναλωτή. Εκτιμούμε δε ότι η εκάστοτε κυβέρνηση θα πρέπει να φροντίζει πρώτα απ' όλα για την προστασία των καταναλωτών και των πολιτών και έπειτα να προχωρά στην εφαρμογή δράσεων για ανάπτυξη νέων κλάδων της οικονομίας. Τέλος, σημειώνουμε αυτό που έθεσε πολύ εύστοχα ο Σταμάτης (2001:94): η ανάπτυξη και επέκταση του ηλεκτρονικού εμπορίου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις δυνατότητες της καταναλωτικής αγοράς. Τούτο σημαίνει ότι με δεδομένη την πολιτική «λιτότητας», την πολιτική μείωσης του εργατικού κόστους, κλπ, είναι αναπόφευκτη η μείωση της καταναλωτικής δύναμης του πληθυσμού και κατ' επέκταση η μείωση των καταναλωτικών αγορών, είτε πρόκειται για παραδοσιακό εμπόριο, είτε για ηλεκτρονικό. Με άλλα λόγια, για να αναπτυχθεί το ηλεκτρονικό εμπόριο, πρέπει πρώτα απ' όλα να ενισχυθεί η κινητήρια δύναμή του: η καταναλωτική δύναμη των εργαζομένων.

4.4 Ενίσχυση της έρευνας και της καινοτομίας για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων

Ο τομέας της έρευνας και της καινοτομίας θεωρείται από την Ε.Ε. και τις ελληνικές κυβερνήσεις ως ο θεμέλιος λίθος της αύξησης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και της ανάπτυξης της ΚτΠ (ΥΠ.ΕΘ.Ο.2002:52). Για το λόγο αυτό, όπως είδαμε και στο πρώτο κεφάλαιο, στα πλαίσια της Στρατηγικής της Λισσαβώνας προωθείται η δημιουργία ενός «Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας και

Καινοτομίας», σε μια προσπάθεια να ενισχυθεί οικονομικά και θεσμικά η έρευνα και να αναπτυχθούν ευνοϊκές συνθήκες για τη σύνδεση των επιτευγμάτων της με τις επιχειρήσεις, κυρίως τις ΜΜΕ, με στόχο την προώθηση της καινοτομίας και την αύξηση της επιχειρηματικότητας και της απασχόλησης (Ε.Σ. 2000:5,7). Σύμφωνα μάλιστα με τις εκτιμήσεις του τελευταίου Ε.Σ. (2005), η καθυστέρηση στην επίτευξη των στόχων της Λισσαβώνας μπορεί να αντιμετωπιστεί αν ενεργοποιηθούν όλα τα κράτη μέλη ως προς τους στόχους για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας δίνοντας προτεραιότητα στην Ε&Κ (Ε.Σ. 2005:1-3).

Οι ελληνικές κυβερνήσεις, ακολουθώντας και ως προς αυτό την ευρωπαϊκή πολιτική, διατείνονται ότι ενθαρρύνουν την ανάπτυξη του τομέα της επιστημονικής έρευνας, προκειμένου να επιτευχθεί ισόρροπη ανάπτυξη της γνώσης, διάχυση των τεχνολογικών επιτευγμάτων και αξιοποίησή τους στην παραγωγική διαδικασία. Όμως μέχρι σήμερα δεν έχει σημειωθεί μεγάλη πρόοδος σ' αυτό τον τομέα. Όπως έχουμε επισημάνει και σε άλλο σημείο της παρούσας, οι δαπάνες για την έρευνα παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα (0,7% του ΑΕΠ), ενώ παρατηρείται και πολύ χαμηλή συμμετοχή ιδιωτικών κεφαλαίων (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:53, 2003:26).

Πάντως με βάση αυτή την πολιτική, έχει θεσπιστεί το *ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ* (Ε.Σ.Κ.), το οποίο περιλαμβάνει το σύνολο των διακριτών θεσμών που, σε συνδυασμό και αυτόνομα, συμβάλλουν στην ανάπτυξη και διάχυση νέων τεχνολογιών και συγκροτούν το πλαίσιο μέσα στο οποίο η κυβέρνηση διαμορφώνει και υλοποιεί πολιτικές με στόχο τη διαδικασία της καινοτομίας. Είναι δηλαδή ένα σύστημα διασυνδεδεμένων θεσμών για την παραγωγή και διάχυση γνώσης, δεξιοτήτων και μηχανισμών, για την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών και την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Το Ε.Σ.Κ. έχει 5 βασικούς τομείς, βάσει των οποίων οργανώνονται όλα τα προγράμματα για την προώθηση της καινοτομίας (Σαϊτάκης 2005:3):

1. Δημιουργία νέας γνώσης
2. Καθοδήγηση των κατευθύνσεων στην έρευνα
3. Δημιουργία εξειδίκευσης και ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος
4. Δημιουργία νέων αγορών
5. Ανταλλαγή πληροφορίας, γνώσης και οραμάτων

Κύριος στόχος του Ε.Σ.Κ. είναι η κατάρτιση προγραμμάτων για την αύξηση της απορρόφησης της καινοτομίας. Πρέπει δε να σημειώσουμε εδώ ότι παρατηρείται χαμηλή απορρόφηση των καινοτόμων επιτευγμάτων από τις επιχειρήσεις, παρόλα τα μέτρα που προωθεί η ελληνική κυβέρνηση προκειμένου να την αυξήσει. Ως βασικές αιτίες αυτής της καθήλωσης έχουν αναφερθεί: α) η αδυναμία προσέλκυσης ειδικευμένου προσωπικού σε ερευνητικά κέντρα, λόγω της κρατικής γραφειοκρατίας και β) η περιορισμένη ζήτηση τεχνολογικών υπηρεσιών από την παραδοσιακή βιομηχανία (ΥΠ.ΕΘ.Ο.2002:53-54)²⁸. Η στρατηγική της ελληνικής κυβέρνησης για την ΚτΠ προβλέπει μέτρα για τον περιορισμό αυτών των δυο αιτιών και την ανάπτυξη της έρευνας και της καινοτομίας. Τέτοια μέτρα είναι τα εξής (ΥΠ.ΕΘ.Ο.2002:54-57):

- ♦ Ενίσχυση και Ανάπτυξη της ερευνητικής βάσης:

²⁸ Στο μεταγενέστερο κείμενο του ΥΠ.ΕΘ.Ο.(ΥΠ.ΕΘ.Ο.2003:27-28), η κρατική γραφειοκρατία δεν αναφέρεται σαν αιτία για τη μη προσέλκυση ερευνητικού δυναμικού, αλλά για το μειωμένο αριθμό νεοϊδρυόμενων επιχειρήσεων, και τούτο οδήγησε σε αποφάσεις της ελληνικής κυβέρνησης να απλοποιήσει και να μειώσει το κόστος των διαδικασιών για την ίδρυση επιχειρήσεων.

1. Στήριξη της έρευνας και αναδιάρθρωση της δομής της, κυρίως με επαρκή χρηματοδότηση, προκειμένου να επιτευχθεί μεγαλύτερη ανεξαρτησία και αναδιάρθρωση των κρατικών ινστιτούτων.
 2. Αναβάθμιση της ποιότητας του Ελληνικού ερευνητικού δυναμικού μέσα από εκπαιδευτικές διαδικασίες και δημιουργία προϋποθέσεων για την προώθησή τους στην απασχόληση, κυρίως με την δημιουργία θέσεων εργασίας στις επιχειρήσεις για δραστηριότητες τεχνολογικής καινοτομίας.
 3. Ενίσχυση των νεοϊδρυθέντων ερευνητικών ινστιτούτων της ΓΓΕΤ στην περιφέρεια (Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ξάνθη)
 4. Αναβάθμιση και εκσυγχρονισμός της υποδομής των ερευνητικών κέντρων, αξιοποιώντας και ενισχύοντας το Εθνικό Δίκτυο Έρευνας και Τεχνολογίας (ΕΔΕΤ), και διασύνδεσή τους με ευρωπαϊκά κέντρα.
 5. Ανάπτυξη Εθνικής ηλεκτρονικής βιβλιοθήκης
 6. Ανάπτυξη Εθνικού Πληροφοριακού Συστήματος για Έρευνα και Τεχνολογία (E+T), το οποίο έχει ως στόχο την ομαλή διαχείριση ψηφιακού περιεχομένου για την παροχή εξατομικευμένων υπηρεσιών Επιστημονικής και Τεχνολογικής Πληροφόρησης.
- ♦ Αξιοποίηση των αποτελεσμάτων των ερευνητικών-καινοτομικών έργων στην παραγωγική διαδικασία:
 1. Προώθηση ερευνητικών κοινοπραξιών μεταξύ ιδιωτικών φορέων και ερευνητικών ομάδων, για την επίλυση πολύπλοκων ερευνητικών προβλημάτων και την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων.
 2. Ανάπτυξη της «τεχνομεσιτιάς», για την προώθηση της τεχνολογίας προς τους οικονομικούς και κοινωνικούς φορείς της χώρας,
 3. Ενίσχυση της σύνδεσης της έρευνας με την παραγωγή, μέσω της ανάπτυξης γραφείων διαμεσολάβησης στα ΑΕΙ και τα ερευνητικά κέντρα, που τα συνδέουν με τις επιχειρήσεις, με στόχο την προβολή και ενημέρωση σε θέματα αξιοποίησης της τεχνολογίας που «παράγεται» σ' αυτά τα ιδρύματα.
 4. Προώθηση της συνεργασίας ερευνητικών κέντρων και εταιρειών για εμπορική αξιοποίηση καινοτόμων προϊόντων/υπηρεσιών, και παροχή ισχυρών κινήτρων προς ερευνητές, για τη δημιουργία εταιρειών "spin-off".

Γενικά, η ενίσχυση και ανάπτυξη της ερευνητικής βάσης επιδιώκεται λοιπόν κυρίως μέσα από την αναδιάρθρωση της δομής της (με το διαχωρισμό της λειτουργικής διαχείρισης από την επιστημονική έρευνα), την εστίαση της χρηματοδότησης σε επιστημονικούς τομείς, στους οποίους υπάρχει δυνατότητα διάκρισης και την προώθηση της δικτύωσης με διεθνείς εταίρους (ΥΠ.ΕΘ.Ο.2002:54). Τούτο σημαίνει, κατά την άποψή μας, ότι τα ερευνητικά κέντρα θα ασχολούνται πλέον μόνο με την παραγωγή επιτευγμάτων αξιοποιήσιμων εμπορικά, και ότι τη διαχείριση τους θα αναλαμβάνει φορέας, εξωτερικός προς την επιστημονική-ερευνητική ομάδα και ο οποίος ουσιαστικά θα έχει τον έλεγχο της λειτουργίας τους. Το γεγονός δε ότι η χρηματοδότησή τους θα βασίζεται κατά μεγάλο μέρος είτε σε ιδιωτικά κεφάλαια είτε σε κεφάλαια προερχόμενα από το φορέα διαχείρισης, μας οδηγεί σε ερωτήματα ως προς το κατά πόσο η διαχείρισή τους θα μπορεί να γίνεται με αντικειμενικό τρόπο.

Όσον αφορά τα μέτρα για την ενίσχυση των επιχειρήσεων ώστε να αναπτύξουν καινοτόμες δραστηριότητες, έχουμε να παρατηρήσουμε ότι αυτές απαιτούν ένα ανεπτυγμένο σύστημα κρατικής διοίκησης. Στην Ελλάδα, όπως επισημάναμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ο κρατικός μηχανισμός δεν έχει εκσυγχρονιστεί σε σημείο που να μπορούμε να μιλάμε για διοίκηση απαλλαγμένη από τη γραφειοκρατία και ικανή να εξυπηρετήσει τους πολίτες αξιοποιώντας πλήρως τις δυνατότητες της ΚτΠ. Στο επικαιροποιημένο λοιπόν κείμενο του 2003 για την στρατηγική της ΚτΠ, η ελληνική κυβέρνηση επισημαίνει ότι η γραφειοκρατία και η ανωριμότητα των δημοσίων υπηρεσιών να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της ανταγωνιστικότητας, μπορούν να προκαλέσουν επιπλέον καθυστερήσεις στη διάδοση της καινοτομίας στην παραγωγική διαδικασία. Γι' αυτό το λόγο θέτει τους εξής στόχους, για την προώθηση της καινοτομίας στις επιχειρήσεις (ΥΠ.ΕΘ.Ο.2003:28):

- Άμεση και ηλεκτρονική πληροφόρηση των επιχειρήσεων, μέσω ενημερωμένων ηλεκτρονικών βάσεων πληροφοριών.
- Απλοποίηση και αυτοματοποίηση των συναλλαγών των επιχειρήσεων με τους δημόσιους οργανισμούς
- Προώθηση των ηλεκτρονικών δημόσιων προμηθειών
- Μείωση του αριθμού των δικαιολογητικών και του χρόνου διεκπεραίωσης διοικητικών υποθέσεων.

Οι σχετικές δράσεις αφορούν όλους τους κλάδους των επιχειρήσεων αλλά, όπως είδαμε και παραπάνω, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις ΜΜΕ και στην ανάπτυξη καινοτόμων δραστηριοτήτων στον τομέα των ΤΠΕ. Τούτο εντάσσεται βέβαια στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής πολιτικής, όπως τονίστηκε στη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου το 2004: «η ανταγωνιστικότητα, η καινοτομία και η προώθηση του επιχειρηματικού πνεύματος, αποτελούν καθοριστικές προϋποθέσεις για την οικονομική μεγέθυνση, απαραίτητες για την οικονομία ως σύνολο, και ιδιαίτερα σημαντικές για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις» (Ε.Σ. 2004:5).

Προς την ίδια κατεύθυνση αλλά με ορισμένες νέες εκφάνσεις, προτάθηκε από την Ε.Επ. τον Απρίλιο του 2005, ένα νέο πρόγραμμα πλαίσιο για την ανταγωνιστικότητα και την καινοτομία (2007-2013), στο οποίο φαίνεται να δίνει έμφαση λοιπόν σε ορισμένα σημεία (που υπογραμμίζουμε), καθώς τονίζεται «η ανάγκη ενθάρρυνσης της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας, προσέλκυσης επαρκούς επιχειρηματικού κεφαλαίου για τη σύσταση επιχειρήσεων και τη διατήρηση μιας ισχυρής ευρωπαϊκής βιομηχανικής βάσης, με ταυτόχρονη διευκόλυνση της καινοτομίας και ιδίως της οικοκαινοτομίας²⁹, με μεγαλύτερη επένδυση στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, την αξιοποίηση των τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας, και τη βιώσιμη χρήση πόρων» (Ε.Επ. 2005β:2).

Προκειμένου να βελτιωθούν λοιπόν οι δυνατότητες ανταγωνιστικότητας και καινοτομίας της Ε.Ε. ως «προηγμένης κοινωνίας της γνώσης», τίθενται οι ακόλουθοι στόχοι (ο.π. 2005β:28):

1. Προώθηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και ιδίως των ΜΜΕ.
2. Ενθάρρυνση της καινοτομίας συμπεριλαμβανομένης της οικοκαινοτομίας.
3. Επιτάχυνση της ανάπτυξης μιας ανταγωνιστικής, καινοτόμου και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνίας της πληροφορίας.

²⁹ Με τον όρο «οικοκαινοτομία» ή αλλιώς «οικολογική καινοτομία» εννοείται η φιλική προς το περιβάλλον καινοτομία.

4. Προώθηση της ενεργειακής απόδοσης και των νέων και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας σε όλους τους τομείς, συμπεριλαμβανομένων των μεταφορών.

Στο πλαίσιο του εν λόγω Προγράμματος, θα καταρτιστούν 3 ειδικά υποπρογράμματα: 1) «Επιχειρηματικότητα και καινοτομία», 2) «Υποστήριξη της πολιτικής για τις ΤΠΕ» και 3) «Ευφυής ενέργεια – Ευρώπη».

Το υποπρόγραμμα «Επιχειρηματικότητα και καινοτομία», το οποίο θα απευθύνεται ειδικά σε ΜΜΕ (από νέες επιχειρήσεις υψηλής τεχνολογίας έως και μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις), θα ενισχύσει την επιχειρηματικότητά τους, τη βιομηχανική ανταγωνιστικότητα και την καινοτομία. Ταυτόχρονα θα δώσει έμφαση στην ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος, με στόχο την αύξηση των ατόμων που δημιουργούν νέα επιχείρηση (κυρίως των γυναικών και των νέων). (ο.π. 2005β:4). Οι δράσεις που προβλέπονται από το υποπρόγραμμα, είναι οι εξής (ο.π. 2005β:33-35):

1) Πρόσβαση στη χρηματοδότηση για τη δημιουργία και την ανάπτυξη ΜΜΕ και επενδύσεων σε δραστηριότητες καινοτομίας, συμπεριλαμβανομένης της οικοκαινοτομίας: α) αύξηση του όγκου των επενδύσεων και των επιχειρηματικών μέσων, β) παροχή υποστήριξης για τα μέσα χρηματοδότησης των ΜΜΕ με δανειακά κεφάλαια και γ) βελτίωση του χρηματοοικονομικού περιβάλλοντος για τις ΜΜΕ.

2) Δημιουργία ευνοϊκού περιβάλλοντος για τη συνεργασία των ΜΜΕ: α) διαμόρφωση υπηρεσιών για την υποστήριξη των ΜΜΕ, β) συμβολή σε μέτρα που βοηθούν τις ΜΜΕ να συνεργαστούν με άλλες επιχειρήσεις και γ) προώθηση και διευκόλυνση της διεθνούς επιχειρηματικής συνεργασίας.

3) Καινοτομία στις επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένης της οικοκαινοτομίας: α) επιδίωξη καινοτομίας, ομαδοποιήσεων, δικτύων καινοτομίας, συμπράξεων δημοσίου και ιδιωτικού τομέα με στόχο την καινοτομία και συνεργασιών με συναφείς διεθνείς οργανισμούς εξειδικευμένους στον τομέα της καινοτομίας και της διαχείρισής της, β) υποστήριξη εθνικών και περιφερειακών προγραμμάτων για την επιχειρηματική καινοτομία, γ) υποστήριξη της υιοθέτησης καινοτόμων τεχνολογιών, δ) υποστήριξη υπηρεσιών για τη διακρατική μεταφορά γνώσεων και τεχνολογίας και για τη διαχείριση της πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας, ε) διερεύνηση νέων τύπων υπηρεσιών καινοτομίας και στ) διάχυση της γνώσης μέσω της αρχειοθέτησης και της μεταφοράς δεδομένων.

4) Επιχειρηματικότητα και νοοτροπία της καινοτομίας, μέσα από δράσεις όπως: α) ενθάρρυνση της ανάπτυξης επιχειρηματικής νοοτροπίας, δεξιοτήτων και ικανοτήτων, β) ανάπτυξη ευνοϊκού επιχειρηματικού περιβάλλοντος για την καινοτομία, την ανάπτυξη και τη μεγέθυνση της επιχείρησης και γ) υποστήριξη της ανάπτυξης πολιτικής και της συνεργασίας των φορέων, συμπεριλαμβανομένων των υπεύθυνων διαχείρισης εθνικών και περιφερειακών προγραμμάτων.

5) Οικονομικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις που συνδέονται με την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία, όπως: α) συλλογή στοιχείων, ανάλυση και παρακολούθηση της απόδοσης, καθώς και ανάπτυξη και συντονισμό της πολιτικής, β) προώθηση στρατηγικών ανταγωνιστικότητας που συνδέονται με τους τομείς της βιομηχανίας και των υπηρεσιών και γ) υποστήριξη της αμοιβαίας μάθησης μεταξύ των εθνικών και περιφερειακών διοικήσεων με στόχο την αριστεία.

Το υποπρόγραμμα «Υποστήριξη της πολιτικής για τις ΤΠΕ» δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην υιοθέτηση των ΤΠΕ, τόσο από τον ιδιωτικό όσο και από το δημόσιο τομέα, με βάση πάντα την εκτίμηση ότι αυτές αποτελούν θεμελιώδη παράγοντα για την οικονομία της γνώσης, και μοχλό για οργανωτικές αλλαγές και για την καινοτομία. Για παράδειγμα, εκτιμάται ότι ο ρυθμός (1,4%) της ετήσιας αύξησης της παραγωγικότητας στην Ευρώπη, από το 1995 έως το 2000, οφειλόταν κατά το ήμισυ (0,7%) στις ΤΠΕ (ο.π. 2005β:7). Το εν λόγω υποπρόγραμμα προβλέπει τις ακόλουθες δράσεις (ο.π. 2005β:42-43):

1) **Ανάπτυξη του ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου πληροφοριών και ενίσχυση της εσωτερικής αγοράς για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες πληροφοριών:** α) εξασφάλιση ομαλής πρόσβασης στις υπηρεσίες που βασίζονται στις ΤΠΕ και δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για την ταχεία και σωστή υιοθέτηση των συγκλινουσών ψηφιακών επικοινωνιών και υπηρεσιών, β) βελτίωση των συνθηκών για την ανάπτυξη του ψηφιακού περιεχομένου, αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στην πολυγλωσσία και στην πολιτιστική ποικιλομορφία, γ) παρακολούθηση της ευρωπαϊκής ΚτΠ, μέσω της συλλογής δεδομένων και της ανάλυσης της ανάπτυξης, της διαθεσιμότητας και της χρήσης των υπηρεσιών ψηφιακής επικοινωνίας, συμπεριλαμβανομένης της ανάπτυξης του Διαδικτύου, της ευρυζωνικής πρόσβασης, καθώς και των εξελίξεων των υπηρεσιών και του περιεχομένου του Διαδικτύου.

2) **Ενθάρρυνση της καινοτομίας μέσω της ευρύτερης υιοθέτησης των ΤΠΕ και των επενδύσεων σε αυτές:** α) προώθηση της καινοτομίας στις διαδικασίες, στις υπηρεσίες και στα προϊόντα που βασίζονται στις ΤΠΕ, ιδίως στις ΜΜΕ και στις δημόσιες υπηρεσίες, λαμβάνοντας υπόψη τις απαιτήσεις σε δεξιότητες, β) διευκόλυνση της αλληλεπίδρασης δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, καθώς και των συμπράξεων για την επιτάχυνση της καινοτομίας και των επενδύσεων στις ΤΠΕ και γ) προώθηση και ευαισθητοποίηση σχετικά με τις ευκαιρίες και τα οφέλη που προσφέρουν οι ΤΠΕ στους πολίτες και στις επιχειρήσεις, και ενθάρρυνση της συζήτησης σε ευρωπαϊκό επίπεδο σχετικά με τις νέες τάσεις στις ΤΠΕ.

3) **Ανάπτυξη μιας κοινωνίας των πληροφοριών χωρίς αποκλεισμούς και αποτελεσματικότερων-αποδοτικότερων υπηρεσιών σε τομείς δημοσίου συμφέροντος, καθώς και βελτίωση της ποιότητας ζωής:** α) διεύρυνση της πρόσβασης στις ΤΠΕ και στην ψηφιακή μόρφωση, β) υποστήριξη της χρήσης των ΤΠΕ με ασφάλεια, αντιμετωπίζοντας κυρίως τα θέματα της προστασίας της ιδιωτικής ζωής και γ) βελτίωση της ποιότητας, της αποτελεσματικότητας και της διαθεσιμότητας των ηλεκτρονικών υπηρεσιών, μέσω των ΤΠΕ, σε τομείς δημόσιου συμφέροντος, συμπεριλαμβανομένων των διαλειτουργικών πανευρωπαϊκών ή διακρατικών δημόσιων υπηρεσιών.

Συμπερασματικά, βλέπουμε ότι τα προγράμματα της Ε.Ε. που διαμορφώνονται με αντικείμενο την ανάπτυξη και τη «διάχυση» των ΤΠΕ, έχουν ως κύριο στόχο την ενίσχυση των ιδιωτικών επιχειρήσεων και της «ανταγωνιστικότητας». Το ίδιο συμβαίνει με τα αντίστοιχα ελληνικά προγράμματα. Αυτό άλλωστε δηλώνεται πλέον ανοιχτά από τους ιθύνοντες, όπως π.χ. από τον Υπουργό Ανάπτυξης κ. Σιούφα, ο οποίος επεσήμανε πρόσφατα ότι ο όρος Στρατηγική της Λισσαβώνας «θα ήταν πιο κατανοητός ως Στρατηγική για την Ανταγωνιστικότητα» (Σιούφας 2005α:1).

4.5 Οι στόχοι της Ελλάδας για την απασχόληση.

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα του Ε.Σ. της Λισσαβώνας (και άλλες πηγές που έχουμε αναφέρει παραπάνω), διανύουμε μια πορεία προς την «ψηφιακή οικονομία βασιζόμενη στη γνώση», (2000:3), όπου οι θέσεις εργασίας που τείνουν να δημιουργηθούν είναι προσαρμοσμένες στα νέα πρότυπα, σύμφωνα με το μοντέλο ανάπτυξης της παγκόσμιας αγοράς. Εκτιμάται δηλαδή ότι ο εργαζόμενος με τη γενική μόρφωση και τα «ελλειπή» προσόντα (σε σχέση με τα πρότυπα της ΚτΠ) δε μπορεί πλέον να καλύψει τις ανάγκες των νέων θέσεων. Τις θέσεις αυτές θα πρέπει να καλύψουν εργαζόμενοι με δεξιότητες, ατομικές ικανότητες και προσόντα, ευέλικτα και προσαρμοσμένα στις ανάγκες της «νέας οικονομίας», όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 3.2. Ο στόχος λοιπόν της ευρωπαϊκής και κατ' επέκταση της ελληνικής πολιτικής, είναι η δημιουργία ευέλικτης και βιώσιμης απασχόλησης.³⁰

Ο εργαζόμενος, που είναι το κλειδί για τη βιωσιμότητα όλου του συστήματος, καλείται να προσαρμοστεί στις νέες ανάγκες της αγοράς εργασίας, αποκτώντας γνώσεις και δεξιότητες με «ευρύτητα», ως απαραίτητες για την «απασχολησιμότητά» του. Υπάρχει όμως ένα πρόβλημα, κατά την άποψή μας, διότι βλέπουμε ότι η εκπαίδευση σε κάθε επιμέρους βαθμίδα (μεταλυκειακή, τεχνολογική, πανεπιστημιακή), τείνει να γίνει πιο εξειδικευμένη ή και να συντομευθεί. Άρα, η «ευρύτητα» επιζητείται αλλιώς: με τη δια βίου επιμόρφωση, που θα πραγματοποιείται κάθε φορά σ' ένα εξειδικευμένο πεδίο-αντικείμενο. Έτσι υποτίθεται ότι ο (εν δυνάμει) εργαζόμενος θα γίνεται πιο ευέλικτος ή πιο ευέλικτα απασχολήσιμος με βάση τις γνώσεις του. Κυρίως όμως, η ίδια «ευρύτητα» επιζητείται με το να υιοθετεί ο (εν δυνάμει) εργαζόμενος όχι μόνο γνώσεις αλλά στάσεις και συμπεριφορές («ατομικές ικανότητες», όπως αποκαλούνται) «συνάδουσες» με την ευελιξία και την απασχολησιμότητα (πράγμα που μπορεί να χαρακτηριστεί σαν «διεύρυνση» των γνώσεων και δεξιοτήτων του, μόνο με κατάχρηση των όρων). Γενικά, υπό την απειλή της ανεργίας και γνωρίζοντας ότι καθημερινά μειώνονται οι θέσεις εργασίας που απαιτούν «χαμηλές δεξιότητες» (ΥΠ.ΕΘ.Ο 2002:60), ο εργαζόμενος αναγκάζεται βέβαια να ακολουθήσει τις επιταγές του νέου καταμερισμού εργασίας.

Πέρα από τα παραπάνωγενικά σχόλια, θα εξετάσουμε εδώ τη σχετική κυβερνητική πολιτική της Ελλάδας όπως εκφράζεται μέσα από το Ε.Π. για την ΚτΠ. Πράγματι, αυτό το Ε.Π. θέτει τους εξής άμεσους στόχους για την απασχόληση, με απώτερο στόχο την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη (ΥΠ.ΕΘ.Ο 2002:59-65):

- ♦ Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας σύμφωνα με τις επιδιώξεις της Στρατηγικής της Λισσαβώνας.

³⁰ Εκτιμούμε ότι ο όρος *απασχόληση* χρησιμοποιείται έναντι του όρου *εργασία*, για να συγκαλύψει το χαρακτήρα της προσωρινής, της μειωμένης, της ποικιλόμορφα «ευέλικτης» απασχόλησης και την αδυναμία ή την αποφυγή, εκ μέρους του κεφαλαίου και των κυβερνήσεων, της πλήρους απασχόλησης των εργαζομένων. Όμοια, ο όρος *απασχολησιμότητα* χρησιμοποιείται για να καλύψει την πρόθεση του κράτους και του κεφαλαίου να δημιουργήσουν μια «στρατιά» εργαζομένων με κερματισμένες γνώσεις, με μόλις τις αναγκαίες δεξιότητες, οι οποίοι θα «απασχολούνται» χωρίς πολλά δικαιώματα και απαιτήσεις, χωρίς ασφάλιση και με χαμηλές αμοιβές, εγκλωβισμένοι σε ένα σύστημα διαρκούς αναζήτησης «απασχόλησης». με άλλα λόγια, καθώς γίνεται όλο και πιο έντονη η εκμετάλλευση της εργασίας από το κεφάλαιο, το κράτος έρχεται να «προστατεύσει» το δεύτερο, θέτοντας την απασχολησιμότητα ως στόχο για την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική «ευημερία».

- ♦ Κατάρτιση ανέργων και εργαζομένων σε νέες δεξιότητες, κυρίως πληροφορικής, ώστε να αποκτήσουν ευέλικτα επαγγελματικά προσόντα αναγκαία για τη λειτουργία του συστήματος παραγωγής.
- ♦ Ανάπτυξη νέων ευέλικτων μορφών εργασίας, όπως η τηλε-εργασία, η κυκλική εργασία, η μερική απασχόληση, κλπ.
- ♦ Δημιουργία θέσεων εργασίας και ένταξη στην αγορά εργασίας των ατόμων με ειδικές ανάγκες (Α.Μ.Ε.Α.).

Σχετικά με τον πρώτο από τους παραπάνω στόχους, η ελληνική κυβέρνηση φαίνεται να εκτιμά ότι οι νέες θέσεις εργασίας θα δημιουργηθούν αν ενισχυθούν γενικά οι επιχειρήσεις και κυρίως αυτές που ανήκουν στον τομέα της πληροφορικής και των νέων τεχνολογιών. Η υποκατάσταση των θέσεων και των επαγγελμάτων που εκφυλλίζονται λόγω της εισαγωγής ΤΠΕ και σύγχρονων μεθόδων στην παραγωγή, θα συμβεί στα πλαίσια της ελεύθερης αγοράς με τη δημιουργία θέσεων με αυξημένες απαιτήσεις στον αναπτυσσόμενο τριτογενή τομέα και κυρίως στην παροχή υπηρεσιών που έχουν να κάνουν με τις νέες τεχνολογίες (ο.π.:59, 61). Έτσι όμως, η πολιτική για την απασχόληση στον «τομέα της καινοτομίας» προωθεί την προσπέλαση των αντιστάσεων των εργαζομένων σε «παραδοσιακές» θέσεις εργασίας, υποβαθμίζοντας ταυτόχρονα το ρόλο τους στην αγορά εργασίας. Θεωρείται ότι οι εργαζόμενοι «είναι υποχρεωμένοι» να προσαρμοστούν στη νέα πραγματικότητα και να εστιάσουν στο πώς θα αυξήσουν της ικανότητες και τις δεξιότητές τους, για να μπορούν να διεκδικήσουν μια από τις «νέες» θέσεις εργασίας.

Όσον αφορά το δεύτερο στόχο, φαίνεται ότι με τα σχέδια δράσης της κυβέρνησης για την επιμόρφωση και την επαγγελματική κατάρτιση των εργαζομένων, επιδιώκεται να αντιμετωπιστεί το ζήτημα του «χάσματος δεξιοτήτων» και ο φόβος του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας (ο.π.:61). Πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι ο εργαζόμενος που αγωνιωδώς προσπαθεί να καταρτιστεί σε τακτά χρονικά διαστήματα, θέτοντας στο περιθώριο τις λοιπές επιδιώξεις και ανάγκες του (και θυσιάζοντας πολλές φορές την προσωπική του ζωή), θεωρεί ότι τελικά διαθέτει προσόντα και δεξιότητες που του επιτρέπουν να κατακτήσει μια θέση εργασίας. Όταν όμως, με την πάροδο του χρόνου, αυτά τα προσόντα κριθούν «ανεπαρκή» ή «ξεπερασμένα», ο εργαζόμενος θα μπει και πάλι στον αγώνα απόκτησης νέων γνώσεων και δεξιοτήτων. Αυτό, κατά την άποψή μας, αποτελεί καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της προσωπικότητας του εργαζομένου.

Όσον αφορά την τηλε-εργασία και άλλες παρόμοιες μορφές απασχόλησης, πρέπει να πούμε ότι ενέχουν πιθανούς κινδύνους, όπως η δημιουργία ενός «φλοιού κακοπληρωμένων και ανασφαλών εργαζομένων, και η αποκοπή των εργαζομένων από τον επαγγελματικό τους περίγυρο» (ο.π.:65). Η κυβέρνηση καλείται φαίνεται να αναγνωρίζει αυτούς τους κινδύνους και να προτίθεται να τους αντιμετωπίσει με την προσαρμογή του νομοθετικού πλαισίου, θεωρώντας πάντως ότι πρόκειται για μορφές ευέλικτης και πιο δημιουργικής εργασίας. όμως, κατά την άποψή μας, αυτή η εκτίμηση είναι αβάσιμη, αφού οι εν λόγω μορφές εργασίας εξασφαλίζουν τον πλήρη και συνεχή έλεγχο της εργοδοσίας πάνω στον εργαζόμενο. Ιδιαίτερα όσον αφορά την τηλε-εργασία, είναι γνωστό ότι δεν έχει βρει ως τώρα ανταπόκριση στη μάζα των εργαζομένων και φαίνεται να θεωρείται από τους ίδιους ότι καταπατά τα δικαιώματά τους και εμπλέκει τον προσωπικό χρόνο τους στην εργασιακή διαδικασία. Για τους εργοδότες πάντως είναι μια συμφέρουσα

μορφή εργασίας, διότι μειώνει την κόστος της, αφού δεν απαιτείται η φυσική παρουσία (και η αντίστοιχη υποδομή) και έχει πολύ μικρότερες αμοιβές.

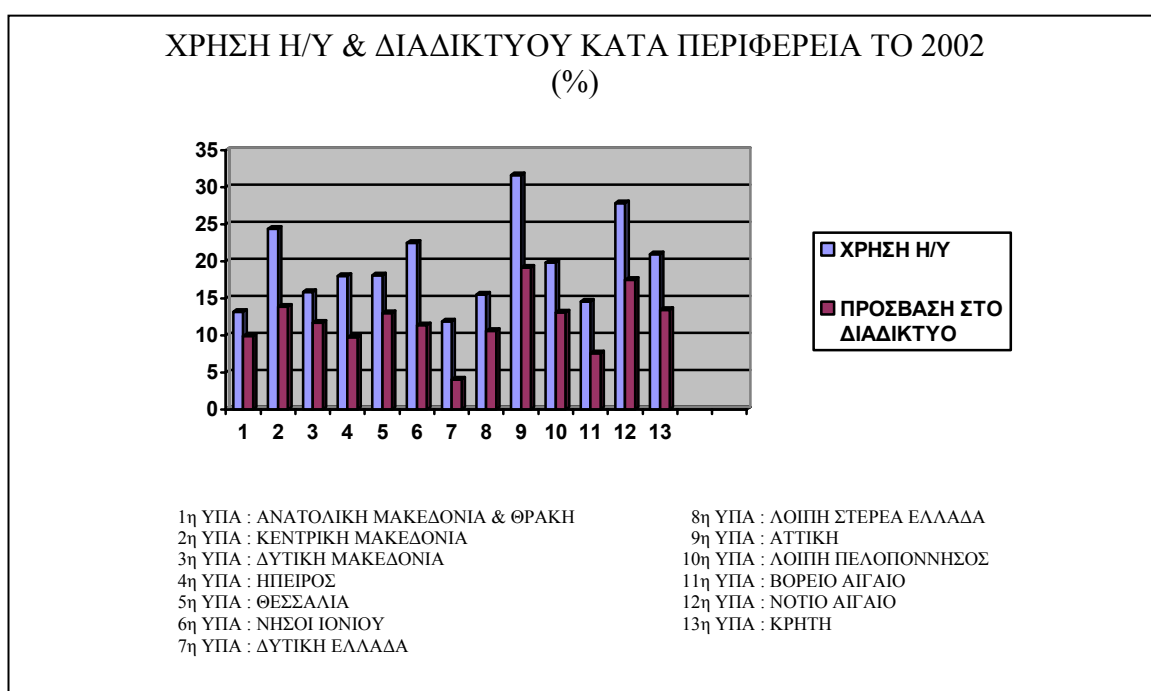
Όσον αφορά τη μερική απασχόληση, αρκεί να αναφέρουμε όσα επεσήμανε ο υπουργός Ανάπτυξης κ. Σιούφας στην παρουσίαση του προγράμματος «Μερική Απασχόληση σε Πολύ Μικρές Επιχειρήσεις του Λιανικού Εμπορίου (0-3 Ατόμων)», τον Αύγουστο 2005. Συγκεκριμένα, τόνισε ότι η μερική απασχόληση μπορεί να καλύψει τις ανάγκες για επιπλέον προσωπικό των ΠΜΕ οικογενειακού χαρακτήρα, οι οποίες «αντιμετωπίζουν με επιφύλαξη ή/και αδυναμία το ενδεχόμενο προσλήψεων για διάφορους λόγους που σχετίζονται με οικονομικούς και οργανωτικούς παράγοντες». Παράλληλα, η υιοθέτηση αυτής της μορφής εργασίας «στοχεύει στην ικανοποίηση και των αναγκών των εργαζομένων, ιδιαίτερα δε, αυτών που αναζητούν και επιλέγουν μορφή εργασίας (όπως είναι η μερική απασχόληση), που να τους επιτρέπει να συνδυάζουν τις οικογενειακές ή άλλες υποχρεώσεις τους με την επαγγελματική τους ζωή» (ΥΠ.ΑΝ. 2005β:5). Κατά την άποψή μας, η μερική απασχόληση, όπως και οι άλλες μορφές ευέλικτης εργασίας, δεν είναι ούτε λύση στην ανεργία, ούτε ευκαιρία για τους εργαζόμενους. Στην ουσία είναι μια λύση ανάγκης για τον άνεργο, καθώς δεν του δίνεται η δυνατότητα πλήρους απασχόλησης. Αντιθέτως, όσον αφορά τις επιχειρήσεις, τους δίνεται βέβαια η δυνατότητα μεγαλύτερης εκμετάλλευσης της εργασίας, διότι στις περισσότερες περιπτώσεις δεν τηρείται το ωράριο της μερικής απασχόλησης. Εκτιμούμε ότι, για να αντιμετωπιστεί η ανεργία, θα πρέπει να δοθούν κίνητρα στις επιχειρήσεις για δημιουργία θέσεων πλήρους απασχόλησης. Άλλωστε ο αρχικός στόχος σύμφωνα με τις διακηρύξεις της Στρατηγικής της Λισσαβώνας ήταν η πλήρης απασχόληση, όπως επισημάνθηκε στο κεφάλαιο 1.1 της παρούσης. Φαίνεται όμως ότι ο αρχικός στόχος έχει εγκαταλειφθεί και υιοθετούνται πλέον ημίμετρα όπως η προώθηση των εν λόγω μορφών απασχόλησης. Τούτο επιβεβαιώνεται και από την επισήμανση του υπουργού στην ίδια παρουσίαση, σύμφωνα με την οποία, τα ποσοστά της μερικής απασχόλησης πρέπει να αυξηθούν, διότι ως σήμερα (2005) βρίσκεται καθηλωμένη «σε ένα ποσοστό της τάξης του 4 με 5%, όταν την ίδια στιγμή, ο κοινοτικός μέσος όρος ανέρχεται περίπου στο 18%» (ο.π.:5).

Όσον αφορά τη μέριμνα για τα Α.Μ.Ε.Α., εκτιμούμε ότι θα έπρεπε να επεκταθεί σε δράσεις αύξησης των θέσεων εργασίας για άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες (Ε.Κ.Ο.) και απειλούνται με αποκλεισμό από την αγορά εργασίας. Οι Ε.Κ.Ο. περιλαμβάνουν, εκτός από Α.Μ.Ε.Α., άτομα που βρίσκονται στη φάση της επανένταξης στο κοινωνικό σύνολο (αποφυλακισμένοι, πρώην χρήστες τοξικών ουσιών), άτομα με δυσκολίες στην ένταξη στην αγορά εργασίας λόγω πολιτισμικών διαφορών (παλιννοστούντες, μετανάστες), αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών με ανήλικα τέκνα και άτομα μεγάλης ηλικίας με μακροχρόνια ανεργία. Η κοινωνική πολιτική γι' αυτά τα άτομα ως τώρα είναι σχεδόν ανύπαρκτη, οι θέσεις εργασίας που εξασφαλίζει είναι λίγες και οπωσδήποτε δε λύνουν το πρόβλημα της ανεργίας σ' αυτές τις κατηγορίες του πληθυσμού.

Πάντως, το πρόβλημα του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας είναι γενικότερο και αφορά μια μεγάλη μερίδα του ενεργού πληθυσμού, που δεν έχει τα «προσόντα», τις δεξιότητες που απαιτεί η λεγόμενη ΚτΠ. Αυτή η μερίδα του πληθυσμού αποτελεί ήδη (και κινδυνεύει να αποτελεί και στο μέλλον) μια νέα γενιά «αναλφάβητων» που θα τεθούν στο περιθώριο. Η κατάρτιση και επιμόρφωση σε θέματα ΤΠΕ μπορεί βέβαια να δώσει, ως ένα σημείο, λύση, για ένα μέρος αυτού του πληθυσμού. Όμως το μεγαλύτερο μέρος του δε θα

καταρτιστεί ποτέ. Οι λόγοι μπορεί να διαφέρουν κατά περίπτωση, αλλά τα άτομα που απειλούνται με αποκλεισμό από τις δεξιότητες της ΚτΠ είναι συνήθως εργαζόμενοι μεγάλης ηλικίας, πολλοί από τους οποίους δεν έχουν ξεπεράσει το πρόβλημα του βασικού αναλφαριθμητισμού τους και οι οποίοι δύσκολα μπορούν να ενταχθούν σε διαδικασίες επανακατάρτισης. επίσης, άτομα με ελλιπή ή ατελή βασική εκπαίδευση, φαινόμενο σύννηθες σε απομακρυσμένες (κυρίως αγροτικές) περιοχές με χαμηλή διείσδυση ΤΠΕ, όπου οι κάτοικοι εντάσσονται από πολύ μικρή ηλικία στην παραγωγή, καθώς και άτομα (κυρίως γυναίκες) που δεν έχουν το χρόνο και το σθένος να καταρτιστούν λόγω αυξημένων υποχρεώσεων (ΕΔΕΤ ΑΕ, 2003α: Διαγράμματα 7, 8, 9, 30, 31, 32.).

Το παρακάτω διάγραμμα δείχνει τη διείσδυση των ΤΠΕ σε όλες τις περιφέρειες της χώρας. Τα μικρότερα ποσοστά διείσδυσης παρατηρούνται σε περιφέρειες με μεγάλη οικονομική καθυστέρηση, με έλλειψη κλάδων της οικονομίας όπως η βιομηχανία και οι υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας, με κυρίαρχο τον πρωτογενή τομέα, με έλλειψη έργων υποδομής και με μεγάλα ποσοστά αναλφαριθμητισμού. Προφανώς, αυτές οι περιφέρειες έχουν μικρότερες πιθανότητες να καλύψουν το «ψηφιακό χάσμα» και να αναπτύξουν καινοτόμες δραστηριότητες βασισμένες στις νέες τεχνολογίες, για τις οποίες εικάζεται ότι θα αυξήσουν την ανταγωνιστικότητά τους.

Πηγή: ΕΘΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ΕΡΕΥΝΑ ΧΡΗΣΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ 2003

Κατά την άποψή μας, η κυβερνητική πολιτική, δεν έχει κατορθώσει να σχεδιάσει και να εφαρμόσει μια υγιή λύση για την αντιμετώπιση του προβλήματος της νέας γενιάς «αναλφάβητων». Η έμφαση που δίνεται στην κατάρτιση των ατόμων εκείνων που «μπορούν να αντεπεξέλθουν», πολλές φορές αποτελεί πρόκληση για τους υπόλοιπους. Η δικαιολογία βέβαια είναι ότι οι διεθνείς εξελίξεις μας ξεπερνούν σα χώρα και, αν δεν κάνουμε κάτι άμεσα, θα μείνουμε έξω από το «τραίνο της ανάπτυξης» (ΥΠ.ΑΝ. 2005α:3). Αφήνεται να εννοηθεί έτσι ότι για τα υπόλοιπα προβλήματα θα βρεθεί λύση στο μέλλον και αφού θα

έχουμε ως χώρα εξασφαλίσει μια βιώσιμη οικονομική πορεία, η οποία θα επιτρέπει την ανάληψη δράσεων και μέτρων για την αναβάθμιση των συνθηκών εργασίας και του βιοτικού επιπέδου για όλους τους εργαζόμενους. Εκτιμούμε ότι με τέτοιες αντιλήψεις και πολιτικές δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί σωστά το ζήτημα της κατάρτισης των ανέργων και των εργαζομένων. Πράγματι, παρατηρούμε ότι ο σχεδιασμός των πάμπολλων προγραμμάτων κατάρτισης αποτελεί έργο της «διαχειριστικής αρχής», που συνήθως είναι κάποιο από τα Υπουργεία. Ο τελικός σχεδιασμός των προτάσεων είναι έργο των τελικών δικαιούχων, που είναι οι διάφοροι και πολυάριθμοι πιστοποιημένοι φορείς, τα γνωστά Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης (Κ.Ε.Κ.). Την κατεύθυνση για το τι περιεχόμενο θα έχουν τα προγράμματα αυτά και σε ποιους θα απευθύνονται κάθε φορά, τη δίνει η διαχειριστική αρχή. Οι ιδιαιτερότητες της εκάστοτε περιφέρειας ή γεωγραφικής περιοχής στην ουσία δεν λαμβάνονται υπ' όψη κατά το σχεδιασμό. Έτσι, πολλές φορές καταρτίζονται εργαζόμενοι σε αντικείμενα που δύσκολα θα βρουν ανταπόκριση στην τοπική αγορά εργασίας. Συνέπεια τούτου είναι η κατασπατάληση δημόσιου χρήματος στην κατάρτιση ατόμων και η απόκτηση δεξιοτήτων που είναι πιθανό να μην αξιοποιηθούν ποτέ. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι τα Κ.Ε.Κ. είναι ιδιωτικές επιχειρήσεις που λειτουργούν με τους νόμους της αγοράς και στόχο έχουν τη μεγιστοποίηση του κέρδους τους, παρόλο που θεωρούνται οργανισμοί μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Η πλειοψηφία των Κ.Ε.Κ. πολύ λίγο ασχολείται με την ουσία της κατάρτισης, τα οφέλη για τους καταρτιζόμενους και την ανταπόκριση των προγραμμάτων στην τοπική ή ευρύτερη αγορά εργασίας. Το ζητούμενο γι' αυτές τις επιχειρήσεις είναι η ανάληψη όσο το δυνατό περισσότερων προγραμμάτων με μεγάλο προϋπολογισμό για να αυξήσουν τον τζίρο τους. Κατά συνέπεια και δεδομένου ότι η εν λόγω πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων βασίζεται στο ρόλο αυτών των Κέντρων, τα αποτελέσματα όλων αυτών των επιμορφώσεων δεν μπορούν παρά να είναι πενιχρά και επισφαλή όσον αφορά την αύξηση της σταθερής απασχόλησης, με αναγνωρισμένα επαγγελματικά προσόντα και δικαιώματα.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα μας απασχολήσει η ανάπτυξη των περιφερειών και η συμμετοχή τους στην οικονομική ανάπτυξη σε επίπεδο χώρας και σε επίπεδο Ε.Ε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η Κοινωνία της Πληροφορίας και η περιφερειακή ανάπτυξη

Κατά την άποψη αρμόδιων υπηρεσιακών παραγόντων, η έλευση της ΚτΠ ως «ολοκληρωμένης πρακτικής», θα συμβάλλει με ουσιαστικό τρόπο στην ανάπτυξη των περιφερειών της Ε.Ε., μεταβάλλοντάς τις σε πόλους οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής ευημερίας. Το κράτος, υποστηρίζουν, τείνει να γίνει αποκεντρωτικό και με λιγότερο παρεμβατικό ρόλο στην ανάπτυξη των περιφερειών, πράγμα που ωφελεί την ελεύθερη από κρατικές δεσμεύσεις τοπική πρωτοβουλία (βλ. εισήγηση του κ. Παπακωνσταντίνου Ειδ. Γραμματέα για την ΚτΠ στην Ελλάδα και σύμβουλου του Πρωθυπουργού στο: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ 2001:11).

Επίσης, σε επίσημα κείμενα σχετικά με την ΚτΠ (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2004:κεφ.1-4), τονίζεται ότι ο συνολικός σχεδιασμός και οι δράσεις του αντίστοιχου ΕΠ στην Ελλάδα «εναρμονίζονται πλήρως με τις γενικότερες πολιτικές προτεραιότητες σε κοινοτικό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο», και ότι «οι εν λόγω δράσεις έχουν έντονη περιφερειακή και τοπική διάσταση και συνάδουν πλήρως με την κυβερνητική πολιτική για την αποκεντρώση». Ως στόχος του Ε.Π. τίθεται «η δημιουργία συνθηκών για την ισότιμη συμμετοχή των περιφερειών στον παγκόσμιο χώρο» και αναφέρεται ότι «αυτό επιτυγχάνεται δίνοντας μεγαλύτερη εμβέλεια στην παρουσία της ίδιας της περιφέρειας στο σχεδιασμό για την ΚτΠ, καθώς και με τη διαμόρφωση σχεδίου ανά περιφέρεια με άξονες τον περιορισμό της απομόνωσης, την αξιοποίηση των ιδιαιτεροτήτων, την ενίσχυση των υποδομών και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής» με βασικές επιδιώξεις τη μείωση της «περιθωριοποίησης» των περιφερειών και την ενίσχυση των υποδομών.

Η στρατηγική της Λισσαβώνας, εξάλλου, είχε θέσει ως στόχο τη δημιουργία κατάλληλων προϋποθέσεων για την ενίσχυση της περιφερειακής συνοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μέσω της διάδοσης και χρήσης των τεχνολογιών της πληροφορίας (Ε.Σ. 2000:3). Το δε πρόγραμμα «eEurope 2005», για την ανάπτυξη και τη διάδοση των ΤΠΕ στην Ε.Ε., πέραν της συνολικής πολιτικής για την απασχόληση, την επιχειρηματικότητα, την ηλεκτρονική διακυβέρνηση και την εκπαίδευση, εστιάζει σε καίρια ζητήματα για την ανάπτυξη των περιφερειών. Συγκεκριμένα τονίζει τα εξής ζητήματα (Ε.Επ. 2002α:21-23):

- ♦ Εξασφάλιση Ευρυζωνικής πρόσβασης σε λιγότερο ευνοημένες περιφέρειες με ιδιαίτερη προσοχή στις πλέον απόμακρες περιοχές.
- ♦ Ανάπτυξη ηλεκτρονικών υπηρεσιών σε περιφερειακή κλίμακα.
- ♦ Παροχή δυνατότητας, κυρίως στις λιγότερο ευνοημένες και στις περιοχές υπό αναδιάρθρωση, να εφαρμόσουν καινοτόμες δράσεις και να ανταλλάξουν ορθές πρακτικές με την υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ).
- ♦ Ενθάρρυνση της περιφερειακής συγκριτικής αξιολόγησης, ιδίως στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες, σχετικά με την ανάπτυξη εθνικών και περιφερειακών στρατηγικών για την κοινωνία της πληροφορίας.

Στο παρόν κεφάλαιο θα δούμε ποιος είναι ο ρόλος των ελληνικών περιφερειών στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας και κατ' αναλογία της Ε.Ε., καθώς και ποιος είναι ο ρόλος των ΤΠΕ και των έργων υποδομής που σχετίζονται με αυτές, στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας.

5.1 Ο ρόλος των ελληνικών περιφερειών στην οικονομική ανάπτυξη.

Σύμφωνα πάντα με την «επίσημη άποψη», οι νέες τεχνολογίες και κυρίως τα δίκτυα τηλεπικοινωνιών δίνουν πλέον στις περιφέρειες τη δυνατότητα σχεδιασμού και υιοθέτησης εκείνων των πρακτικών σύμφωνα με τις οποίες, εκμεταλλευόμενες τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα, θα μπορέσουν να βγουν από τη γεωγραφική τους απομόνωση και θα καταστούν αυτόνομες, και οικονομικά και πολιτικά ανεξάρτητες (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:89-90). Η ΚτΠ θεωρείται το κλειδί για την ανάπτυξη όλων των κλάδων της οικονομίας, αλλά και ο συνδετικός κρίκος μεταξύ περιφέρειας και κεντρικής εξουσίας. Σύμφωνα δε με τον νυν Υπουργό Ανάπτυξης: «η συνολική ανάπτυξη της χώρας (η ανάπτυξη σε όλους τους τομείς, η ανάπτυξη που συνδέεται με τη νέα γνώση και τις νέες τεχνολογίες), είναι εκείνη που δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας και κοινωνική πρόοδο, με προστασία στο περιβάλλον» (ΥΠ.ΑΝ. 2005α:3).

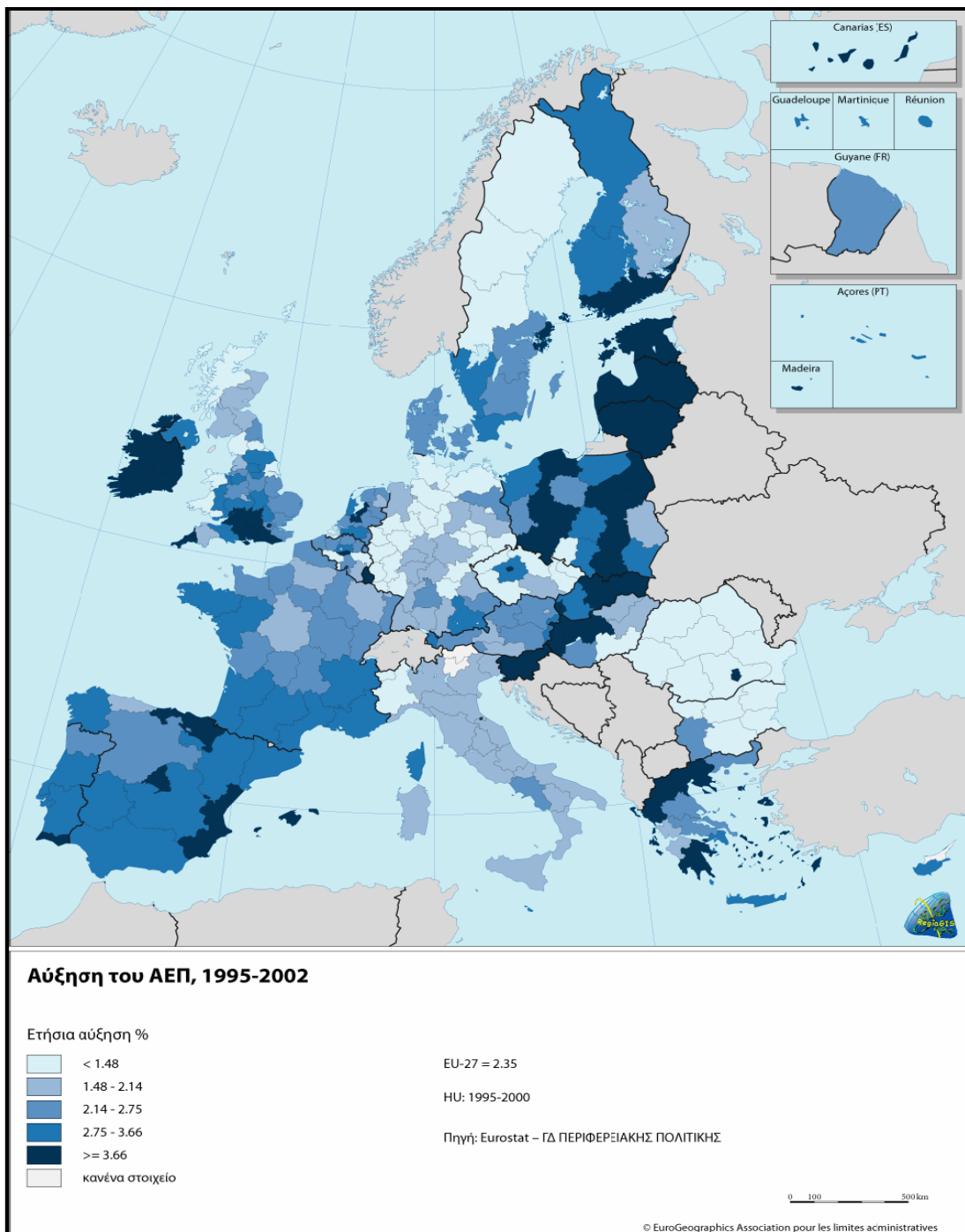
Από γενικότερη άποψη, σύμφωνα με ορισμένους «περιφερειολόγους» ο ρόλος του κράτους μπορεί πλέον να πάρει τη μορφή της «συμβουλευτικής», χωρίς φυσικά να χάνει τον ρόλο του τελικού επιτηρητή. Παράλληλα όμως με τον κυβερνητικό έλεγχο προωθείται μια πολιτική μείωσης των κρατικών δαπανών. Διαφαίνεται η τάση που ο Γ. Καυκαλάς αποκαλεί «υποκατάσταση της κεντρικής εξουσίας από πολυεπίπεδες μορφές διακυβέρνησης» (Ανδρικοπούλου & Καυκαλάς 2000: 35-36). Οι ευκαιρίες ανάπτυξης των περιφερειών μέσα από διαπεριφερειακές συνεργασίες και σχέσεις αλληλεπίδρασης και συνεργασίας των τοπικών φορέων, αποτελούν τη νέα οικονομική πρόκληση και ένα ελπιδοφόρο κατά πολλούς μήνυμα για την ισότιμη συμμετοχή των περιφερειών στην παγκόσμια αγορά. Παρατηρείται όμως γενικά και η τάση της ενίσχυσης των δυνάμεων της αγοράς, η οποία τείνει να αυτορυθμίζεται και κατά συνέπεια οδηγεί στη μείωση της κρατικής εξουσίας, όπως παρατηρεί ο Τσούκαλης (Ανδρικοπούλου & Καυκαλάς 2000:47-48).

Οι ελληνικές περιφέρειες παρουσιάζουν μεγάλες διαφοροποιήσεις, ως προς την οικονομική ανάπτυξη και ως προς τα χαρακτηριστικά τους (γεωφυσικά, δημογραφικά, πολιτιστικά, κατά κλάδους της οικονομίας). Τούτα τα χαρακτηριστικά αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την ανάπτυξη της κάθε περιφέρειας (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:91). Κατά την άποψή μας, οι περιφέρειες είναι δυνατό να αναπτυχθούν και να παίξουν κυρίαρχο ρόλο στην κοινωνική εξέλιξη, αν εκμεταλλευτούν σωστά τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα. Για να γίνει όμως αυτό θα πρέπει προηγουμένως να έχουν εξασφαλιστεί οι καλύτερες δυνατές συνθήκες ανάπτυξης, όπως: α) έργα υποδομής, β) επενδύσεις σε παραγωγικούς κλάδους της οικονομίας, γ) οικονομικές ενισχύσεις για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και δ) επενδύσεις στους ανθρώπινους πόρους. Οι περισσότερες περιφέρειες της Ελλάδας δεν έχουν καταφέρει να φτάσουν σε ικανοποιητικό σημείο ανάπτυξης των υποδομών, λόγω των λαθών, της αμέλειας ή των επιλογών των κυβερνήσεων. Η πόλωση μεταξύ κέντρου και περιφέρειας δεν έχει μειωθεί και έτσι δεν μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν ίσες ευκαιρίες ανάπτυξης μεταξύ των περιφερειών. Τη μερίδα του λέοντος εξακολουθεί να λαμβάνει η περιφέρεια της Αττικής, πράγμα που σημαίνει ότι, ακόμα και αν βρεθούν πόροι για να επενδυθούν στις υπόλοιπες περιφέρειες, είναι πολύ δύσκολο γι' αυτές να καλύψουν τη διαφορά και να γίνουν ισότιμες στη διεκδίκηση της οικονομικής μεγέθυνσης.

Σ' αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να αναφέρουμε ότι η εικόνα που παρουσιάζει η Ε.Ε. για τις ελληνικές περιφέρειες και την ανάπτυξή τους, φαίνεται

να είναι μερικώς διαστρεβλωμένη από τη στατιστική επεξεργασία των στοιχείων. Στον παρακάτω πίνακα που συμπεριλαμβάνεται σε έγγραφο της Ε.Επ. (2005), και παρουσιάζει την κατάταξη των περιφερειών της Ε.Ε. με βάση τη συμμετοχή τους στην αύξηση του ΑΕΠ κατά τη χρονική περίοδο 1995-2002, παρατηρούμε ότι περιοχές όπως η Δ. Μακεδονία και η Αν. Πελοπόννησος έχουν αύξηση >3,66%. Το παράδοξο είναι ότι αυτές οι περιοχές, δεν παρουσιάζουν μεγάλη ανάπτυξη (Σαϊτάκης 2005). Το γεγονός όμως ότι συγκεντρώνουν ορισμένες πολύ μεγάλες επιχειρήσεις (εργοστάσιο ΔΕΗ στην Πτολεμαΐδα, διυλιστήρια στην Κόρινθο), έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του ποσοστού συμμετοχής αυτών των περιοχών στο ΑΕΠ. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στην περιφέρεια Αιγαίου, όπου εμφανίζεται αύξηση της συμμετοχής της περιφέρειας στο ΑΕΠ, λόγω της ύπαρξης ορισμένων νησιών με μεγάλη τουριστική ανάπτυξη. Μια τέτοια εικόνα μπορεί να έχει αρνητικά αποτελέσματα, ως προς τις δράσεις και τις πολιτικές που θα επιλεγούν για την ανάπτυξη των συγκεκριμένων περιοχών.

Χάρτης 1 : Αύξηση του ΑΕΠ, 1995-2002

Πηγή: COM (2005)299: 69

Σύμφωνα με τους «αρμόδιους φορείς», οι νέες τεχνολογίες μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη των περιφερειών, αν συνδυαστούν με την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:92). Υποστηρίζεται η άποψη ότι πρωτοπόροι κλάδοι στην ανάπτυξη είναι εκείνοι της πληροφορικής, κυρίως παραγωγής τεχνολογίας πληροφορικής και δευτερευόντως κλάδοι που χρησιμοποιούν τις νέες τεχνολογίες σε μεγάλο βαθμό. Για να μπορέσει λοιπόν η ελληνική περιφέρεια να ακολουθήσει την ανάπτυξη των προηγμένων χωρών, θα πρέπει να επενδύσει σ' εκείνους τους κλάδους της οικονομίας που θεωρούνται βιώσιμοι και με μέλλον (Παπακωνσταντίνου στο ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ 2001:11). Βέβαια τονίζεται ότι η Ελλάδα υστερεί στην ανάπτυξη των κλάδων πληροφορικής και γενικότερα της διάδοσης των ΤΠΕ. Παρ' όλα αυτά, η ραγδαία αύξηση των χρηστών πληροφορικής και διαδικτύου τα τελευταία χρόνια θεωρείται ελπιδοφόρο μήνυμα για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας (ο.π. 2001:12). Υποστηρίζεται δε, ότι για να καλύψουν οι ελληνικές περιφέρειες την απόσταση από τις ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές περιφέρειες, πρέπει να δοθεί προτεραιότητα και να αναληφθεί παράλληλη δράση στην ανάπτυξη των υποδομών, στην προώθηση της καινοτομίας και στην εφαρμογή νέων τεχνολογιών (Τσάπελας στο ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ 2001:28). Πάντως πρέπει να επισημάνουμε ότι τα ποσοστά χρήσης των νέων τεχνολογιών στην Ελλάδα, δεν μπορούν να συγκριθούν με τα αντίστοιχα ανεπτυγμένων χωρών όπως η Γερμανία, η Δανία και η Φιλανδία, που έχουν κάνει άλματα στην ανάπτυξη των κλάδων επικοινωνιών, απογειώνοντας την οικονομία τους. Τέλος κατά την άποψή μας, η αύξηση των χρηστών πληροφορικής και διαδικτύου δε μπορεί να βοηθήσει την οικονομία, εφόσον περιορίζεται στο να καταναλώνει εισαγόμενη τεχνολογία, την οποία ακριβοπληρώνει το ελληνικό κράτος και ο έλληνας πολίτης.

Σε γενικές γραμμές, υποστηρίζεται ότι η οικονομική στήριξη των περιφερειών μέσω των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (ΚΠΣ), ήταν πολύ σημαντική για την εξυγίανση της οικονομίας (ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ 2001:14). Παρ' όλα αυτά δεν επιτεύχθηκαν οι διακηρυγμένοι στόχοι για οικονομική ευημερία: αν και εισέρευσαν υπέρογκα ποσά από τα ευρωπαϊκά ταμεία, τα καρπώθηκαν λίγες επιχειρήσεις και κλάδοι, καθελώνοντας τους υπόλοιπους και τις περιφέρειες σε οικονομική στασιμότητα και χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Η ανάγκη ένταξης στο νέο (4^ο) ΚΠΣ θεωρείται συχνά ως η μόνη λύση για να υλοποιήσουν οι περιφέρειες τους στόχους τους, όπως αναφέρει ο Α. Περουλάκης σε ημερίδα της Περιφέρειας Κρήτης (2001:25-26). Στα επίσημα κείμενα για τη στρατηγική της ΚτΠ, οι στόχοι για την περιφερειακή ανάπτυξη είναι οι εξής (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:90):

1. Αξιοποίηση των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και των συγκριτικών πλεονεκτημάτων,
2. Ενίσχυση των επενδύσεων στους τομείς της υποδομής, της παραγωγής και της χρήσης προϊόντων, εφαρμογών και υπηρεσιών για την Κοινωνία της Πληροφορίας,
3. Ενίσχυση της συμμετοχής των κατοίκων στα κοινά, καθώς και την προώθηση γενικότερων εθνικών στόχων
4. Αύξηση του βιοτικού επιπέδου και βελτίωση της ποιότητας ζωής με την παροχή υπηρεσιών υψηλών προδιαγραφών.

Οι δράσεις που προτείνονται από τα παραπάνω κείμενα αφορούν (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:93-97):

- ♦ Κατάρτιση στρατηγικού σχεδίου και σχεδίου δράσεων για την Κοινωνία της Πληροφορίας σε κάθε περιφέρεια, με προσήλωση στις τοπικές ιδιαιτερότητες.
- ♦ Εκπόνηση και εφαρμογή προγράμματος ενημέρωσης και κινητοποίησης, ώστε να εξασφαλιστεί η όσο το δυνατόν ευρύτερη συμμετοχή όλων των τοπικών κοινωνικών εταίρων στην κατάρτιση και υλοποίηση των σχεδίων.
- ♦ Διεξαγωγή ενεργειών πληροφόρησης και εκπαίδευσης / ενημέρωσης των τοπικών κοινωνιών, ώστε να εξασφαλιστεί η συστράτευση ιδιωτικού, κοινωνικού και δημόσιου τομέα της περιφέρειας στην υλοποίηση αυτής της στρατηγικής.
- ♦ Εναρμόνιση τοπικών δράσεων σε νομαρχιακό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, ώστε να αποφευχθούν επικαλύψεις και σπατάλη πόρων.
- ♦ Εστίαση σε θεματικούς τομείς υψηλού ενδιαφέροντος και χρησιμότητας για την τοπική κοινωνία με (κατά προτεραιότητα) χρήση και εκμετάλλευση υπάρχουσας και δοκιμασμένης τεχνολογίας.
- ♦ Αξιοποίηση υλοποιημένων και υλοποιούμενων συναφών έργων σε διάφορα ευρωπαϊκά προγράμματα και πρωτοβουλίες.
- ♦ Προώθηση, κατά προτίμηση αλλά όχι αποκλειστικότητα, εφαρμογών τηλε-εργασίας σε αστικές περιοχές και εφαρμογών τηλε-εκπαίδευσης, τηλεϊατρικής και τηλε-πληροφόρησης σε δυσπρόσιτες και μη αστικές.
- ♦ Συνεργασία όλων των τοπικών φορέων.

Στη στρατηγική για την ΚτΠ, προβλέπεται η εφαρμογή των δράσεων που υιοθετούνται για το σύνολο της χώρας, σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, λαμβάνοντας υπ' όψη τις ανάγκες της κάθε περιφέρειας (ΥΠ.ΕΘ.Ο. 2002:91). Ιδιαίτερα δε, τονίζεται η ανάγκη ενίσχυσης των αρμοδιοτήτων των περιφερειακών και τοπικών αρχών, η ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού για θέματα ανάπτυξης και η κινητοποίηση των τοπικών αναπτυξιακών φορέων (ο.π.:92,95).

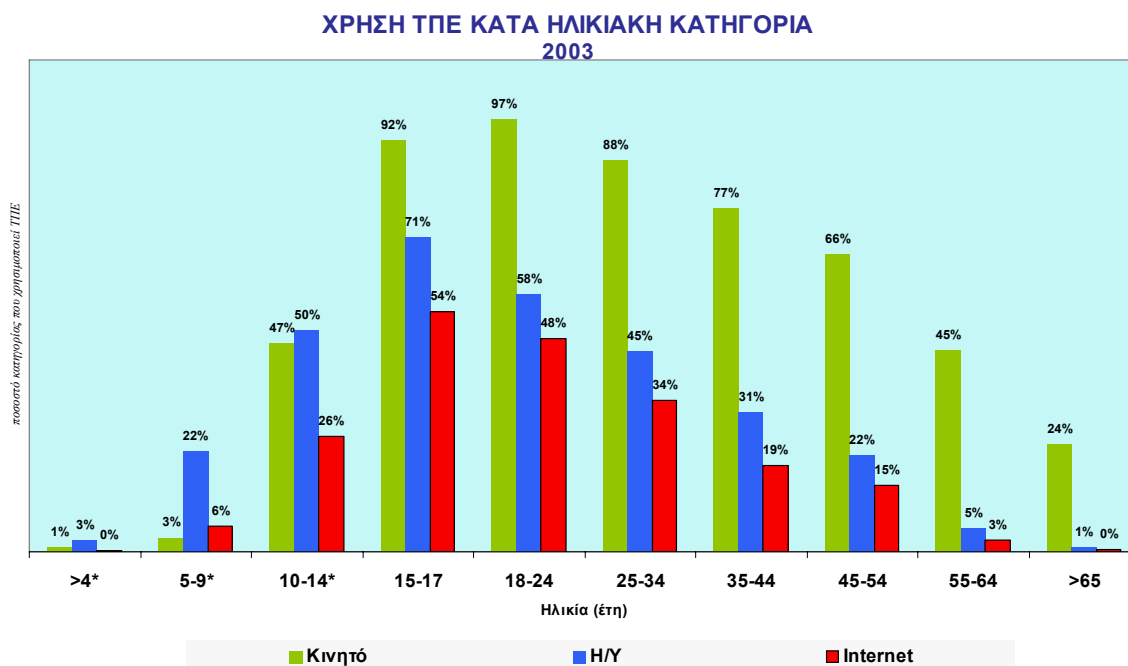
Η περιφερειακή πολιτική έχει υλοποιηθεί, ως σήμερα (2005), περιφερειακά επιχειρησιακά προγράμματα (ΠΕΠ), τα οποία κατά την άποψή μας, αν και δεν έλυσαν τα προβλήματα της ελληνικής επαρχίας, κατάφεραν να αφυπνίσουν τις συνειδήσεις κρατικών και ιδιωτικών φορέων και να θέσουν τα θεμέλια για έργα υποδομής ύψιστης σημασίας για την οικονομική ανάπτυξή τους. Μετά τα ΠΕΠ η ελληνική κυβέρνηση προχωρά στο σχεδιασμό προγραμμάτων ολοκληρωμένων παρεμβάσεων για την απασχόληση (Τοπικές Πρωτοβουλίες για την Απασχόληση), αναγνωρίζοντας έτσι τον καθοριστικό ρόλο της αύξησης και βελτίωσης της απασχόλησης σε τοπικό επίπεδο και σε επίπεδο χώρας, αλλά και υιοθετώντας έτσι μια πολιτική που προωθείται από την Ε.Ε. και τείνει να ανατρέψει τις εργασιακές σχέσεις εις βάρος των εργαζομένων, όπως επισημάναμε σε άλλο σημείο της παρούσας διατριβής.

5.2 Η θέση της ελληνικής κοινωνίας στον ευρωπαϊκό χώρο ανάπτυξης όσον αφορά τις ΤΠΕ.

Η Ελληνική κοινωνία συνήθως, υιοθετεί μεθόδους και μέσα εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης, σε ορισμένους τομείς της οικονομίας, τα οποία προέρχονται από τις «ανεπτυγμένες» κοινωνίες. Όμως παρουσιάζει δυσκολίες τόσο στην αφομοίωση και στην προσαρμογή τους στα νέα δεδομένα, όσο και στην

περαιτέρω ανάπτυξη και εξέλιξη τους. Έτσι είναι δεκτική στις νέες τεχνολογίες, αλλά αδυνατεί να τις εφαρμόσει στο μέγιστο βαθμό με επιτυχία και πολύ περισσότερο αδυνατεί να παράγει νέες τεχνολογίες προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες ανάγκες της (eBUSINESS FORUM 2002: 12). Κυρίως δυσκολεύεται να προσαρμοστεί το 'παραδοσιακό' τμήμα της κοινωνίας και της οικονομίας. Έτσι παρατηρούνται τα εξής φαινόμενα (ο.π.:13-15):

1. Καθυστέρηση στη διάδοση και χρήση της πληροφορικής και (μικρότερη) της επικοινωνίας, όπως δείχνει και το παρακάτω διάγραμμα.

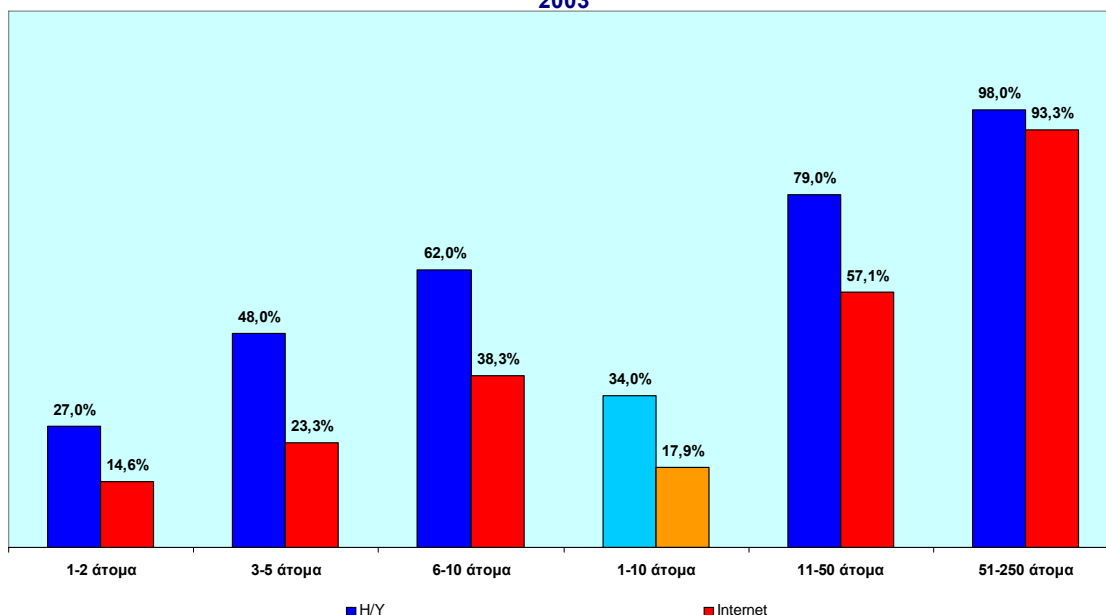

Πηγή: ΕΔΕΤ, έρευνα με θέμα: «Ελλάς on-line. Πώς και πόσο χρησιμοποιούν τις Τεχνολογίες Πληροφορικής κ' Επικοινωνιών(ΤΠΕ) οι Έλληνες», 2003.

2. Έλλειψη υποδομών που πρέπει να προηγούνται της εφαρμογής των ΤΠΕ για να υπάρχει σωστή χρήση και διάχυση σε όλους τους τομείς της οικονομίας και γενικότερα της κοινωνίας.
3. Κύριος χρήστης και δέκτης των ΤΠΕ είναι ο ιδιωτικός τομέας, ο οποίος όμως, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη δημόσια χρηματοδότηση (επιδότησεις για εκσυγχρονισμό και απόκτηση εξοπλισμού ΤΠΕ). Ενώ αντίθετα ο δημόσιος τομέας παρουσιάζει μεγάλη καθυστέρηση στη χρήση και παραγωγή ανεπτυγμένων εφαρμογών σε περιφερειακό επίπεδο.
4. Δυσαναλογία στην ανάπτυξη της ΚτΠ ως προς την κατανάλωση, η οποία φαίνεται να αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς, και την παραγωγή νέων τεχνολογιών, που φαίνεται να βραδυνορεί.
5. Κύριος καταναλωτής ΤΠΕ είναι οι μεγάλες επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, που είναι εξοικειωμένες με καθετί «εκσυγχρονιστικό», όπως δείχνει το παρακάτω διάγραμμα. Ενώ οι μικρές επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά εκσυγχρονίζονται δύσκολα και πιο αργά, κυρίως λόγω του μεγάλου κόστους αγοράς νέων

τεχνολογιών, αλλά και λόγω της έλλειψης πληροφόρησης και παιδείας που οδηγεί στην άγνοια και την άρνηση προσαρμογής.

ΚΑΤΟΧΗ Η/Υ ΚΑΙ INTERNET ΚΑΤΑ ΜΕΓΕΘΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ
2003

Πηγή: ΕΔΕΤ, έρευνα με θέμα: «Ελλάς on-line. Πώς και πόσο χρησιμοποιούν τις Τεχνολογίες Πληροφορικής κ' Επικοινωνιών (ΤΠΕ) οι Έλληνες», 2003.

Θα πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι το ελληνικό κράτος, στην προσπάθειά του να ακολουθήσει μια πορεία ανάπτυξης ανάλογη με αυτή των ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών κρατών, θεώρησε αποτελεσματικό να κινηθεί ανάμεσα σε δύο πόλους. Από τη μια μεριά να επενδύει σε έργα βασικής υποδομής, κάτι που θα έπρεπε να έχει κάνει εδώ και δεκαετίες, και από την άλλη να εισάγει και να εφαρμόζει έτοιμες τεχνολογίες από άλλες χώρες (που έχουν επενδύσει υπέρογκα κεφάλαια σε τεχνογνωσία, έχουν παράξει τεχνολογίες και τις έχουν ήδη εφαρμόσει αποτελεσματικά), προκειμένου να προλάβει τις διεθνείς εξελίξεις της παγκόσμιας αγοράς. Τούτο όμως εγκυμονεί δύο πολύ σοβαρούς κινδύνους. Πρώτον, αυτές οι εξελεγχμένες τεχνολογικές χώρες, επενδύουν στην παραγωγή τεχνογνωσίας, και τουλάχιστον να αποσβήσουν το κόστος αυτών των επενδύσεων. Γι' αυτό το λόγο εξάγουν την παραγόμενη τεχνολογία, έναντι υπέρογκων ποσών, σε χώρες τεχνολογικά και οικονομικά αδύναμες όπως η Ελλάδα, οι οποίες για να την αποκτήσουν επιβαρύνουν κατά πολύ τον κρατικό προϋπολογισμό τους. Ο δεύτερος κίνδυνος έχει να κάνει με την αφομοίωση της εισαγόμενης τεχνογνωσίας και την απορρόφηση της τεχνολογίας. Όπως έχει λεχθεί και σε άλλο σημείο της παρούσας εργασίας, η τεχνολογία έχει εν τη γενέσει της εγκολπώσει γνώση, αλλά και κουλτούρα, ιδεολογία, τρόπο σκέψης και λειτουργίας των ανθρώπων που τη δημιούργησαν. Αυτή η κουλτούρα αντανακλά μια συγκεκριμένη κοινωνία, η οποία τις περισσότερες φορές διαφέρει πολύ από εκείνη που προσπαθεί να εισάγει τη συγκεκριμένη τεχνολογία. Είναι λοιπόν πιθανό και φυσικό η Ελληνική κοινωνία, όσο δεκτική και αν είναι στις νέες τεχνολογικές προκλήσεις, να μη μπορέσει να κατανοήσει και να αφομοιώσει πλήρως τις εισαγόμενες τεχνολογίες, επειδή ενδεχομένως η εφαρμογή τους απαιτεί την πλήρη συμμόρφωση του χρήστη με

τους κανόνες λειτουργίας τους και δεν επιδέχονται επεμβάσεις που θα τις καθιστούσαν εύχρηστα εργαλεία προσαρμοσμένα στο δικό του τρόπο λειτουργίας και στις ιδιαίτερες ανάγκες του.

5.3 Τα σύγχρονα δίκτυα επικοινωνίας, ως βασικά έργα υποδομής για την ανάπτυξη της ΚτΠ.

Η Ελλάδα, όπως ειπώθηκε παραπάνω, υστερεί σε βασικές υποδομές, κυρίως στις περιφέρειες εκτός της Αττικής. Όσον αφορά ειδικά τις υποδομές που στηρίζουν τη χρήση και διάχυση ΤΠΕ, παρουσιάζει σημαντική καθυστέρηση στη «δίκτυωση» (ανάπτυξη δικτύων πληροφορικής και επικοινωνιών). Ο κύριος λόγος είναι η έλλειψη οργάνωσης των αναγκών, των αποφάσεων και των κινήσεων προς την ανάπτυξή τους. Οι χρονοβόρες οικονομοτεχνικές μελέτες καθυλώνουν και καθυστερούν την ανάπτυξη των δικτύων, με αποτέλεσμα, ενώ εισάγονται συνεχώς εξελισσόμενες νέες τεχνολογίες, να μένουν ανεκμετάλλευτες πολλές δυνατότητές τους, λόγω έλλειψης τέτοιων δικτύων (eBUSINESS FORUM 2002: 16).

Είναι χαρακτηριστικό απ' αυτή την άποψη, το παράδειγμα των ευρυζωνικών και των ασύρματων τοπικών δικτύων. Με τον όρο «ευρυζωνικό δίκτυο» (το γνωστό πλέον, αλλά όχι τόσο διαδεδομένο, ADSL - Asymmetric Digital Subscriber Line), εννοείται ένας τρόπος παροχής γρήγορου Internet, με κύριο χαρακτηριστικό τη μόνιμη τηλεπικοινωνιακή πρόσβαση, με δυνατότητα διακίνησης δεδομένων με πολύ μεγάλες ταχύτητες και ασφαλέστερα από την κοινή σύνδεση (dial-up), δεδομένου ότι το τηλεφωνικό σήμα και η μεταφορά δεδομένων διαχωρίζονται και διοχετεύονται μέσω διαφορετικού καναλιού. Βασική προϋπόθεση για την παροχή τέτοιας σύνδεσης είναι η ύπαρξη ενός σύγχρονου δικτύου τηλεπικοινωνιών, που να επιτρέπει τέτοιου είδους μεταφορά δεδομένων, όπως οι οπτικές ίνες. Για τον απλό χρήστη, απαραίτητη είναι η ύπαρξη δισύρματης τηλεφωνικής γραμμής, ώστε να διαχωρίζεται το τηλεφωνικό σήμα από τα δεδομένα (data). Τα ασύρματα τοπικά δίκτυα λειτουργούν όπως η ασύρματη τηλεφωνία, αλλά χρησιμοποιούνται για τη μεταφορά δεδομένων τοπικά, και όχι σε μεγάλη εμβέλεια, όπως τα δίκτυα που χρησιμοποιούν δορυφορική σύνδεση (ασύρματα δίκτυα ευρείας κάλυψης) (ΥΠ.Μ.ΕΠ. 2002:14-15).

Τα οφέλη που προκύπτουν από τη δημιουργία ευρυζωνικών δικτύων είναι σημαντικά, καθώς διευκολύνουν την πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες και αυξάνουν τις δυνατότητες των χρηστών. Οι θετικές επιπτώσεις αφορούν κυρίως τη διευκόλυνση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, της εκπαίδευσης, της επιχειρηματικότητας και των προηγμένων παροχών υγείας, μεταφορών και προστασίας περιβάλλοντος (eBUSINESS FORUM 2002: 16). Η καθυστέρηση ανάπτυξης των ευρυζωνικών δικτύων στη χώρα μας έχει αρνητικά αποτελέσματα. Το κυριότερο είναι ότι καθυστερεί την ανάπτυξη όλων των άλλων τομέων της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Το επαπειλούμενο αρνητικό αποτέλεσμα είναι η πιθανή άμβλυνση του χάσματος μεταξύ της χώρας μας και των υπολοίπων ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών χωρών, κυρίως σε περιφερειακό επίπεδο, καθώς και του χάσματος, μεταξύ των πολιτών διαφορετικών περιφερειών (ΥΠ.Μ.ΕΠ. 2002:19).

Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες έχουν αναπτυχθεί ευρυζωνικά και ασύρματα δίκτυα, ενώ στην Ελλάδα βρίσκεται σε αρχικό στάδιο, όπως προκύπτει από μελέτη του Παρατηρητηρίου της ΚτΠ. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η

περίπτωση της Δανίας, της Ιρλανδίας και της Φιλανδίας, χώρες που είχαν ταχείς ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας τους την τελευταία πενταετία και ραγδαία αύξηση της παραγωγής και μείωση της ανεργίας. Για να κατανοήσουμε τα δυσανάλογα μεγέθη ανάπτυξης ΤΠΕ και ευρυζωνικών δικτύων μεταξύ αυτών των χωρών και της Ελλάδας, αρκεί να πούμε ότι μέχρι το τέλος του 2003 στη Δανία μόλις το 1% των χρηστών του διαδικτύου δε χρησιμοποιούσε ευρυζωνική πρόσβαση, ενώ στην Ελλάδα μόλις το 1% το χρησιμοποιούσε και μάλιστα με περιορισμένες δυνατότητες. Το 2005, η κατάσταση δεν έχει αλλάξει πολύ. Σύμφωνα με την ίδια μελέτη, η χώρα μας παρουσιάζει πολύ μικρό βαθμό διείσδυσης της ευρυζωνικότητας (μόλις 0,5% συνδέσεις ανά 100 κατοίκους) και κατατάσσεται στην τελευταία θέση (το αντίστοιχο ποσοστό της Ολλανδίας, που βρίσκεται στην πρώτη θέση είναι 19%) (Παρατηρητήριο για την ΚτΠ 2005:10).

Είναι φανερό από τα παραπάνω ότι καθίσταται αναγκαία η επένδυση σε βασικές υποδομές, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι η ανάπτυξη ευρυζωνικών δικτύων θα λύσει όλα τα προβλήματα ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας (θα χρειαστεί να εκσυγχρονίσουμε για παράδειγμα το οδικό μας δίκτυο, και γενικά το δίκτυο μεταφορών). Θα πρέπει δε να γίνουν τέτοιες επενδύσεις σε όλη την επικράτεια, ώστε να μπορεί η περιφέρεια να ακολουθήσει το κέντρο και να αναπτύξει μηχανισμούς ικανούς να προστατεύσουν και να ωθήσουν προς τα πάνω τις τοπικές οικονομίες. Πάντως, η ως τώρα εμπειρία μας δείχνει ότι κάτι τέτοιο είναι δύσκολο, αφού τη μέριμνα, τη διαχείριση και τον έλεγχο τέτοιων επενδύσεων έχει πάντα το κεντρικό κράτος, γεγονός που καθιστά δύσκολη την κατανομή τους σε όλη την επικράτεια. Κάτι τέτοιο θα ήταν πολύ πιο εύκολο να υλοποιηθεί σε τοπικό επίπεδο με την πρωτοβουλία και τον έλεγχο τοπικών φορέων. όμως, αυτό απαιτεί τη διαμόρφωση ανάλογου θεσμικού πλαισίου, το οποίο θα δίνει τη δυνατότητα στις περιφέρειες να κινηθούν ανεξάρτητα από το κεντρικό κράτος. Τέτοιο θεσμικό πλαίσιο δε φαίνεται να είναι εφικτό στη χώρα μας, αφού παρ' όλα τα μεγαλεπήβολα σχέδια για αποκέντρωση και διάχυση των εξουσιών, το κράτος παραμένει άκρως συγκεντρωτικό. Έτσι, με δεδομένη την καθυστέρηση που υπάρχει στη διάχυση των υποδομών στις περιφέρειες οδηγούμαστε στην πρόβλεψη ότι μέχρι να δημιουργηθεί ένα επαρκές και αποδοτικό δίκτυο σε όλη την επικράτεια, θα περάσουν πολλά χρόνια και μέχρι τότε, λόγω της ταχείας εξέλιξης των ΤΠΕ, ίσως το υπάρχων περιορισμένο δίκτυο να είναι πια απαρχαιωμένο.

Κατά την άποψή μας, η μόνη θετική δράση ως σήμερα, για την ανάπτυξη των περιφερειών, είναι το αναπτυξιακό πρόγραμμα τοπικής αυτοδιοίκησης «ΘΗΣΕΑΣ», το οποίο στηρίζεται κυρίως στην ανάληψη πρωτοβουλιών από τους Ο.Τ.Α. και στην ενεργή συμμετοχή τους στην τοπική ανάπτυξη. (Ν.3274, ΦΕΚ Τεύχος Α 195/19.10.2004 Άρθρο 7).

Σύμφωνα με το πληροφοριακό υλικό που διαθέτει το ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ.Α για την πορεία του εν λόγω αναπτυξιακού προγράμματος (στην ιστοσελίδα του www.ypes.gr/thiseas, με τελευταία ενημέρωση 19/10/2005)³¹, μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι σε πρώτη φάση δίνεται προτεραιότητα σε έργα υποδομής, όπως οδοποιία, ύδρευση, αποχέτευση, ηλεκτροδότηση, διαμόρφωση λιμένων, κτιριακές εγκαταστάσεις, διαμόρφωση χώρων πρασίνου, κ.α. που εντάσσονται στα Υποπρογράμματα 2 και 3³². Τα έργα του Υποπρογράμματος 1 (στα οποία

³¹ Επισημαίνουμε ότι επειδή το πρόγραμμα τέθηκε σε εφαρμογή την 1-1-2005 είναι πολύ νωρίς να καταλήξουμε σε συμπεράσματα για την εξέλιξη των δράσεων, αλλά και για την αξιοποίηση των δυνατοτήτων και των ευκαιριών που προσφέρει, πόσο μάλλον για τα αποτελέσματα που θα έχει μια τέτοια πρωτοβουλία στην ανάπτυξη των περιφερειών.

³² Υποπρόγραμμα 1: «Οργάνωση και ανάπτυξη των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης»

συμπεριλαμβάνονται δράσεις οργάνωσης των τοπικών φορέων και αναβάθμισης των υπηρεσιών που προσφέρουν αυτοί στους πολίτες και τις επιχειρήσεις) δε φαίνεται να έχουν ενταχθεί ακόμα στα σχέδια των Ο.Τ.Α. Χωρίς να εννοούμε ότι δεν πρέπει να δίνεται προτεραιότητα στα έργα υποδομής που προαναφέρθηκαν (με δεδομένη τη σημασία τους για την τοπική οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη) θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι συνήθως, όταν οι προσπάθειες επικεντρώνονται σε ορισμένους στόχους αναβάλλοντας τους υπόλοιπους έχουν σαν αποτέλεσμα την άνιση ανάπτυξη των διαφόρων τομέων και την αδυναμία περαιτέρω ανάπτυξης των περιφερειών, τροφοδοτώντας ένα φαύλο κύκλο καθυστερήσεων και χαμηλών ρυθμών ανάπτυξης. Κατά την άποψή μας, τα έργα υποδομής που οι Περιφέρειες προσπαθούν να ολοκληρώσουν σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, θα έπρεπε να έχουν γίνει εδώ και δεκαετίες, ώστε να μην υπάρχει η άνιση ανάπτυξη μεταξύ κέντρου και περιφέρειας. Όμως για να μπορέσουν όλες οι περιφέρειες να έχουν την ανάπτυξη που επιζητούν, θα πρέπει να εστιάσουν σε όλα τα έργα ανάπτυξης ταυτόχρονα. Τούτο σημαίνει ότι, παράλληλα με τα έργα υποδομής που προαναφέρθηκαν, θα πρέπει να εστιάσουν και στις οργανωτικές αλλαγές των τοπικών κέντρων λήψης αποφάσεων και στα κέντρα εξουσίας όλων των βαθμίδων. Η ταυτόχρονη οργάνωση και ανάπτυξη των Ο.Τ.Α. σε όλα τα επίπεδα, εξασφαλίζει την ταχύτερη και άρτια ολοκλήρωση όλων των έργων υποδομής και την ενίσχυση της τοπικής οικονομίας. Κάτι τέτοιο βέβαια, απαιτεί ένα πολύ καλό συντονισμό των εμπλεκόμενων φορέων: της διαχειριστικής αρχής που είναι το αρμόδιο Υπουργείο, του φορέα αξιολόγησης που είναι η περιφέρεια και των τοπικών φορέων που είναι οι Ο.Τ.Α. 1^{ου} και 2^{ου} βαθμού. Ο ρόλος της ΚτΠ εδώ μπορεί να είναι πολύ σημαντικός, τόσο σε θέματα πληροφόρησης και επικοινωνίας μεταξύ των φορέων, όσο και σε θέματα οργάνωσης. Πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι το ζητούμενο είναι η εύρυθμη λειτουργία της τοπικής κοινωνίας, γι' αυτό και οποιαδήποτε δράση θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένη στις τοπικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες, και όχι να αντιγράφεται ένα σχέδιο δράσης που μπορεί να έχει εφαρμοστεί (επιτυχώς) σε άλλη τοπική κοινωνία και μεταφέρεται στα πλαίσια της υιοθέτησης «βέλτιστων πρακτικών».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με βάση τα στοιχεία που εξετάσαμε και σχολιάσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, μπορούμε να πούμε ότι η ευρωπαϊκή πολιτική από το 2000 έως σήμερα εμμένει στον αρχικό της στόχο: την οικονομική μεγέθυνση και την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της στην παγκόσμια αγορά. Το ζητούμενο ήταν και παραμένει η ανταγωνιστική της θέση έναντι των άλλων ανεπτυγμένων οικονομιών, εκμεταλλευόμενη τα τεχνολογικά επιτεύγματα. όμως, οι στόχοι που έθεσε με τη Στρατηγική της Λισσαβώνας δεν έχουν επιτευχθεί στο βαθμό που αναμενόταν.

Καθ' όλη αυτή τη χρονική περίοδο, διακρίνουμε μια αναζήτηση των πρακτικών εκείνων που θα δώσουν ώθηση στην ευρωπαϊκή οικονομία και θα της επιτρέψουν να καλύψει το «χαμένο έδαφος» της ανταγωνιστικότητας. Η αναζήτηση αυτή οδήγησε σε αλληπάλληλες επανεισαρρήσεις των στόχων της Λισσαβώνας: το 2000 ο κυρίαρχος στόχος ήταν η μετάβαση όλων των τομέων της οικονομίας και της ιδιωτικής ζωής στην Κοινωνία της Πληροφορίας, θεωρώντας ότι η τεχνολογική ανάπτυξη θα επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Το 2001 τίθεται κυρίαρχος στόχος η αειφόρος ανάπτυξη και η απασχόληση, ενώ από το 2002 παρατηρείται μια «εμμονή» στην ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Η ΚτΠ δεν αποτελεί πλέον τον κυρίαρχο στόχο. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η Ε.Ε. στην προσπάθειά της να ανταγωνιστεί τις άλλες ανεπτυγμένες οικονομίες, δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στις δράσεις και τα μέτρα εκείνα που θα επιτρέψουν στο κεφάλαιο να αναπτυχθεί και να κυριαρχήσει σε μια οικονομία χαρακτηριζόμενη από έντονους ανταγωνισμούς. Όλες οι δραστηριότητες του ιδιωτικού και δημόσιου βίου τίθενται πλέον αποκάλυπτα υπό τη σκέπη του κεφαλαίου και οργανώνονται με τρόπο, ώστε να το υπηρετούν πλήρως. Ο δημόσιος τομέας, η εκπαίδευση και η εργασία αποτελούν πλέον τα εργαλεία για την ολοκλήρωση της καπιταλιστικής ανάπτυξης της Ε.Ε.

Η Ελλάδα, θέλοντας να συναγωνιστεί τους ανεπτυγμένους κοινοτικούς της εταίρους, ακολουθεί πιστά τις κατευθυντήριες γραμμές της ευρωπαϊκής πολιτικής, χωρίς όμως να κατορθώνει ως σήμερα να επιτύχει την επιθυμητή οικονομική μεγέθυνση. Η προσπάθεια των ελληνικών κυβερνήσεων από το 1999 ως σήμερα, να «εκσυγχρονίσουν» το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα και να προσεγγίσουν το στόχο μέσα από την ολοκλήρωση της ΚτΠ, δεν απέφερε καρπούς. Ένας από τους κυριότερους λόγους της μέχρι τώρα ανεπαρκούς πορείας της Στρατηγικής της Λισσαβώνας, υπήρξε η ασάφεια και η υστέρηση σ' ό,τι αφορά την αντιστοίχιση στόχων και προτεραιοτήτων. Το Ε.Π. για την ΚτΠ έχει επιτύχει τους ειδικούς στόχους του ως προς την υλοποίηση και ολοκλήρωση του μεγαλύτερου μέρους των δράσεών του, αλλά δεν έχει κατορθώσει να μετασχηματίσει την ελληνική κοινωνία σύμφωνα με τους αρχικούς γενικούς στόχους.

Για τα επιμέρους θέματα που μας απασχόλησαν στην παρούσα, θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε τις παρακάτω παρατηρήσεις:

Όσον αφορά την ηλεκτρονική διακυβέρνηση, διαπιστώνουμε ότι έχουν γίνει κάποια βήματα και έχουν ωφελήσει μεγάλη μερίδα πολιτών και επιχειρήσεων, αλλά οι απαιτήσεις για μια υγιή οικονομία και κοινωνία είναι πολύ περισσότερες προκειμένου να μπορούμε να μιλάμε για «ηλεκτρονική δημοκρατία». Οι δημόσιες υπηρεσίες έχουν κατορθώσει να ενσωματώσουν σε μεγάλο βαθμό ΤΠΕ, αλλά παραμένει το πρόβλημα της ελλιπούς παροχής υπηρεσιών. Οι υπηρεσίες που προσφέρονται στους πολίτες και τις επιχειρήσεις ως σήμερα μέσω των ΤΠΕ

αφορούν κυρίως την πληροφόρηση και την ενημέρωση, ενώ δεν έχει διαπιστωθεί πρόοδος στον τομέα των συναλλαγών μέσω ΤΠΕ. Για να επιτευχθεί τέτοια πρόοδος, χρειάζονται θεσμικές αλλαγές, οι οποίες επιβάλλεται να είναι ριζικές και κυρίως να επικεντρωθούν στη βελτίωση της οικονομικής θέσης και του βιοτικού επιπέδου του πολίτη

Όσον αφορά την εκπαίδευση και την πορεία της ελληνικής κοινωνίας προς την «κοινωνία της γνώσης» έχουμε να παρατηρήσουμε ότι τα νέα μοντέλα εκπαίδευσης δεν έχουν ως στόχο τη μετάδοση γνώσης όπως διατείνονται οι ιθύνοντες, αλλά την οργανωμένη εκπαίδευση ατόμων καλά «ενημερωμένων» και προσαρμοσμένων στα σύγχρονα μοντέλα εργασίας. Οι γνώσεις που μεταδίδονται δεν είναι ολοκληρωμένες και δε βοηθούν το άτομο να αναπτύξει την κριτική του ικανότητα, αλλά περιορίζονται στο επίπεδο των απαραίτητων «εφοδίων» για να καθίσταται το άτομο «απασχολήσιμο». Τα νέα μοντέλα εκπαίδευσης διευκολύνουν δηλαδή τη διάδοση κατακερματισμένων γνώσεων, που κρίνονται αρκετές για να κάνει κανείς «καλά τη δουλειά του». Μια τέτοια σύνδεση των εκπαιδευτικών μηχανισμών με την εργασία (για να μπορεί το κάθε άτομο να εκτελέσει ικανοποιητικά την εργασία του και όχι για να αποκομίζει γνώσεις με την ευρεία έννοια) μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι επιδιώκεται κυρίως η σύνδεση της εκπαίδευσης με τα συμφέροντα του κεφαλαίου. Τούτο διαφαίνεται σήμερα ακόμα περισσότερο, μέσα από την όλο και πιο στενή σύνδεση των εκπαιδευτικών κέντρων και ιδρυμάτων με τις επιχειρήσεις.

Σύμφωνα με μια περιρρέουσα ιδεολογία, η εργασία πλέον απαιτεί γνώσεις και δεξιότητες, πολύ στενά και συγκεκριμένα ορισμένες, άρρηκτα συνδεδεμένες με τις τεχνολογίες πληροφορικής. Ο εργαζόμενος πείθεται από το κράτος και τον εργοδότη, ότι οι δεξιότητες που αποκτά καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του είναι τα μόνα του εφόδια για να «απασχοληθεί». Η απασχόληση είναι διαδικασία ελεγχόμενη από το κεφάλαιο, του οποίου εντολοδόχος είναι το κράτος. Αυτό που παρατηρούμε εξετάζοντας τα κείμενα της Ε.Ε. και τα αντίστοιχα ελληνικά, είναι ότι και η ευρωπαϊκή πολιτική και η ελληνική, αδυνατώντας να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά το πρόβλημα της ανεργίας, και προσπαθώντας να αποφύγουν περαιτέρω επιδείνωση της κατάστασης, εγκατέλειψαν τον στόχο για «πλήρη απασχόληση» και υιοθέτησαν τη λύση της απασχολησιμότητας, όπως έχουμε ήδη αναφέρει σε άλλο σημείο της παρούσης. Η χρήση του όρου δεν είναι τυχαία, αλλά αντανakλά μια ολοκληρωμένη πολιτική για την καταστρατήγηση της εργασίας. Η «απασχολησιμότητα» είναι όρος πιο αόριστος από την εργασία και συνήθως χρησιμοποιείται για να δηλώσει πιο «ευέλικτες μορφές απασχόλησης», όπως η μερική, η προσωρινή, η κυκλική, που δε λύνουν το πρόβλημα της ανεργίας, αλλά το καλύπτουν για μικρό χρονικό διάστημα. Η υιοθέτηση τέτοιων μέτρων είναι κερδοφόρα για το κεφάλαιο. Ο εργοδότης δεν είναι υποχρεωμένος να απασχολεί πλήρως τον εργαζόμενο, ενώ στην ουσία τον απασχολεί όσο επιθυμεί, χωρίς όμως να καταβάλει τις ανάλογες αμοιβές. Έτσι ο εργοδότης εξυπηρετείται χωρίς υποχρεώσεις απέναντι στον εργαζόμενο, το κράτος εξοικονομεί πόρους αφού μειώνονται οι δαπάνες για επιδόματα ανεργίας, ενώ ταυτόχρονα διατηρείται εν μέρει η αγοραστική δύναμη του εργαζόμενου και μια ισορροπία στην αγορά.

Η όποια στροφή της ελληνικής οικονομίας προς τις νέες τεχνολογίες και την ΚτΠ, προωθεί τις επιχειρήσεις, ως ένα βαθμό, προς τον εκσυγχρονισμό τους και την προσαρμογή της παραγωγής στα νέα δεδομένα. Διαπιστώνουμε όμως και δυο άλλες τάσεις τα τελευταία χρόνια. Η πρώτη, αφορά την οργανωμένη προσπάθεια της ελληνικής κυβέρνησης να «προσελκύσει» όλο και μεγαλύτερο αριθμό ατόμων στην επιχειρηματική δραστηριότητα. Η πολιτική για την ανταγωνιστικότητα, θέτει

ως στόχο, μέσα από την εφαρμογή κινήτρων, την αύξηση των ατόμων που δημιουργούν δική τους επιχείρηση. Τούτο έχει δυο θετικά αποτελέσματα για την οικονομία: πρώτον μειώνει την ανεργία χωρίς να επιβαρύνεται το κράτος και το κεφάλαιο, και δεύτερον, αυξάνεται το ίδιο το επιχειρηματικό κεφάλαιο. Η δεύτερη τάση της ευρωπαϊκής πολιτικής και κατ' επέκταση της ελληνικής, αφορά την παρότρυνση των κρατών-μελών να αναλάβουν συγκεκριμένες δράσεις για να προσελκύσουν προς την κατεύθυνση της επιχειρηματικότητας, συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες (νέους, γυναίκες, Ε.Κ.Ο.), δεδομένου ότι αυτές οι ομάδες πείθονται πιο εύκολα και προσαρμόζονται ακόμα ευκολότερα στις «εντολές της αγοράς».

Όσον αφορά την ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας σε περιφερειακό επίπεδο, έχουμε να σημειώσουμε ότι, όσες προσπάθειες και αν έχουν γίνει, προερχόμενες από τις ίδιες τις περιφέρειες, η άνιση ανάπτυξη παραμένει. Το μεγάλο πρόβλημα εντοπίζεται κυρίως στις αγροτικές περιοχές. Τα μεγαλεπήβολα σχέδια για διάχυση των ΤΠΕ και των δυνατοτήτων που θα προσέφεραν στις περιφέρειες για οικονομική κυρίως ανάπτυξη, τελικά ως σήμερα δεν απέδωσαν καρπούς. Η διάχυση των ΤΠΕ δεν έχει λειτουργήσει και φυσικά η οικονομική κατάσταση των περιφερειών παραμένει δυσμενής σε σχέση με τα κέντρα.

Βλέπουμε λοιπόν μετά τις αλλεπάλληλες μεταρρυθμίσεις των ελληνικών κυβερνήσεων, σε όλους τους τομείς του δημόσιου και ιδιωτικού βίου κυρίως μετά το 1999, με πρόσχημα τον «εξευρωπαϊσμό» της ελληνικής κοινωνίας και την ανάγκη εκσυγχρονισμού της οικονομίας και των θεσμών ενόψει της «παγκοσμιοποίησης», ότι τα καίρια προβλήματα στον ελλαδικό (αλλά και στον Ευρωπαϊκό) χώρο παραμένουν. Οι μεταρρυθμίσεις και τα «μέτρα» για τον «εκσυγχρονισμό» και για την «εξυγίανση» της οικονομίας δε βελτίωσαν τη θέση του εργαζόμενου, ούτε έλυσαν τα προβλήματα της παιδείας, της ανεργίας και των περιφερειών. Για να επιτευχθεί αυτό χρειάζεται να υπάρξει ουσιαστική μεταρρύθμιση και επαναπροσδιορισμός όλων των ζητημάτων. Τούτο βέβαια θα απαιτούσε ριζικές αλλαγές πέρα από τα πλαίσια του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Cornforth M. (1988), «Μαρξισμός και γλωσσική φιλοσοφία» Εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος.
- Coulby D. (2001), «Η Οικονομία της Γνώσης, Η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα Πανεπιστήμια», στο περ. *Πανεπιστήμιο*, Τεύχος 4, σελ: 3-20.
- Cowen R. (2001), «Ακαδημαϊκή Ελευθερία, Πανεπιστήμιο και Οικονομία της Γνώσης» στο περ. *Πανεπιστήμιο*, Τεύχος 2, σελ: 3-23.
- eBUSINESS FORUM (2002), «Κοινωνία της Πληροφορίας, Κοινωνιολογία και Τεχνολογία», eBUSINESS FORUM Γ΄ κύκλος εργασιών, Ομάδα Εργασίας (ΟΕ)Γ1, Αθήνα Δεκέμβριος 2002 (στην ιστοσελίδα www.ebusinessforum.gr).
- Liikanen E. (2003), ομιλία «Ηλεκτρονική διακυβέρνηση μια πρόκληση για την Ευρώπη», Κόμο.
- Ανδρικοπούλου Ε., Καυκαλάς Γ. (2000), *Ο νέος ευρωπαϊκός χώρος*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Ασημακόπουλος Β. (2004), ομιλία με θέμα: «IT: Excellence in Practice», 14^ο Συνέδριο Πληροφορικής.
- Ασημακόπουλος Β. (2004), Making the government more efficient through e-government: Strategies and Best Practices, ομιλία στο 2nd E-Government Forum Economist Conferences.
- Βελισσαρίου Σίσσυ (2005), « Η Λευκή Βίβλος: ένα "κλασικό" κείμενο», Εφημερίδα *Αυγή* 11/3/2005.
- Δερτούζος Μ. (1997), *Τι μέλλει γενέσθαι*, Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- ΕΔΕΤ Α.Ε. (2003α), *Εθνική έρευνα για τις νέες τεχνολογίες και την ΚτΠ*. Αθήνα.
- ΕΔΕΤ Α.Ε. (2003β), *E-business forum: Το αλφαβητάρι του επιχειρηματία για την Πληροφορική και το Internet*. Αθήνα.
- Επιτροπή Πληροφορικής (2005), «Ψηφιακή στρατηγική 2006 - 2013».
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2000), «Ευρωπαϊκή πολιτική απασχόλησης και κοινωνική πολιτική: μια πολιτική για τον άνθρωπο».
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001), *Έκθεση της Επιτροπής: Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των εκπαιδευτικών συστημάτων*. COM(2001) 59.

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2002), «*The E-Learning action plan – Designing tomorrow 's education*» C (2002) 36/14.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2002α), «*eEurope 2005: Κοινωνία της Πληροφορίας για όλους*». COM(2002) 263.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2002β), «*Η Στρατηγική της Λισσαβώνας - για την Επίτευξη της Αλλαγής*». COM(2002) 14.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2002γ), «*Προς την Ευρώπη της γνώσης. Η Ε.Ε. και η ΚτΠ*».
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2003α), «*Ηλεκτρονικές επικοινωνίες: προς μια οικονομία της γνώσης*» COM(2003) 65.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2003β), «*Η προσαρμογή των πολιτικών για το ηλεκτρονικό επιχειρείν σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον: τα διδάγματα από την πρωτοβουλία Go Digital και οι μελλοντικές προκλήσεις*». COM(2003) 148.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2003γ), «*Ο ρόλος της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης για το μέλλον της Ευρώπης*». COM(2003) 567.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2003δ), «*Εκπαίδευση & Κατάρτιση 2010. Επείγουσα ανάγκη μεταρρυθμίσεων για να επιτύχει η Στρατηγική της Λισσαβώνας*». COM(2003) 685.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2004α), Έκθεση «*Προώθηση της στρατηγικής της Λισσαβώνας. Μεταρρυθμίσεις για τη διευρυνόμενη Ένωση*». COM(2004) 29.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2004β), «*Ατενίζοντας πέρα από το αύριο. Η επιστημονική έρευνα στην Ε.Ε.*»
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2004γ), «*Νέα εταιρική σχέση για τη συνοχή. Σύγκλιση, ανταγωνιστικότητα, συνεργασία*» Τρίτη έκθεση για την οικονομική και κοινωνική συνοχή. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία επισήμων εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005α), «*Νέο ξεκίνημα για τη στρατηγική της Λισσαβώνας (2005)*». COM(2005) 24.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005β), «*Πρόταση Απόφασης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τη θέσπιση προγράμματος πλαισίου για την ανταγωνιστικότητα και την καινοτομία (2007-2013)*» COM(2005) 121.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005γ), «*i2010 - Ευρωπαϊκή Κοινωνία της Πληροφορίας*

». COM(2005) 229.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005δ), *«Πολιτική της συνοχής για την ενίσχυση της ανάπτυξης και της απασχόλησης: Στρατηγικές κατευθυντήριες γραμμές της Κοινότητας, 2007-2013»* COM(2005) 299.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005ε), *«Κοινές δράσεις για την ανάπτυξη και την απασχόληση: το κοινοτικό πρόγραμμα της Λισσαβώνας»* COM(2005) 330.

Ευρωπαϊκή Ένωση (2005), Ενημερωτικό δελτίο νομοθεσίας της Ε.Ε. της 9-6-2005 με τίτλο: *Έκτακτο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβώνας (Μάρτιος 2000): προς την Ευρώπη της καινοτομίας και της γνώσης.*

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2000), *Συμπεράσματα της Προεδρίας*. Λισσαβόνα 23-24 Μαρτίου 2000.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2001), *Συμπεράσματα της Προεδρίας*. Γκέτεμποργκ 15-16 Ιουνίου 2001.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2002), *Συμπεράσματα της Προεδρίας*. Βαρκελώνη 15-16 Μαρτίου 2002.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2003), *Συμπεράσματα της Προεδρίας*. Βρυξέλλες 20-21 Μαρτίου 2003.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2004), *Συμπεράσματα της Προεδρίας*. Βρυξέλλες 25-26 Μαρτίου 2004.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2005), *Συμπεράσματα της Προεδρίας*. Βρυξέλλες 22-23 Μαρτίου 2005.

Καϊτατζή-Γουίτλοκ Σ. (2003), *Η επικράτεια των πληροφοριών*, Αθήνα: Κριτική.

Καλογήρου Γ. (2003), Παρουσίαση: *Οι Τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών μοχλός ανάπτυξης των επιχειρήσεων.*

Καρούνος Θ. (2003), Υλοποίηση έργων ηλεκτρονικής διακυβέρνησης: Στόχοι, Σχεδιαστικές Αρχές και Τεχνολογικές Επιλογές, πηγή: www.infosoc.gr

Κάτσικας Χ., Σωτήρης Π. (2003), *Η αναδιάρθρωση του Ελληνικού Πανεπιστημίου. Από τη Μπολόνια στην Πράγα και στο Βερολίνο*. Αθήνα: Σαββάλας.

Μαρξ, Κ. (1978), *Το Κεφάλαιο. Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Τόμος 1^{ος}. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Παντανό-Ρόκου Φράνκα (2002), *Διδασκαλία από απόσταση με χρήση υπερμέσων, σχεδιασμός παιδαγωγικών μοντέλων και διαδικασιών*

επικοινωνίας, Αθήνα: Κριτική.

Παπαβασιλείου Χ. (2000), «Αντικατάσταση Εργαζομένων από Άνεργους. "Κυκλική Εργασία", Θεωρία & Πρακτική.» *Ενημέρωση ΙΝΕ*, Τεύχος 59, Αθήνα.

Παπαδημητρίου Ζ. (2003), «Παγκοσμιοποίηση, τεχνολογική εξέλιξη και εκπαιδευτικό σύστημα: η περίπτωση της Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης», στο Κόλλιας, Ναζάκης, Χλέτσος (Επιμ.), *Μύθοι και πραγματικότητα την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗ.

Παπαδόπουλος Μ. (2000), «Για την επίδραση των νέων τεχνολογιών και της επιστημονικοτεχνικής επανάστασης στην κατάσταση της εργατικής τάξης», στο Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών (Επιμ.), *Προσεγγίσεις στην κατάσταση της εργατικής τάξης στην Ελλάδα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Παπανδρέου Γ. (2003), Ομιλία με θέμα: «Η υπόσχεση της ηλεκτρονικής δημοκρατίας». Εκδήλωση στο περιθώριο της *Παγκόσμιας Συνόδου για την Κοινωνία της Πληροφορίας*, με αντικείμενο την Τεχνολογία Πληροφορικής και Επικοινωνιών. Γενεύη, 11/12/2003.

Παρατηρητήριο για την ΚτΠ (2005), *Μελέτη για την ευρυζωνικότητα*.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ, (2001), Πρακτικά ημερίδας *Η Κοινωνία της Πληροφορίας στην Ελλάδα και στην Κρήτη*, ΔΕΠΑΝΑΛ.

Πολυτεχνείο Κρήτης (2004), «1984-2004:20 Χρόνια Πολυτεχνείο Κρήτης» στο *Τα νέα του Πολυτεχνείου Κρήτης*, Τεύχος 15, σελ. 14-15.

ΠΟΣΔΕΠ (2002), «Αποφάσεις του 6^{ου} Συνεδρίου της ΠΟΣΔΕΠ».

ΠΟΣΔΕΠ (2004), «Αποφάσεις του 7^{ου} Συνεδρίου της ΠΟΣΔΕΠ».

Σαϊτάκης Α. (2005), Εισήγηση με θέμα «Εθνικά & Περιφερειακά Συστήματα Καινοτομίας», σεμινάριο «Διαχείριση τεχνολογίας και καινοτομίας», Χανιά, 16/11/2005.

Σταμάτης Κ. (2001), «Η Διακήρυξη της Μπολόνια. Η Νέα Εκπαιδευτική τάξη στην Ευρώπη.» στο περ. *Πανεπιστήμιο*, Τεύχος 3, σελ: 91-112.

Σταμάτης Κ. (2003), «Κοινωνία της γνώσης και Πανεπιστήμιο.» στο περ. *Πανεπιστήμιο*, Τεύχος 7, σελ: 41-66.

ΥΠ.ΑΝ. (2005α), Δελτίο Τύπου για την ενημέρωση των ευρωβουλευτών σχετικά με το υπό κατάρτιση Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τη Στρατηγική της Λισσαβώνας, Αθήνα.

ΥΠ.ΑΝ. (2005β), Δελτίο Τύπου για τη «Μερική Απασχόληση σε Πολύ Μικρές

- Επιχειρήσεις του Λιανικού Εμπορίου (0-3 Ατόμων)», Αθήνα.*
- ΥΠ.Ε.Π.Θ. (2005), *Μελέτη με τίτλο «Καταγραφή και αποτίμηση της χρήσης του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου».*
- ΥΠ.ΕΘ.Ο. (2002), *Η Ελλάδα στην κοινωνία της πληροφορίας. Στρατηγική και δράσεις.*
- ΥΠ.ΕΘ.Ο. (2003), *Κείμενο στρατηγικής για την Κοινωνία της Πληροφορίας-2004.*
- ΥΠ.ΕΘ.Ο. (2004), *Αναθεώρηση του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Κοινωνία της Πληροφορίας».*
- ΥΠ.ΕΘ.Ο. (2005), *Ετήσια Έκθεση Εκτέλεσης 2004 του Ε.Π. «Κοινωνία της Πληροφορίας».*
- ΥΠ.Μ.ΕΠ. (2002), *Κείμενο στρατηγικής για την ευρυζωνική πρόσβαση.*
- Φραγκομιχελάκης Μ. (2003), «Κοινωνία της γνώσης και/ή της ανεργίας. Σχέσεις μεταξύ γνώσης και εργασίας στην καπιταλιστική κοινωνία», στο Θ. Οικονόμου κ.α. (επιμ.), *Κοινωνιολογία: Μάθημα Ελευθερίας*. Πρακτικά 2^{ου} Συνεδρίου Κοινωνιολογίας του Σ.Ε.Κ. Θεσσαλονίκη, Inventics, 2003.
- Χτούρης Σ. (1997), *Μεταβιομηχανική κοινωνία και η Κοινωνία της Πληροφορίας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.